

E-KİTAP

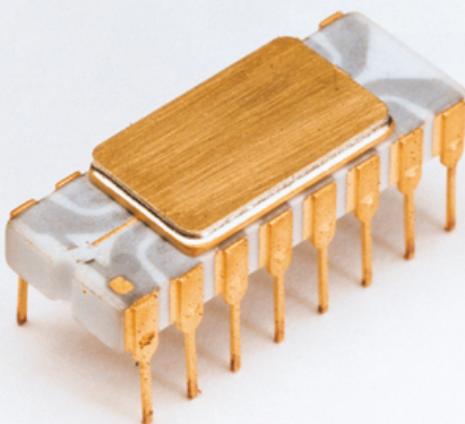

ePUB

Mikroişlemcilere Giriş

Assembler ile
Yazılım ve Arayüz

Mehmet Bodur

ISBN: 978-605-01-0635-2
EMO YAYIN NO: EK/2014/586

TMMOB

Elektrik Mühendisleri Odası

TMMOB ELEKTRİK MÜHENDİSLERİ ODASI

1954

Eylül 2014
Ankara

TMMOB
ELEKTRİK MÜHENDİSLERİ ODASI

1954

Mikroişlemcilere Giriş Assembler ile Yazılım ve Arayüz

Mehmet Bodur

ISBN: 978-605-01-0635-2

EMO YAYIN NO: EK/2014/586

TMMOB ELEKTRİK MÜHENDİSLERİ ODASI
İhlamur Sokak No: 10 Kat: 2 • 06420, Kızılay-Ankara
Tel: (0.312) 425 32 72-73 • Faks: (0.312) 417 38 18
e-posta: emo@emo.org.tr <http://www.emo.org.tr>

Bodur, Mehmet

Mikroişlemcilere Giriş: Assembler ile Yazılım ve Arayüz

EMO-1.bs--Ankara MEO Yayınları, 2014, 212 s.; 24 cm (EK/2014/586)

ISBN: 978-605-01-0635-2

Dizgi ve Tasarım

TMMOB ELEKTRİK MÜHENDİSLERİ ODASI

Mikroişlemcilere Giriş: Assembler ile Yazılım ve Arayüz

Mehmet Bodur

Eylül-2014

İçindekiler

İçindekiler	iii
Şekiller	xii
Önsöz	xiii
Yazarın Önsözü	xiii
1 Ön Bilgilenme	1
1.1 Sayı sistemleri	1
1.1.1 Onlu-İkili Dönüşüm	1
1.1.2 İşaretsiz ve işaretli sayılar	3
1.1.3 İkili tümleyen ve işaret değiştirme	5
1.1.4 Eksileme ve Tersine çevirme	7
1.1.5 İkiliden Onaltilığa dönüşüm	7
1.1.6 Onaltilıktan onluğa dönüşüm	8
1.2 İkili Sayılarla Aritmetik	8
1.2.1 Toplama	9
1.2.2 Çıkarma	9
1.2.3 İşaretli uzatma	10
1.2.4 İşaretli Toplamanın Taşması	11
1.2.5 Sayılar ve Yazıların Kodlanması	11
Ondalık sayıların BCD kodlanması	12
Yazı karakterlerinin kodlanması	12
Gray kodlama	14
1.3 Mikroişlemcinin İçindekiler	14
1.3.1 Aritmetik Mantık Birimi	15
1.3.2 Ana Bellek	15
1.3.3 Makina Dilleri	16
1.3.4 Çevirici Diller	16
1.3.5 Yüksek Düzey Programlama Dilleri	17
1.3.6 Bellek yazmaçlarının adreslenmesi	17
1.3.7 Komut seti	17
1.3.8 Program sayacı	17

1.3.9 Saat çevrimi	17
1.3.10 Program akışı ve bayrak yazmacı	18
1.3.11 Belleğe yazılı program kavramı	18
1.3.12 CPU nasıl çalışır	18
1.3.13 Kesme servisi	19
1.3.14 Program çalışma hızı	19
2 Adres ve Yazmaç Mimarisi	21
2.1 Yazmaç Mimarisi	21
2.2 8086 Adres Bölümleme	23
2.2.1 Veri adresi bölümleme	23
2.2.2 Kod adresi bölümleme	24
2.2.3 Yiğit adresi bölümleme	24
2.3 Çevirici (assembler) satır yapısı	25
2.3.1 MOV ve ADD komutları	26
2.4 Adresleme modları	27
2.5 Yazmaç Adresleme modları	27
2.6 Bellek Adresleme modları	27
2.6.1 Anlık (Literal) adresleme modu	28
2.6.2 Doğrudan Adresleme Modu	28
2.6.3 Yazmaçlı Dolaylı Adresleme Modu	29
2.6.4 Eklemleri Dizinli Adresleme	29
2.6.5 Tabanlı Eklemleri Adresleme	29
2.6.6 Eklemleri Tabanlı Dizinli Adresleme	30
2.7 Böülüç Çakışması ve Katlanması	30
2.8 Bayrak yazmacı	30
3 Çevirici Dili Bileşenleri	33
3.1 Sabitler ve ifadeler	33
3.1.1 Sabitler	33
3.1.2 İfadeler:	33
Karakter ve dizgi sabitleri	34
3.2 Açıklamalar	35
3.3 Ayrılmış (Anahtar) sözcükler	35
3.4 Belirteçler	35
3.5 Deyimler	36
3.6 Komutlar anımsatıcılar ve işlenenler	36
3.7 Derleyici Talimatları	38
3.7.1 Program düzeni talimatları	38
3.7.2 Böülüç yazmaçlarının ilkdeğerlenmesi	39

3.7.3	Veri Tipleri ve Talimatları	40
3.7.4	Sabit Değer ve Adres Başı Talimatı	41
3.8	Veri Bellek Haritası	42
3.9	Çeviriciler ve Emulatorler	43
3.9.1	Çevirici dilinden yürütülebilir dosyaya	44
4	Komutlar ve Çevirici Kodları	47
4.1	Veri Aktarım Komutları	47
4.2	Doğrudan Bellek İşleneni	47
4.2.1	Veri adresi ve offset niteleyicisi	48
4.2.2	Verinin bir parçasına erişmek	49
4.3	İndeks ve Taban Adresli İşlenenler	50
4.3.1	LOOP komutu	50
4.4	Adresleme tiplerinin kodlamaya katkısı	51
4.5	Sıçrama, Dallanma ve Adres Etiketleri	55
4.5.1	Koşulsuz sıçrama JUMP, JMP	55
4.5.2	Koşullu Uzun Sıçrama	56
4.5.3	Tek Bayrak Koşullu Sıçramalar	56
4.5.4	İşaretli İşlem Koşullu Sıçramalar	57
4.5.5	İşaretli İşlem Koşullu Sıçramalar	58
4.5.6	Döngü Komutları ve DEC+JNZ den farkı	59
4.5.7	Yordam Çağrı Komutları	59
4.6	EXE ve COM dosyası oluşturma	62
4.6.1	COM dosyaları	62
4.6.2	EXE dosyaları	62
4.7	Çok kullanılan komutlar	63
4.7.1	İki işlenenli komutlar:	63
4.7.2	Adres İşlenenli Komutlar	63
4.7.3	Tek işlenenli komutlar	64
4.7.4	İşleneni olmayan komutlar	64
4.7.5	I/O Port Komutları	65
5	Bellek ve Giriş/Çıkış Arayüzü	67
5.1	ISIS 8086 Modeli	67
5.2	Adres ve Veri yolları	67
5.3	Sekiz Bitlik Adres Çözümleme	68
5.4	Çıkış Portu Devresi	69
5.5	Giriş Portu Devresi	70
5.6	On Bitlik Adres Çözümleme	71
5.6.1	IBM-PC'nin giriş/çıkış adres tablosu	73

5.7	Bellek yapısı ve düzeni	75
5.7.1	Reset olayı	75
5.7.2	Uzatılmış ve Genişletilmiş Bellek Bölgeleri	75
5.7.3	Kesme Yapısı	76
5.7.4	BIOS, DOS, ve Kullanıcı Kodları	76
6	DOS Servisleri, Aritmetik ve Metin İşleme	77
6.1	BIOS ve DOS servisleri	77
6.1.1	INT 10 BIOS Servisleri	77
6.1.2	INT 21 DOS Servisleri	79
6.1.3	INT 16h DOS Klavye Servisleri	81
6.2	Aritmetik Mantık Komutları	82
6.2.1	Uzun sayıları elde bayraklı toplama	82
6.2.2	32-bitlik uzun çıkarmalar	84
6.2.3	Farklı genişlikteki sayılarla toplama	85
6.2.4	Çarpma ve Bölme	87
6.3	Mantık komutları	90
6.4	BCD ve ASCII işlemler	91
6.5	Dönme ve Kaydırma Komutları	94
7	Makro ve modular programlama	97
7.1	Makronun Avantajları	97
7.2	Makronun tanımlanması	98
7.3	Makro ile Altprogramın farkı	99
7.4	Makroda Lokal Etiketleme	101
7.5	Kaynak Metine Dosya Ekleme	103
8	8086-8088 işlemcisi	105
8.1	Gelişimi ve uç tanımları	105
8.2	Adres ve Veri Yolları Yapısı	106
8.3	8086-8088 Adres Uzayı	107
8.4	8086-88 veriyolu denetimi	108
8.4.1	IBM-PC bellek ve port denetim sinyalleri	109
	8088 denetim girişleri	109
8.4.2	İşlemcinin başlama durumu	110
8.5	Bellek yongasının yapısı ve denetim uçları	110
8.5.1	Belleğe erişim hızı	111
8.5.2	Bellek okuma çevrimi	111
8.5.3	Bellek yazma denetimi	112
8.6	8088 Bellek zamanlaması	113

8.6.1	Beklemesiz bellek okuma çevrimi	113
8.6.2	Beklemeli bellek okuma	114
8.6.3	i/o (giriş/çıkış) port işlemleri	115
8.6.4	8088 basit çıkış portu	116
8.6.5	8088 basit giriş portu	119
	74LS373 ile giriş portu	119
	74LS244 ile giriş portu	119
	Giriş portu devresi	119
8.6.6	74LS373 ile giriş portu	121
8.7	Bellek üzerinden giriş/çıkış	122
8.7.1	Bellek üzerinden giriş portu	122
8.7.2	Bellek üzerinden çıkış portu	123
8.7.3	İzole giriş/çıkışı olmayan sistemler	124
8.8	IBM-PC veriyolu denetim sinyalleri	124
8.8.1	8088 denetim çıkışları	124
8.8.2	8088 denetim girişleri	124
8.9	8088 maximal modu	125
8.9.1	8088 IBM-PC ve 8-bit ISA veriyolu	126
8.10	80286 ve 16-bit ISA veriyolu	127
8.11	80286 ve 16-bit ISA veriyolu	127
8.12	80286 okuma çevrimi	129
9	Bellek alt sistemi	131
9.1	Bellek kapasitesi birimi	131
9.2	Karakteristik bellek değişkenleri	133
9.3	Bellek çeşitleri	134
9.3.1	Sık kullanılan ROM bellek yongaları	135
9.4	Bellek erişim ve denetim sinyalleri	135
9.4.1	Adres ve veri uçları	135
9.4.2	Bellek denetim sinyalleri	136
9.4.3	Statik RAM, Rasgele erişimli bellekler	136
9.4.4	Dinamik bellek	136
9.5	Bellek Genişletme ve Adres Çözücü	138
9.5.1	Veri genişletme	139
9.5.2	Adres genişletme	140
9.6	Adres Çözücü devreler	141
9.6.1	NAND ile adres çözümü	143
9.7	Dekoder ile adres çözümleme	145
9.8	PC'de bellek bütünlüğü ve güvenirliği	150
9.9	Bellek veri yolu genişliği ve veri yolu band genişliği	151

10 Giriş/Çıkış devreleri uygulamaları	153
10.1 8255 programlanabilir çevre arayüzü yongası	153
10.1.1 8255'in uçları ve yazmaç adresleri	153
10.1.2 8255'in yapılandırma yazmacı ve mod-0 yapısı	155
10.2 8255 ile 7-Bölülü Göstergelerin kullanımı	156
10.2.1 7-Bölülü Göstergenin Yapısı	157
10.2.2 Gösterge Kodu ve Kullanılışı	157
10.2.3 Çoklamalı 7-Bölülü Gösterge	159
10.3 LCD gösterge modülü	165
10.3.1 LCD Modülün port bağlantısı ve kullanımı . .	166
10.4 Adım Motoru Arayüzü	169
10.4.1 Motor Kodu Tablosu ve Kullanılması	170
10.5 Sayısalan-Örneksele Dönüşürcüler	175
10.5.1 Basamak gerilimi	177
10.5.2 Periyodik Fonksiyon Üreteci	178
10.5.3 ÖrnekSEL-Sayısal Arayüz	181
ADC tipleri	181
ADC0804 yongası	182
ADC0804 dönüştürme çevrimi	183
LM35D ve ADC0804 ile sıcaklık ölçümü	184
A Turbo ve MS Assembler ile çalışma	189
A.1 Kaynak Dosyası ve DOS Penceresi	189
A.2 TASM ile Obje ve Liste Oluşturma	189
A.3 TLINK ile EXE dosyası oluşturma	191
A.4 TD ve EXE dosyasının takip edilmesi	191
A.5 EXE nin TD de yürütülmesi	192
A.6 MASM ile çalışma	193
A.7 TASM ile COM dosyası oluşturma	193
B EMU8086 Kod Geliştirme Ortamı	195
B.1 EMU8086 Metin Editörü	195
B.2 EMU8086 Çevirici Diliyapısı	196
C Sık Kullanılan Komutlar	197
C.1 İki işlenenli komutlar	197
C.2 Adres İşlenenli Komutlar	198
C.3 Tek işlenenli komutlar	199
C.4 Bit Kaydırma ve Döndürmeler	200
C.5 İşleneni olmayan komutlar	201

C.6 I/O Port Komutları	202
Dizin	203

X

İçindekiler

Sekil Listesi

2.1	8086 yazmaç mimarisi	22
3.1	Editör, Çevirici (Asembler) ve Bağlayıcı (Linker) ile yü- rütülebilir dosya oluşturma işlemi	44
5.1	ISIS 8086 Görsel Modeli Uç Bağlantıları	67
5.2	8086 için adres mandal devresi	68
5.3	8-bit io adres çözümleme devre bağlantıları	69
5.4	Çıkış portu devreleri	70
5.5	Giriş Portu devreleri	71
5.6	16-bit Adres Çözümleme devresi	72
8.1	40 uçlu 8088 yongasının minimal mod uçları	105
8.2	74LS373 mandal yongası	107
8.3	8088 çoklanmış adres-veri yolu yapısı	108
8.4	IBM-PC veriyolu denetim sinyalleri	109
8.5	Statik belleğin yapısı ve denetim uçları	110
8.6	Bellek okuma çevrimi zamanlama parametreleri	112
8.7	Bellek yazma çevrimi zamanlama parametreleri	113
8.8	8088 beklemesiz bellek okuma çevrimi	114
8.9	8088 beklemeli bellek okuma çevrimi	115
8.10	59h port adresinde 74LS373 mandallı basit çıkış portu devresi	117
8.11	Cıkış portuna bağlı LED'ler	118
8.12	74LS244 üçdurumlu dual 4-bit tampon yongası	119
8.13	74LS244 ile 9Ah adresli giriş portu devresi	120
8.14	9Ah adresli Giriş portunun 74LS373 3-durum çıkışlı mandalla gerçekleştirilmesi	121
8.15	Bellek üzerinden giriş devresi bütün adres bitlerine ba- kılarak etkinleştirilir ve <u>IOR</u> yerine <u>MEMR</u> kullanılır.	123
8.16	Bellek üzerinden çıkışta <u>MEMW</u> ya da <u>WR</u> kullanılır.	123
8.17	40 uçlu 8088 yongasının maximal maddaki uçları	125
8.18	8088'in ISA standard veriyolu arayüzü	126
8.19	80286 Okuma çevrimi	129

9.1	2764 EEPROM yongasının uçları	132
9.2	Belleklerin veri genişletmek üzere birleştirilmesi	140
9.3	Belleklerin adres genişletmek üzere birleştirilmesi	140
9.4	74LS138 ve 74LS139 Dekoder yongaları	147
10.1	40 uçlu 8255 yongasının uçları	154
10.2	7-segment LED gösterge. a) bölütlerin ve noktanın marmalananması (a, b, . . . , g, p) b) Ortak Katodlu 7seg göstergenin yapısı, c) Ortak Anotlu 7seg yapısı.	157
10.3	Çoklamalı gösterge uygulaması	160
10.4	İki tanklı su deposu sisteminin donanımı.	162
10.5	8-bit verili LCD modülü 8255 arayüzü	167
10.6	Sabit miknatıs rotorlu altı uçlu adım motorunun unipolar çalışması için 8255 arayüzü.	169
10.7	DAC808 ile DAC arayüzü	176
10.8	AD557 ile DAC arayüzü	176
10.9	ADC0804 yongasının uçları	182
10.10	ADC 0804 zamanlama diyagramı	184
10.11	LM 35D sıcaklık duyarının görünüşü	184
A.1	TD program kodunu, datasını ve işlemcinin yazmaçlarını gösterir.	192
B.1	EMU8086 Editörü ve çeviriçi bildirim penceresi	195
B.2	Emulator penceresi	196

Yazarın Önsözü

Mikroişlemci kavramı 70'li yıllarda başlayarak mühendislik dünyamıza girdi. Önceleri ancak haberleşme, uzay ve havacılık gibi alanlarda kullanım bulan bu kavram hızla bilgisayar donanımı, endüstriyel kontrol sistemleri gibi alanlarda geniş uygulama alanı buldu. İşlemci üretim teknolojisinin gelişmesi ve ucuzlaşmasıyla günümüzde mikroişlemci kullanılmayan alan kalmadı.

Elinizdeki kitap DAÜ Bilgisayar Mühendisliği Türkçe Programına yönelik olarak, bilgisayar mühendisi adaylarına mikro işlemcilerin temel yapısı, devreleri, ve çevirici diliyle programlanması vermek üzere yazıldı.

Kitaptaki konuların takip edilebilmesi için öğrenci temel mantık tasarıının yanısıra ardisık sayısal devre analizini, ve yazmaç kavramını biliyor olmalıdır. Kitap kısa bir genel giriş bölümünün ardından doğrudan çevirim dili programlamaya giriyor ve mikroişlemci devrelerindeki bellek sistemi ile giriş çıkış sistemi, ve bunlara bağlı analog ya da sayısal dönüştürücü, zamanlama, ya da haberleşme donanımı gibi donanıma yönelik kavramlar için gerekli yazılım tabanını oluşturmayı amaçlıyor. Bu kitap akademik amaçla dağıtılan pdfLATEX ile dizildi ve içindeki şekillerin büyük bölümü TiKz ortamında çizildi.

Son olarak kitabın yazılışında gerekli zamanı ve enerjiyi ayırmayı sağlayan, çeşitli konularda fikirleriyle destek olan sevgili ailem ve meslek arkadaşlarına teşekkür eder kitabı okuyuculara yararlı olmasını dilerim.

Dr. Mehmet Bodur

Eylül 2012

Bölüm 1

Ön Bilgilenme

1.1 Sayı sistemleri

On parmağa sahip olduğumuz, ve beynimizin bir kümede bulunan on civarındaki nesneyi bir bakişa sayıma kapasitesi bulunduğu için çok büyük sayıları bile ondalık sayı sisteminde ifade etmek bize çok kolay gelir. Doğduğumuzdan bu yana ondalık sayı sisteminde işlem yapmaya eğitim aldığımızdan ondalık sayı sistemini doğal sayı sistemimiz olarak kabul ederiz.

Bir anda ancak iki durumdan birinde kararlı olabilen ikidurumlu¹ devrelerden oluşturulan bilgisayarların doğal yapısı ise ikili² sayı sisteme uygundur.

Bilgisayar dünyasının anlayabilmemiz için ikili sayıları, ve onluk sayılarla ikili sayılar arasında dönüştürme yapmayı bilmeliyiz. İkili sayıarda aritmetik yapabilmek için eksı sayıları nasıl ifade edeceğimizi ve aritmetik işlemin sonucunun ne zaman bozulabileceğini de öğrenmeliyiz.

1.1.1 Onlu-İkili Dönüşüm

İkili sayı sisteminde her basamak ya sıfır 0_2 ya da bir 1_2 olabilir. Dolayısıyla birler basamağı sadece sıfırı ya da biri temsil edebilir. İki yazmak için birler basamağının soluna ikiler basamağı olarak adlandırdığımız yeni bir basamak eklenir. Böylece iki basamağı kullanarak 00_2 ($=0$), 01_2 ($=1$), 10_2 ($=2$) ve 11_2 ($=2+1=3$) yazabiliz. Üçten sonraki sayıyı yazmak için bu iki basamağın da soluna değeri 4 olan yeni bir basamak kullanmamız gereklidir. Sayılar giderek büyüğünde 8'ler 16'lar 32'ler ... basamları da gereklidir. Kullandığımız ikili basamaklara kısaca *bit*³ denir. Örneğin birler basamağı *bit-0*, ikiler basamağı *bit-1*, dörtler basamağı *bit-2* olarak adlandırılır. Böylece 2^n ler basamağı *bit-n* ile gösterilmiş olur.

¹flip-flop

²binary

³Binary Digit

İkili sayıyı onlu sayıya dönüştürmek için her basamağın değerini rakamıyla çarpıp toplamlarını alırız.

Örnek 1.1.

00101101_2 sayısını onlu sistemde yazalım.

Çözüm Sıfırlı basamakların değerleriyle çarpımı sıfır vereceğinden en sağdan başlayarak yalnızca birli basamakların değerlerini birle çarpıp toplamını alacağız.

$$1+4+8+32=45$$

Onlu sayıyı ikiliye dönüştürmenin iki kolay yolu vardır. Birincisi ardışık olarak onlu sayı içindeki en yüksek ikili basamak değerini bulur ve bunu onlu sayıdan çıkarıp ikili sayıya ekleriz. Sonunda onlu sayı sıfırlandığında ikili karşılığını elde ederiz.

Örnek 1.2.

25_{10} sayısını ikili sistemde yazalım.

Çözüm

25 ten küçük ikili basamak değerleri $16=10000_2$, $8=1000_2$, $4=100_2$, $2=10_2$, ve $1=1_2$ dir.

$$25 - 16 = 9 ; \quad 16 = 10000_2$$

$$9 - 8 = 1 ; \quad 8 = 1000_2$$

$$1 - 1 = 0 ; \quad 1 = 1_2$$

$$\text{Toplam } 25 = 11001_2$$

$$25 = 16 + 8 + 1 = 10000_2 + 1000_2 + 1_2 = 11001_2$$

İkinci yöntemde sayıyı ardarda ikiye bölerken kalan birleri kullanırız.

Örnek 1.3.

25_2 sayısını ikili sistemde yazalım.

Çözüm

- 1 $25/2 = 12$, kalan 1 En sağ basamak (LSB)
- 2 $12/2 = 6$, kalan 0
- 3 $6/2 = 3$, kalan 0
- 4 $3/2 = 1$, kalan 1
- 5 $1/2 = 0$, kalan 1 En sol basamak (MSB)

$$\text{Sonuç } 25_{10} = 11001_2$$

Kesirli sayıların kesirlerini dönüştürürken ardışık çarpımlar kullanılır.

Örnek 1.4.

0.625_{10} sayısını ikiliğe dönüştürelim.

Çözüm

Sayıının kesirli bölümü ardışık $\times 2$ işlemleriyle ikili sayıya dönüşür. İşleme istenen sayıda basamak elde edilinceye kadar, veya sayı sıfır oluncaya kadar devam edilir.

$$\begin{aligned} 0.625 \times 2 &= 1.25 \rightarrow 1 \\ 0.25 \times 2 &= 0.5 \rightarrow .10 \\ 0.5 \times 2 &= 1.0 \rightarrow .101 \\ 0 \times 2 &= 0 \rightarrow .1010 \end{aligned}$$

...

Sonuç: $0.625_{10} = 0.1010\dots$

Hem kesir hem de tamsayısı olan onluk sayıının kesir ve tamsayısı ayrı ayrı dönüştürülür.

Örnek 1.5.

25.625 sayısını ikili sisteme yazalım

Çözüm:

$$\begin{aligned} 25.625_{10} &= 25 + 0.625 \\ 11001_2 + 0.1012 &= 11001.1012 \end{aligned}$$

1.1.2 İşaretsiz ve işaretli sayılar

İkili sayılarla yalnızca sıfır ve pozitif sayıları yazmak istersek sayıyı yazmakta kullanacağımız bütün bitleri ikinin katları olarak artan basamak değerleriyle kullanırız. Bütün bitleri pozitif basamak değerleri için kullanarak yazdığımız sayı biçimine *işaretsiz*⁴ ikili sayı denir. İşaretsiz sayı sisteminde $\{ \text{bit-}(n-1), \text{bit-}(n-2), \dots, \text{bit-}1, \text{bit-}0 \}$ olarak adlandırdığımız toplam n bit ile yazabilen en küçük sayı bütün bitlerin sıfır olmasıyla elde edilen sıfır sayısıdır. n -bitlik işaretetsiz sayı sisteminde en büyük sayıyı bütün bitler bir olduğunda

$$2^{n-1} + 2^{n-2} + \dots + 2^1 + 2^0 = 2^n - 1$$

olarak elde ederiz.

İkili sayı sisteminde eksi sayıları da gösterebilmek için en azından bir basamağın eksi değerli olması gereklidir. En yaygın yöntem değeri

⁴unsigned

en yüksek olan en soldaki bitin eksi değerli *kullanıldığı işaretli ikili sayı* sistemidir. Gene $\{ \text{bit}-(n-1), \text{bit}-(n-2), \dots, \text{bit}-1, \text{bit}-0 \}$ olarak adlandırdığımız toplam n bit kullanacak olursak, en soldaki $\text{bit}-(n-1)$ eksi değerli kullanılıncaya degeri -2^{n-1} olacaktır. Böylece yazabileceğimiz en küçük sayı yalnızca eksi değerli biti bir yapınca oluşan -2^{n-1} sayısı olur. En büyük sayı, eksi değerli bitin sıfır, diğer bütün bitlerin bir olduğu $2^{n-2} + \dots + 2^1 + 2^0 = 2^{n-1} - 1$ sayısıdır.

*İşaretli sayılardaki eksi değerli bite işaret biti*⁶ denir. İşaret biti bir ise sayı sıfırdan küçük değerlidir. İşaret biti sıfır ise sayı sıfır ya da sıfırdan büyük demektir. İşaretli sayılarla toplama veya çıkarma işlemlerinde işaret bitinden daha değerli bir bit olamayacağından son eldenin değeri yoktur. Diğer bitlerden gelen elde yüzünden işaret biti bozulup sayının işaretini değiştirse istenmeyen bu duruma *taşma*⁷ denir.

Örnek 1.6.

$N = -120$ sayısını sekiz bitle işaretli ikili sistemde yazalım.

Çözüm:

bitlerimizin değerleri şöyle olacaktır:

bit-7	bit-6	bit-5	bit-4	bit-3	bit-2	bit-1	bit-0
-2^7	2^6	2^5	2^4	2^3	2^2	2^1	2^0
-128	64	32	16	8	4	2	1

Sayıyı sıfırdan küçük yapan tek etmen bit-7'nin değerinin -128 olmasıdır. Sıfırdan küçük bir sayı yazmak için işaret biti olan bit-7 muhakkak bir olmalıdır. Diğer bitlerle yazacağımız sayıya p dersek

$$-128 + p = -120 \text{ olacağından}$$

$$p = 128 - 120 = 8 = 00001000_2$$

olarak buluruz. Böylece sayının tümü $-128 + 8 = -120$ olduğundan $-120 = -128 + 8 = 10000000_2 + 00001000_2 = 10001000_2$ olarak yazılır.

Örnek 1.7.

$N = -6.75$ sayısını beş bit tamsayı, üç bit kesir kullanarak işaretli ikili sistemde yazalım.

Çözüm:

bitlerimizin basamak değerleri şöyle olacaktır:

bit-4	bit-3	bit-2	bit-1	bit-0	bit(-1)	bit(-2)	bit(-3)
-2^4	2^3	2^2	2^1	2^0	2^{-1}	2^{-2}	2^{-3}
-16	8	4	2	1	$1/2$	$1/4$	$1/8$

⁵signed

⁶sign bit

⁷overflow

Sayı sıfırdan küçük olduğundan işaret biti olan -16 değerli bit-4 bir olmalı. Sayının diğer bitlerine karar vermek üzere sayıya 16 ekleyelim.
 $p = 16 + N = 9.25$.

Demek ki geri kalan bitlerle 9.25 yazdığımızda işaretli sayı
 $-16 + 9.25 = 6.75$
değerini taşıyacaktır.

$$(N)_2 = 11001.010_2$$

1.1.3 İkili tümleyen ve işaret değiştirme

İşaret biti dışındaki bütün bitlerin basamak değeri işaretetsiz basamak değerine eşit olduğundan sıfırdan büyük sayılar için işaretli sayı ile işaretetsiz sayının ikili kodları arasında fark olmaz. Ancak sıfırdan küçük sayılar işaretetsiz sayı sisteminde gösterilemez. n bitlik işaretli ikili sayı sisteminde verilmiş $-2^{n-1} \leq P < 2^n$ aralığındaki bir P sayısının toplama işlemeye göre tersi olan $-P$ sayısını bulmak için $-P = 2^n - P$ işlemini kullanırız.

$$-P = 2^n - P$$

İşlemeye *ikiye tümlemek*⁸, ya da *ikiye tümler bulmak* diyoruz. $2^n - P$ ye de P nin *ikiye tümleyeni*⁹ ya da *ikiye tümleri* diyoruz.

Donanım açısından verilen tanımı kullanarak ikiye tümlemek için ikili çıkarma devresi gerekir. Çoğu sistemde malzeme tasarrufu açısından sadece ikili toplayıcı devreler kullanılır. İkiye tümleme işlemi

$$-P = 2^n - P = (2^n - 1) - P + 1 = \bar{P} + 1$$

birimde bire tümlerin bir fazlası olarak yazılabilir.

$\bar{P} = (2^n - 1) - P$ işlemi bire tümlemek¹⁰ olarak adlandırılır ve bütün bitlerin tersine çevrilmesi işlemidir.

Kağıt üzerindeki çözümlerde $-P$ yi bulmanın en kolay yöntemi tersine çevirip bir toplama işlemini kestirmeden yapmamızı sağlayan kopaklı tersleme yöntemidir. Bu yöntemde ikili sayının ikiye tümlerini bulmak için sağaki ilk bire kadarki sıfırlardan oluşan bölümünü ve ilk biri kopyalar, diğer bitlerin tümünü tersine çeviririz.

Örnek 1.8.

4 bit kullanarak -6 yazalım.

Çözüm: $n = 4$ olduğundan ikili tümleme işlemi

$$2^4 - 6 = 16 - 6 = 10$$

sonucunu verir;

⁸two's complementing

⁹two's complement

¹⁰one's complementing

Sonuç: $-0110_2 = 1010_2$

En soldaki basamak olan bit-3 ün basamak değeri -8 dir ve sayıyı ondalık sisteme dönüştürken

$$1010 = 1 \times (-8) + 0 \times 4 + 1 \times 2 + 0 \times 1 = -6$$

olarak hesaplarız.

Örnek 1.9.

$N = -26$ sayısını $n = 8$ bit kullanarak yazmak istiyoruz. $26 = 00011010_2$ sayısını kolayca yazdık. İşaretli ikili sistemde -26 sayısını bulalım.

Çözüm:

Sayının en solundaki sıfır ve biri kopyalayacağız. Geri kalanları tersine çevireceğiz.

$$-26 = \overline{0} \overline{0} \overline{0} \overline{1} \overline{1} \overline{0} \mathbf{1} \mathbf{0} = 11100110_2$$

Elde ettiğimiz sayıının sağlamasını yapalım.

$$-128 + 64 + 32 + 4 + 2 = -26$$

Örnek 1.10.

$N = -6.75$ sayısını beş bit tamsayı, üç bit kesir kullanarak en kolay yoldan işaretli ikili sistemde yazalım.

Çözüm:

Bu soruyu daha önce çözmüştük. Daha kolay yoldan çözmek için 6.75 yapıp ikili tümelerini bulabiliriz. Bitlerimizin değerleri şöyle olacaktır:

bit-4	bit-3	bit-2	bit-1	bit-0	bit(-1)	bit(-2)	bit(-3)
-2^4	2^3	2^2	2^1	2^0	2^{-1}	2^{-2}	2^{-3}
-16	8	4	2	1	$1/2$	$1/4$	$1/8$

$$-N = -6.75 = 4 + 2 + 1/2 + 1/4 = (00110.110)_2 .$$

İkiye tümlemek için en sağdaki sıfırları ve ilk biri kopyalayıp diğer bitleri tersine çevirelim.

$$N = -(-N) = -6.75 = \overline{0} \overline{0} \overline{1} \overline{1} \overline{0} . \overline{1} \mathbf{1} \mathbf{0} = 11001.010_2$$

Önce tamsayıya çevirerek te yapabiliz. Üç bit kesir kullanacağımiza göre sayıyı $2^3 = 8$ ile çarparak tamsayıya çevirip tamsayı olarak ikili karşılığını bulalım.

$$-6.75 \cdot 8 = -54 = -00110110_2 = \overline{00110110}_2 = 11001010_2 .$$

$$-6.75 = -54/3 = 11001.010_2 .$$

1.1.4 Eksileme ve Tersine çevirme

İkiye tümleme işleminin diğer adı *Eksileme*¹¹ dir. n basamaklı olan P sayısının n basamaklı ikiye tümleri $2^n - P$ dir.

n -bit ikili sayının tüm bitleri bir olduğunda işaretsiz değeri $2^n - 1$ ettiğinden $2^n - 1 - M$ işlemi M sayısının bitlerini tersine çevirme¹² işlemine denktir ve yazmaçtaki M nin tersine çevrilmesi de denen bu işlem \overline{M} ile gösterilir.

Tersine çevirme aritmetiksel olarak $\overline{M} = 2^n - 1 - M$ ile ifade edilse de donanımda tersine çevirici devreleri ile gerçekleştirilir. Eksileme ya da ikili tümleme işlemi ise genellikle sayının bitlerini tersine çevirip bir toplayarak yapılır.

$$-M = 2^n - M = 2^n - 1 - M + 1 = \overline{M} + 1$$

Böylece işlemi bir tersine çevirici¹³ ve bir toplayıcı¹⁴ devre ile gerçekleştirmek mümkün olur.

1.1.5 İkiliden Onaltılığa dönüşüm

İkili sayı sistemindeki sayılar ve kodlar akılda kalmayacak kadar uzun 1 ve 0 zincirleridir. İşaretli ya da işaretsiz ikili sayıları ve bit dizileri biçimindeki diğer kodları kolay anlaşılır ve akılda kalır biçimde ifade edebilmek için 16 li¹⁵ sayı sistemi kullanılır. Onaltılı sayı sistemi kısaca hex olarak ta adlandırılır.

İkili sayıyı onaltılığa dönüştürmek için kesir noktasından başlayarak dörtlü basamak gruplarına ayrılması ve her grubun hex karşılığının bulunması. Grupları dörde tamamlamak için 0 eklemek gerekebilir. 9 dan büyük dörtüler

$$10=1010_2=A, \quad 11=1011_2=B, \quad 12=1100_2=C,$$

$$13=1101_2=D, \quad 14=1110_2=E, \quad 15=1111_2=F$$

ile gösterilir.

Örnek 1.11.

11001.101_2 sayısını onaltılık sistemde yazalım.

Çözüm: Grupları 4 bite tamamlamak için gereği kadar sıfır koymaçğız

$$00011001.1010_2 \rightarrow 19.A_{16}$$

¹¹negation

¹²invert

¹³inverter

¹⁴adder

¹⁵hexadecimal

Eğer bu sayının 8-bit olması önem taşıyorsa (örneğin bit-4 işaret bitiyse) sayıya sıfır eklemeksizin onaltılığa çevirir kesir noktasının yerini ise /8 ile belirtiriz.

$$1100\ 1.101 = 1100\ 1101 /8 = CD_{16}/8$$

Örnek 1.12.

110010.111010_2 sayısını onaltılık sistemde yazalım.

Çözüm:

$$0011\ 0010.1110\ 1000_2 \rightarrow 32.E8_{16}=32.E8H$$

Sayının onaltılık olduğunu bu örnekteki gibi sonuna eklenen bir H" ya da h" harfi ile de belirtebiliriz.

1.1.6 Onaltılıktan onluğa dönüşüm

Birler basamağı $16^0 = 1$ ile çarpılacağından aynen alınır. Solundaki basamak $16^1 = 16$, onun yanındaki $16^2 = 16 \times 16 = 256$, bir sonraki basamak $16^3 = 256 \times 16 = 4096$ ve dördüncü basamak $16^4 = 65536$ sayısıyla çarpılır. Kesir basamakları ise $1/16$, $1/256$, $1/4096 \dots$ ile çarpılır.

Örnek 1.13.

110010.111010_2 sayısını onlu sayıya dönüştürelim.

Çözüm:

$$0011\ 0010.1110\ 1000_2 \rightarrow 32.E8_{16}$$

$$3 \times 16 + 2 + 14/16 + 8/256 = 50.90625$$

1.2 İkili Sayılarla Aritmetik

İkili sayıların her bir basamağını bit olarak adlandırdık. Bitler birler basamağı sıfırdan başlatılarak bit-0, bit-1, ... biçiminde sayılır. bit- k basamağının değeri 2^k kadardır. Kesir basamaklarının negatif değerli adları basamağın değerine uygundur. Noktadan sonraki ilk kesir basamağının adı bit(-1), ağırlığı $2^{-1} = \frac{1}{2^1} = \frac{1}{2}$ olur.

İkilik sayının en soldaki bitinin basamak değeri en yüksektir ve bu bite en yüksek değerli bit¹⁶ denir ve MSB ile gösterilir. Sayının en sağdaki biti ise en düşük değerli bit¹⁷ olarak adlandırılır ve LSB ile gösterilir.

¹⁶Most significant bit (MSB)

¹⁷Least significant bit (LSB)

Örnek 1.14.

010.11₂ sayısında her basamağın adını ve değerini yazalım.

Cözüm:

sayı:	0	1	0	.	1	1
bitleri:	bit-2	bit-1	bit-0	.	bit-(-1)	bit-(-2)
değeri:	4	2	1		1/2	1/4
özellikî	MSB					LSB

Bit-2 MSB, bit(-2) LSB bitleridir. Noktaya kadarki bölüm tamsayı, noktadan sonrası kesirli sayı bölümündür.

1.2.1 Toplama

Toplama yaparken elde¹⁸ biti bir sonraki basamağa ilerler.

$$0+0 = 0; \quad 0+1 = 1; \quad 1+0 = 1; \quad 1+1 = 10.$$

Elde bitini de işleme koyabilmek için her bitin toplama devresinin üç girişli ve iki çıkışlı olması gereklidir.

$0+0+0 = 00$; $0+0+1 = 01$; $0+1+0 = 01$; $0+1+1 = 10$;

$$1+0+0 = 01; \quad 1+0+1 = 10; \quad 1+1+0 = 10; \quad 1+1+1 = 11;$$

Örnek 1.15.

$$01001011 + 11000001$$

Cözüm:

`1 1 11 <- elde bitleri`

01001011

+ 11000001

1 00001100 <- sonuç (son elde 1 oldu)

1.2.2 Çıkarma

Sayısal devreler açısından çıkarma işlemi için yeni bir devre kullanmak yerine çıkarılacak sayının ikili tümleyeniyle toplama işlemi yapmak daha az donanım gerektirir.

$$N - M = N + (-M)$$

Örnek 1.16.

$n=4$ bit yazmaclarla $N = 6$, $M = 4$ ile $N - M$ islemini yapalim.

¹⁸carry

Çözüm:

$$N = 0110, M = 0100, N + (-M) = ?$$

$$-M = 1100; N + (-M) = 0110 + 1100 = 10010$$

$n=4$ bit olduğundan elde bitinin anlamı yoktur.

Sonuç $N - M = 0010_2$ olur.

1.2.3 İşaretli uzatma

İşaretli sayılarla toplama yaparken iki sayının basamak sayısı birbirine eşit olmazsa işaret bitleri aynı hizaya gelmez ve sonuç yanlış çıkar. Bu nedenle işaretli sayıların kısa olanını işaretli uzatma¹⁹ işlemiyle uzun sayı kadar uzatırız.

İkili işaretli tamsayıların işaretli uzatma işlemi en soldaki işaret bitinin gereken miktardaki kopyasını sayının soluna ekleyerek gerçekleştirilir.

Örnek 1.17.

$B = 101_2$ ($= -3$) işaretli sayısını 3 bitten 5 bite uzatalım.

Çözüm: B nin işaret biti olan bit-2 = 1 olduğuna göre B nin soluna iki tane daha 1 ekleyeceğiz. Uzatılmış sayıya \dot{B} dersek:

$$\dot{B} = 11101_2.$$

İki sayıyı da negatifleyerek sağlamasını yapalım.

$$-B = -101_2 = 011_2 = 3; \quad -\dot{B} = -11101_2 = 00011_2 = 3.$$

Uzatma işlemi sayının değerini değiştirmedi.

Örnek 1.18.

$A = 01001_2$ ile $B = 101_2$ işaretli sayılarını toplayalı.

Çözüm: A ile B eşit uzunlukta değiller. A 5 bit, B ise 3 bit olduğundan toplamayı B yi 2 bit işaretli uzatarak toplamalıyız.

$$\begin{array}{r} 01001 \\ + 11101 \\ \hline \end{array}$$

$$1 \ 00110$$

Sonuç olarak işaretli sayıları toplarken elde bitinin anlamı ve değeri yoktur. Örneğin 9-3 işleminin sonucunda elde bitini saymadan 6 elde ettik.

¹⁹sign extension

1.2.4 İşaretli Toplamanın Taşması

Elde bitleri işaret bitini bozarsa işlemin sonucu ters işaretli olacağından yanlış çıkar. Bu olaya taşıma denir.

Örnek 1.19.

$6+3$ işlemi 4-bitli işaretli sayıarda yapılrsa sonuç doğru çıkar mı?

Çözüm: 4-bitli işaretli sayıarda işaret biti olan bit3 kullanmadan yazılabilen en büyük sayı $0111 = 7$ dir. $6+3=9 > 7$ olduğundan sonucu 4-bit ile yazmak mümkün olmaz. Sonuç olarak bulduğumuz 1001_2 negatiftir. İki pozitif sayının toplamı işaret bitine taşınca sonucu negatif döndürerek bozdu.

İşaret bitine giren elde biti çıkan elde bitiyle dengelenmezse toplamada taşıma olduğunu anlarız. Taşma ancak iki negatif sayı ya da iki pozitif sayı toplandığında oluşur. Bir negatif ile bir pozitif sayının toplamı asla taşamaz.

Örnek 1.20.

8-bit sayılarla $(-96)+(-106)$ işleminde taşıma var mı?

Çözüm:

$$\begin{array}{r} 10100000 \\ + \quad 10010110 \\ \hline \end{array}$$

$$=1 \quad 00110110$$

Sayıların ikisi de negatif ama sonuç pozitif. Demek ki taşıma olmuş.

1.2.5 Sayılar ve Yazıların Kodlanması

Bilgisayarlarda veri genellikle 8-bit ve katları uzunluklarda saklanır. 8-bit bit bayt olarak adlandırılır ve B ile gösterilir. Ondalık sayıları ve yazıları baytlara kodlamak için çeşitli yöntemler kullanılır.

Ondalık sayılar genellikle ya sıkışık-BCD²⁰ veya gevşek-BCD²¹ olarak kodlanır. İkili işaretli sayılar genellikle 8, 16 veya 32 bitlik genişliklerde kullanılır. Yazları kodlamak için ASCII kodlama en yaygın yöntemdir. Bunların yanısıra haberleşme ve duyaçlardan bilgi aktarımında kullanılan pek çok kodlama yöntemi vardır.

²⁰ packed-BCD

²¹ unpacked-BCD

Ondalık sayıların BCD kodlanması

Sıkışık-BCD (pBCD) kodlamada her bayta iki ondalık basamak sıkıştırılır. Bu amaçla bayt 4-bitlik iki yarıma bölünür ve her yarımda bir ondalık basamak saklanır.

Örnek 1.21.

Ondalı 1208 sayısını sıkışık ve gevşek BCD kodunda yazıp ikili sistemde gösterelim.

Çözüm

sıkışık BCD gösterimi: $1208_{10} \Rightarrow 1208_{pBCD} = 1208_{16}$
 $= 0001\ 0010\ 0000\ 1000_2$

Her ondalık basamak dört ikilik basamaktan oluşan bir lokmaya²² yazılmaktadır.

Gevşek-BCD (uBCD) kodlamada ise her ondalık basamak bir bayt alana yazılır.

$1208_{10} \Rightarrow 1208_{uBCD} = 01020008_{16}$
 $= 00000001\ 00000010\ 00000000\ 00001000_2$

her ondalık basamak bir bayt alan kaplamaktadır. Bu uzun sayı bellekte 08h 00h 02h 01h sırasıyla duruyorsa *küçük uçtan yerleştirilmiş*²³, tam tersine, 01h 02h 00h 08h sırasıyla durursa *büyük uçtan yerleştirilmiş*²⁴ olur.

Yazı karakterlerinin kodlanması

Yazı karakterlerini kodlamak için çeşitli yöntemler arasında ASCII kodlama en yaygındır.

Tablo 1.1: Hex ASCII kodlar tablosu

	-0	-1	-2	-3	-4	-5	-6	-7	-8	-9	-A	-B	-C	-D	-E	-F
2-	!	"	#	\$	%	&	'	()	*	+	,	-	.	/	
3-	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	:	;	<	=	>	?
4-	@	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O
5-	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z	[\	^	_	
6-	'	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	o
7-	p	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z	{		}	→	←

²²nibble

²³little endian

²⁴big endian

ASCII kodlarda büyük harf karakterlerle küçük harfler arasındaki tek fark bit-5 tir. Tüm büyük harflerin kodlarındaki bit-5 sıfırdır, küçük harflerin bit-5 leri ise birdir. Büyük ve küçük harfleri birbirine dönüştürmekte bu özellikten yararlanılır.

ASCII kodlanmış rakamların sol dört biti her zaman '0011'=3 tür. Tablo 1.2'da görüldüğü üzere ASCII kodların arasında kontrol karakteri olarak adlandırılan 07h (zil), 08h (geri al), 09h (sekme²⁵), 0Ah (yeni satır), 0Ch (sayfabaşı), 0Dh (satırbaşı) gibi kodlar da bulunur. Bunlara ek olarak 7Fh (geri) kodu son karakteri silerek o karakterin bulunduğu yere gider.

Tablo 1.2: ASCII kontrol karakterleri

Kod	Adı	Görevi	Kod	Adı	Görevi
0	NUL	bos	16	DLE	veri bağlantısından çıkış
1	SOH	başlık başlangıcı	17	DC1	aygit denetimi 1
2	STX	metin başlangıcı	18	DC2	aygit denetimi 2
3	ETX	metin sonu	19	DC3	aygit denetimi 3
4	EOT	aktarım sonu	20	DC4	aygit denetimi 4
5	ENQ	sorgu	21	NAK	olumsuz bildirim
6	ACK	bildirim	22	SYN	zaman uyumlu boşta kalma
7	BEL	zil	23	ETB	aktarım bloğu sonu
8	BS	geri al	24	CAN	iptal
9	HT	yatay sekme	25	EM	ortam sonu
10	LF	satır besleme/yeni satır	26	SUB	değistir
11	VT	dikey sekme	27	ESC	çık
12	FF	form besleme/yeni sayfa	28	FS	dosya ayırcısı
13	CR	satır başı	29	GS	grup ayırcısı
14	SO	dışarı kaydır	30	RS	kayıt ayırcısı
15	SI	İçeri kaydır	31	US	birim ayırcısı

Örnek 1.22.

Aşağıdaki harflerin hexadecimal ASCII kodunu bulun.

'4' ?, 'a' ?, 'A' ?, '[' ?, satırbaşı ?, yeni satır ?, gerisil ?, zil ?;

Çözüm:

Tabloda harfi bulup sol dörtbiti soldan, sağ dörtbiti yukarıdan okuyoruz.

'4' = 34_{16} . 'a' = 61_{16} . 'A' = 41_{16} . '[' = $5B_{16}$. gerisil = $7F_{16}$.

Kontrol karakterlerini ise 16'lık sayıya çevirmeliyiz.

yenisatır=10=0A₁₆. satırbaşı=13=0D₁₆. zil=7=07₁₆.

²⁵tab

Yazı içindeki sayılar ASCII kodlanır.

Sayıları doğrudan ikili biçimde monitörde görmek veya yazıcıdan yazdırma mümkün değildir. Monitör veya yazıcıya yollanacak sayılar ASCII text biçimine kodlanarak yollanır.

Örnek 1.23.

50 sayısını ondalık ve ikilik ASCII dizine dönüştürelim.

Çözüm:

Ondalık dizin $50 = 35h\ 30h$

İkililik dizin $110010 = 31h\ 31h\ 30h\ 30h\ 31h\ 30h$

Gray kodlama

Gray kodun özelliği ardışık sayılar arasında yalnızca bir bir değişim olmasıdır. Böylece ardışık sayılar arasında temiz bir geçiş olur. Örneğin ikili sayılardaki 1 den 2 ye geçerkenki gibi iki bit değişimi olsa, çok kısa bir süre için bile olsa bitler birer birer değişeceğinden ya $1 \Rightarrow 3 \Rightarrow 2$ ya da $1 \Rightarrow 0 \Rightarrow 2$ geçişleri gözlenecektir. Oysa 4-bit Gray kodunda $1=0001$ ve $2=0011$ ile kodlandığından böyle beklenmedik sayı değişimi gözlenmez.

$0 = 0000, 1 = 0001, 2 = 0011, 3 = 0010,$

$4 = 0110, 5 = 0100, 6 = 0101, 7 = 0111,$

$8 = 1111, 9 = 1110, 10 = 1100, 11 = 1101,$

$12 = 1001, 13 = 1011, 14 = 1010, 15 = 1000,$

Gray kodlama genellikle pozisyon sensörlerinde kullanılır.

1.3 Mikroişlemcinin İçindekiler

8086 mikroişlemcisinin içi bir bilgisayarın işlemcisi gibi düzenlenmiştir. Bilgisayarlarda özel ve genel amaçlı yazmaçlar, aritmetik mantık birimi²⁶ ve denetim birimiyle, denetim biriminin yollandığı sinyallerle değiŞebilen veri yolları bulunur.

Veriler bit, dörtbit²⁷, bayt, sözcük ve sözcüğün katları olarak düzenlenirler ve işlenip belleğe aktarılincaya dek merkezi işlem birimi²⁸ (CPU) içinde yazmaçlarda saklanırlar.

²⁶Arithmetic Logic Unit (ALU)

²⁷nibble

²⁸Central Processing Unit (CPU)

Bilgisayarların iç düzeni CPU (merkezi işlem birimi) içinde yer alan bir komut yazmacı²⁹, genel amaçlı yazmaçlar, aritmetik-mantık-islem-birimleri (ALU), iç-veri/adres yolları ve denetim biriminden³⁰ (CU) oluşur.

CPU'ya bellek ve giriş/çıkış araçları gibi dışarıdan bağlanan birimlere *Veri yolu*, *Adres-yolu*, ve *Denetim-yolu* olarak adlandırılan sinyal giriş/çıkış birimleri üzerinden bağlanır.

1.3.1 Aritmetik Mantık Birimi

Yazmaçlardaki bit grupları üzerinde çeşitli aritmetik ve mantık işlemleri gerçekleştirmek üzere geliştirilmiş belleksiz³¹ bir birimdir. Başlıca işlemler arasında ve, veya, yada, çevirme ve kaydırma, toplama çır-karma çarpma ve bölme, ve çeşitli bit işlemleri sayılabilir.

1.3.2 Ana Bellek

Bilgisayarlarda geçici olarak veri saklamak için her biri bir bit saklayabilen çok fazla sayıda ikidurumlu³² devreleri bulunur. Veri ve işlenecek program kodunu saklayan ikidurumlular bayt adı verilen 8 lik hücreler halinde düzenlenerek adreslenirler. Bilgisayarlardaki merkez işlem biriminin doğrudan adresleyebildiği veri depolarına ana bellek denir.

Ana bellekteki veri depoları veri yolu genişliğine ve daha büyük veri tiplerine uygun gruplar halinde düzenlenir. Örneğin 8086 veri yolu 16 bitlik kelimeleri iletebileceği için ana bellek birer baytlık iki bank yapısında düzenlenmiştir. Ancak ana bellekte adresleme her bayta ayrı ayrı erişilmesine olanak sağlayacak biçimdedir. Bellekteki hücrelerin dizilme sırasının erişime bir etkisi yoktur (en baştaki hücreye erişmekle en sondaki hücreye erişme işlemi birbirinin aynıdır). Bu yüzden ana belleğe Rastgele Erişimli Bellek³³ (RAM) denir.

Bilgisayarın ana belleğindeki hücrelerin toplam sayısı, bilgisayarın bellek kapasitesini gösterir (örneğin, 1 MB= 2^{20} bayt, 1 GB= 2^{30} bayt)

²⁹Instruction Register

³⁰Control unit (CU)

³¹combinatorial

³²flip-flop

³³Random Access Memory (RAM)

1.3.3 Makina Dilleri

Merkezi işlem biriminde (CPU) çalıştırılabilen her komutun bir sayısal kodu vardır. Makina dilleri 0 ve 1'lerden oluşan en alt seviyeli dillerdir. Bu dilde, makina komutları bir sayısal değer olarak kodlanır.

Makina dili işlemci ve donanıma bağlı olarak değişmektedir. Her işlemci mimarisinin kendine özgü bir makina dili vardır. Günümüzde programlar yüksek seviye dil derleyicileri ve çevirimciler³⁴ ile yazılınca, doğrudan makina dili düzeyinde programlama yapılmamaktadır. Makina dili yalnızca bilgisayarın komutlarının tasarımı aşamasında önem kazanmaktadır.

1.3.4 Çevirici Diller

Çevirici diller makina dili komutlarıyla bire bir denk düşen komutçularla kurulmuş dillerdir. İşlemcinin çalıştırabileceği her makina komutu için bir çevirici komutu tanımlanır. Her işlemci platformu için farklı çevirici dilleri mevcuttur. Örneğin, bir Motorola işlemci ile Intel işlemcinin çevirici dilleri birbirinden farklıdır.

Örnek olarak 8086 çevirici dilinde bir kod parçası verelim.

```

1 ; İşletim sistemi gerektirmeyen merhaba
2     MOV AH,03H
3     INT 10H
4     MOV AL,01H
5     MOV BH,00H
6     MOV BL,01001111B
7     MOV CX,MESAJ SON-MESAJ BAS
8     PUSH CS
9     POP ES      ; ES<--CS
10    MOV BP, MESAJ BAS
11    MOV AH,13H ; Ekrana yazdırın
12    INT 10H    ; BIOS fonksiyonu
13    JMP SON
14 MESAJ BAS DB "Merhaba Dünya!"
15 MESAJ SON DB OOH
16 SON:
17     RET

```

Eğer bir işletim sistemindeki servisleri çağrırlıyorsak aynı program daha kısa yazılabılır.

```

1     MOV AX,CS
2     MOV DS,AX

```

³⁴assemblerler

```
3 MOV AH,09H  
4 MOV DX,OFFSET MESAJ  
5 INT 21H  
6 MOV AH,4Ch  
7 INT 21H  
8 MESAJ: DB "Merhaba Dünya!", 13,10, '$'
```

1.3.5 Yüksek Düzey Programlama Dilleri

Büyük programları çeviriçi dillerle gerçekleştirmek ve hatalarından arındırmak C, C++, Java, C#, ADA, Fortran, Pascal, COBOL, BASIC gibi daha üst düzey programlama dillerine göre kat kat daha zordur. Çeviriçi dili bir işlemcinin temel dili olmasına karşın karmaşık programların yazılmasında yüksek düzey programlama dilleri kullanılır.

1.3.6 Bellek yazmaçlarının adreslenmesi

Bir bilgisayardaki adres ve veri yollarıyla erişilen bütün iç ve dış yazmaçlarının birbirleriyle karışmayacak bir adresleme sisteminde birer adresi vardır. Bellek yazmaçları adreslerine göre sıralanır. Yazmaç adresi bir arttırılınca elde edilen yeni adres bir sonraki yazmacın adresidir.

1.3.7 Komut seti

Her CPU'nun denetim biriminin çözümleyip yorumlayabileceği bir komut seti vardır. Komut setinde genellikle ALU işlemlerinin hangi iç yazmaç ve bellek yazmacında uygulanacağı belirtilir.

1.3.8 Program sayacı

Bilgisayar bir sonraki komutun adresini *Program Sayacı*³⁵ denilen özel amaçlı bir iç yazmaçta tutar. Denetim birimi, CPU'nun komutları belli bir başlangıç adresinden³⁶ başlayarak sırayla yorumlamasını sağlar.

1.3.9 Saat çevrimi

CPU ancak bir saat çevrimi ile durum değiştirip bir sonraki duruma geçer. CPU'nun bir komutu yorumlayabilmesi için birden çok saat çevrimi gerekebilir. Denetim birimi bütün işleri CPU saat döngüsüyle adım adım yapar. CPU bir komutu yorumladıktan sonra bir sonraki adreste

³⁵Instruction Counter

³⁶reset address

yer alan komutu yorumlamaya başlar. Ancak, programın içinde kullanılan *program akış denetimi komutları*³⁷ bu olağan yorumlama sırasını değiştirilebilir.

1.3.10 Program akışı ve bayrak yazmacı

Program akış denetim komutları, koşullu atlama ve dallanmaları bir önceki ALU işleminin sonucuna göre durumu saklayan bayrak biterinden yararlanarak gerçekleştirir. Örneğin elde bayrağı CF, toplama işleminde son basamaktan bit taşarsa 1, taşmazsa 0 yapılır. Bunun gibi sıfır bayrağı ZF, işaret bayrağı SF, taşıma bayrağı OF de işlem sonundaki durumu saklar. Dallanma komutları bu bayrak bitlerine bağlı olarak yeni adrese sapar ya da bir sonraki adrese devam eder. Örneğin DEC CX komutu CX yazmacını bir azaltlığında CX sıfır olmazsa ZF bayrağını sıfır, CX sıfıra düşerse ZF bayrağını bir yapar. Bu komutun ardından kullanılacak JZ L1 komutu ZF=1 ise L1 ile etiketlenmiş adreste atlar.

1.3.11 Belleğe yazılı program kavramı

Von Neumann tarafından tanımlanmış bu kavrama göre bilgisayarın denetim birimi bellekteki komutları belli bir adresten başlayarak adres sırasıyla işler. Bu sırada ancak program sayacındaki bir sonraki komut adresi işlenen bir program akış komutuyla değiştirilirse bozulur. Bu durumda bir sonraki işlenecek adres te değişmiş olur.

1.3.12 CPU nasıl çalışır

CPU aşağıdaki işlemleri düzenli olarak tekrarlayarak çalışır.

1 - Denetim birimi *program sayacına* göre sırası gelen komutu bellekten okur ve *komut yazmacına* yerleştirir. Bu adıma *komut kapma*³⁸ denir. Bu adımın sonunda denetim birimi program sayacını bir sonraki komutu gösterecek şekilde arttırır.

2 - Denetim birimi komut yazmacındaki komutu çözümleyerek kaç periyodlu olduğunu ve her periyodunda veriyollarının nasıl değişmesi gerektiğini belirler. Komut

- a-yazmacıtan yazmaca veri yollama,
- b-yazmacıla bellek arasında veri yollama

³⁷ program flow control instruction

³⁸instruction fetch

c-yazmaç ya da bellek üzerinde aritmetik mantık işlemi
d-bit veya durum değiştirme komutu
e-koşullu dallanma
gibi bir program akış denetimi komutu olabilir. Bu komut türlerinden (a, b) veri aktarma³⁹, aritmetik-mantık, ve (e) kontrol türü komut olarak sınıflandırılır.

3 - Denetim birimi, komutun işini bitirince sırası gelen komutu işlemek üzere ilk basamağa döner.

1.3.13 Kesme servisi

Bu işlem akışının yanısıra denetim birimi *kesme*⁴⁰ sinyallerini de takip eder. Herhangi bir anda kesme sinyali gelirse sırasıyla i) işlenmekte olan komutu tamamlar; ii) program sayacındaki kesme dönüş adresini yiğita iter; iii) program sayacına *kesme vektörünü* yerleştirir. Böylece bir sonraki adresteeki komut yerine kesme vektörü adresindeki ilk komut işletilir. Bu komut genellikle kesme servis programına atlayacak bir JMP komutudur. Kesme servis programı *IRET kesmeden dönüş* komutuyla biter. Bu komut, yiğittan çektiği kesme dönüş adresini program sayacına geri koymak kesme servisi bitiminde program akışının ana programın kaldığı yere dönmesini sağlar.

1.3.14 Program çalışma hızı

Günümüz teknolojisinde program işleme hızını belirleyen etmen program komutlarının bulunduğu belleğe erişim hızıdır. CPU saatı, iç veri yollarındaki veri akışını belirler. Bellekten komut veya veri okuma ise birden çok adımda gerçekleşir. Bellek yavaş çalışıysa işlenecek komutların bellekten yazmaca aktarırken CPU pek çok saat döngüsünü verinin hazır olmasını beklerken boşta geçirir. Boşa giden döngülere kayıp⁴¹ ya da bekleme⁴² döngüsü denir.

³⁹data transfer

⁴⁰interrupt request signal

⁴¹waisted clock cycle

⁴²wait clock cycle

Bölüm 2

Adres ve Yazmaç Mimarisi

Bu bölümde 8086 işlemciyi oluşturan yazmaçları, bu yazmaçların bir-biriyle ilişkisini ve bellekteki yazmaçlara erişme mekanizmalarını göreceğiz.

2.1 Yazmaç Mimarisi

8086 mimarisinin kullanıcıyı ilgilendiren yazmaçları şunlardır:

AX, BX, CX, DX: Genel amaçlılar.

Bunlar **AX=AH:AL** gibi 8-bitlik iki bölümlüdür

SP (yığıt) and **BP** (taban) 16-bit, İmleçler:

SI (kaynak) and **DI** (hedef) 16-bit, Indeks:

CS, DS, SS and **ES** 16-bit bülütler ,

Program İmleci: **IP** (instruction-ptr) 16-bit,

Durum Bayrakları Sayacı: **FR** (flag) yazmacında tutulur.

(**CF** (carry: elde),

PF (parity: eşlik),

AF (auxiliary carry: yardımcı elde),

ZF (zero: sıfır),

SF (sign: işaret),

TF (trap: yakalama),

IF (interrupt: kesme),

DF (direction: yön),

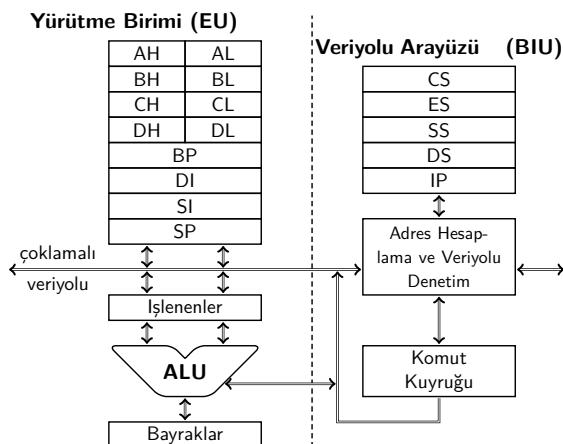
OF (overflow: taşıma))

Adres bölütleme 8086 mimarisinde önemli bir yer tutar.

Genel amaçlı olarak adlandırılan **AX, BX, CX** ve **DX** yazmaçları iki 8-bitlik parça olarak erişilecekse **AH** ve **AL**, **BH** ve **BL**, **CH** ve **CL**, **DH** ve **DL** olarak çağrırlar.

Örnek 2.1.

AX yazmacına **1A28H** koyduktan sonra **AL** yazmacına **0D8H** toplarsak **AX** yazmacındaki sayı kaç olur?

Şekil 2.1: 8086 yazmaç mimarisi

Çözüm: AX yazmacına 1A28H koymakla AH yazmacına 1AH, ve AL yazmacına da 28H konmuş olur. AL yazmacındaki 28H sayısına 0D8H toplandığında

$$\begin{array}{r}
 28H \\
 + D8H \\
 \hline
 = 100H
 \end{array}$$

eder. AL yazmacına 00 girer. AL yazmacındaki toplama AH yazmacını etkilemez. Dolayısıyla AH de gene 1AH kalır. İşlem sonunda AX yazmacında 1A00H kalır. Üçüncü basamaktaki 1 toplama sonucu oluşan son eldedir ve elde bayrağına gider.

Örnek 2.2.

AX yazmacına 1A28H koyduktan sonra AX yazmacına 0D9H toplarsak AX yazmacındaki sayı kaç olur?

Çözüm: AX yazmacında 1A28H varken 0D9H daha eklersek

$$\begin{array}{r}
 1A28H \\
 + 00D9H \\
 \hline
 = 1B01H
 \end{array}$$

elde ederiz. İşlemin sonunda AH=1BH, AL=01H, AX=1B01H, elde bayrağı 0 olur.

Örnek 2.3.

AX yazmacına 1A28H koyduktan sonra AH yazmacına 0F2H toplarsak AX yazmacındaki sayı kaç olur?

Çözüm: 0F2H ile AH=1AH toplanır ve

$$\begin{array}{r}
 1AH \\
 + F2H \\
 \hline
 =10CH
 \end{array}$$

eder. Böylece $AH=0CH$ ve $AX=0C28H$ olur. Toplamada oluşan elde biti ise elde bayrağına gider.

2.2 8086 Adres Bölümleme

8088 yongasının tasarlandığı yıllarda yonga paketlerinde bacak sayısının kısıtlı olması nedeniyle 8088 ve 8086 adres yolu 20 hattır. Üretici firma Intel bu yongaların 8080 ve 8085 ile yazılım ve donanım açısından uyumlu olması için adres yolunu genişletmek üzere adres bölütlemeye¹ tercih etmiştir.

8086 öncesi CPU lardaki 16-bit adres yazmaçlarıyla erişilebilecek adres uzayı $2^{16} = 64k = 65536$ yazmaktadır. Bu sayı uygulama programlarıyla verilerinde önemli bir sınır oluşturur. Bölülü adreslemede adres yazmacı gene 16 bittir ve bölüm yazmacıyla gösterilen paragraf adresine olan farkını tutar. Bu adres farkı *offset*² olarak adlandırılır. Böylece 20 bitlik fiziksel bellek adresi *FA*, hem adres yazmacındaki offset, hem bölüm yazmacındaki paragraf adresi değerinden hesaplanır. Her paragraf 16 bayttan oluştuğu için

Fiziksel adres = *FA* = bölüm $\times 16 +$ offset
 olur. Adresler bu yolla 20-bit e çıkışında adres uzayı³ da $2^{20} = 1$ Mbayt'a ulaşır. 8086'da program kodu için kod bölümü *CS*⁴, veri adresleme için veri bölümü *DS*⁵, ve ekstra bölüm *ES*⁶, yiğit adresleme için de yiğit bölümü *SS*⁷ kullanılmaktadır.

2.2.1 Veri adresi bölümleme

Örnek 2.4.

Veri adresi bölümlemede *DS* yazmacı paragraf adresini taşıır. *DS* de 0100H varken DATA1 ofset adresi 0123H ise fiziksel adresi bulalım

Çözüm:

¹Segmentation

²offset

³address space

⁴code segment

⁵Data segment

⁶Extra segment

⁷Stack segment

$16=10H$ olduğundan
 $0100H \times 16 = 0100H \times 10H = 01000H$ eder.

$$FA_{DATA1} = DATA1 + 16 \times DS \\ = 0123H + 01000H = 01123H$$

8086 da *fiziksel adres* dışında bölümde tutulan *paragraf adresi* komutta kullanılan *offset adresi* ve bu ikisinin toplanmadan biraraya getirilmesiyle oluşan *mantıksal adres* kavramları vardır.

Örneğimizde DATA1 için offset adresi 0123H, paragraf adresi 0100H, ve mantıksal adres 0100:0123H olarak yazılabilir.

2.2.2 Kod adresi bölütleme

8086 da program sayacı da bölümlemiş adres sistemi kullanır. Bir sonraki komutun adresinin ofseti komut imleci⁸, IP, olarak adlandırılan özel amaçlı bir yazmaçta tutulur. Paragraf adresi ise CS yazmacında durur. Böylece bir sonraki komutun mantıksal adresi CS:IP olarak gösterilir ve fiziksel adresi $FA = CS \times 10H + IP$ olarak hesaplanır.

Örnek 2.5.

Kod adres bölütleme

CS ve IP yazmaçlarında 0100H ve 4321H varsa bir sonra çalışacak komutun fiziksel adresi nedir?

Çözüm:

Mantıksal adres CS:IP=0100:4321H

Fiziksel adres $FA = 0100H + 04321H = 05321H$.

2.2.3 Yiğit adresi bölütleme

8086 işlemcisi kesmeler, bazı komutlar, ve programlama için gereken geçici verileri saklamak üzere göstergesi pek çok komutla güncellenen bir yiğit⁹ yapısı kullanır. Yiğit imleci¹⁰ SP 16 bitlik bir yazmaçtır. Yiğitin 20 bitlik adres uzayındaki herhangi bir adresi belirleyebilmesi için yiğit bölümü¹¹ yazmacıyla birlikte kullanılır. Yiğiti kullanan komutları ileride ayrıntılı olarak göreceğiz.

Örnek 2.6.

Yiğit adresi bölütleme

⁸Instruction Pointer (IP)

⁹stack

¹⁰stack pointer SP

¹¹stack segment

SS ve SP yazmaçlarında 3000 H ve FFF5 H varsa yiğit tepesinin fiziksel adresi nedir?

Çözüm:

Mantıksal adres SS:SP =3000:FFF5 H

Fiziksel adres FA= 30000 H + FFF5 H =3FFF5 H.

Bölütü bidirilmemiş adreslerde ofset yazmacına göre çevircide önceden tanımlı bölütler¹² aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Ofset yazmacı	IP	BX SI DI	BP SP
Ön tanımlı bölüm	CS	DS	SS

2.3 Çevirici (assembler) satır yapısı

Çevirici dilinde yazılmış program kaynağı satırlar halinde düzenlenir. Tipik bir çevirici satırının genel biçimi şöyledir.

[etiket:] [komutadı [işlenenler]] [;yorumlar]

Bir satırda bir etiket, yorum, direktif ya da program komutu yazılabilir. Direktifler semboller, makroları, kod yerleşimini tanımlamak ya da koşullu çeviri yapabilmek için kullanılır. Program komutları ve direktifler komutçuk ve işlenenlerden oluşur. Yorum alanı noktalı virgül ';' ile başlar ve satırın bitimine kadar devam eder. Yorum alanı kişilere bilgi aktarmak içindir, çeviride etkisi olmaz. Programda sabit değerler, yazmaçlar, ve bellek değişkenleri için semboller kullanmak programa okunurluk katar.

Örnek çevirici programı

```

1   .MODEL SMALL
2   .STACK 64
3   .DATA
4 DATA1  DB 52H
5 DATA2  DB 29H
6 SUM    DB ?
7   .CODE
8 MAIN PROC FAR ;Program başlıyor
9   MOV AX,@DATA ;Data bölümü adresi ax'e kopyalandı
10  MOV DS,AX    ; ve ax DS yazmacına aktarıldı
11  MOV AL,DATA1 ;İlk sayı AL yazmacına kopyalandı
12  MOV BL,DATA2 ; ikinci sayı BL ye kopyalandı
13  ADD AL,BL    ; AL <- AL+BL
14  MOV SUM,AL    ; SUM <- AL+BL
15  MOV AH,4CH    ; DOS işletim sistemine dönülüyor

```

¹²default segment

```

16 INT 21H      ; dönüş gerçekleştı
17 MAIN ENDP
18 END MAIN

```

Satırlardan 1 ve 2 deki .MODEL ve .STACK amaçlanan programın düzeni, yiğiti ve verinin başlangıç noktasına ilişkin direktiflerdir. Satır 3 teki .DATA bellekte tutulacak değişkenlerin başlangıcını belirten direktiftir. Satır 4 teki DATA1 bellekte tutulacak değişkenin adıdır ve DB bu değişkenden başlanarak birer bayt yer ayırlacağını, 52H bu bir bayt yere programla birlikte 52H değerinin yükleneceğini bildirir. Satır 7 deki .CODE program kodunun başlayacağını belirten direktiftir. Satır 8 ve 17 de 9 ile 16 satırları arasında MAIN adlı bir programın tanımlanacağı bildiriliyor. Satır 9 dan 16 ya kadar MOV, ADD ve INT işlemcinin işleyeceği komutçuklardır. Örneğin satır 11 deki MOV komutıyla, DATA1 ile etiketlenmiş bellek yazmacındaki değer AL yazmacına kopyalanıyor.

2.3.1 MOV ve ADD komutları

Adresleme modlarını anlatmadan önce bu modları gösterebileceğimiz MOV ve ADD komutlarını görelim. MOV komutu bir yerdeki verinin başka bir yere kopyalanmasını sağlar. 8086 da en fazla kullanılan komuttur ve 8 ya da 16 bit yazmaçlar için beş değişik adres moduyla kullanılabilir.

MOV hedef, kaynak

komutundaki *hedef* işleneni daima nereye kopyalanacağını, *kaynak* işleneni ise neyin kopyalanacağını gösterir.

8 bitlik MOV örnekleriyle başlayalım.

```

1 MOV CL,55H
2 MOV DL, CL
3 MOV AH, DL
4 MOV CH, BH
5 MOV AL, '5'

```

Birinci satırdaki 55H bir baylıklı bir hex değişmezdir ve bu değer CL yazmacına kopyalanacaktır. Satır 2, 3, 4 dekiler kullanılan 8-bit yazmaçların tümü AL, AH, BL, BH, CL, CH, DL, DH yazmaçlarıdır. Satır 5 teki '5' ise değişmezin 35H (=ASCII karakter 5) olduğunu belirtir.

8-bit veri bayrak yazmacı dışındaki bütün 8-bit yazmaçlar arasında MOV komutcuğu ile birinden diğerine kopyalanabilir.

16-bit yazmaçlı ve değişmezli MOV örnekleri

```
1 MOV CX, 468FH  
2 MOV AX, 2  
3 MOV DX, AX  
4 MOV DI,BX  
5 MOV DS,SI  
6 MOV BP,DI
```

ilk iki satırdaki `468FH` ile 2, 16-bit değişmez değerlerdir. Satır-2 deki 2 nin 16-bit olduğunu kopyalanacağı hedef yazmaç olan `AX` e bakarak anlıyoruz. Diğer satırlarda hem kaynak hem hedef işlenenleri 16 bitlik yazmaç isimleridir.

`ADD` komutunun yapısı `MOV` komutuna çok benzer

`ADD hedef, kaynak`

komutunda hedef ile gösterilen yerdeki değer kaynak ile gösterilen değere toplanınca çıkan sonuç hedefle gösterilen yere yazılır. Aynı `MOV` gibi, `ADD` da 8 ya da 16 bitlik olabilir.

2.4 Adresleme modları

Adresleme modlarını yazmaç ve bellek adresleme modu olmak üzere iki bölümde inceleyebiliriz.

2.5 Yazmaç Adresleme modları

Daha önce `MOV` üzerinde gördüğümüz gibi 8 bitlik ve 16 bitlik olmak üzere iki çeşit yazmaç adı vardır. Uzunluğu farklı olan yazmaçlar bir `MOV` komutunun hedef ve kaynak işleneni olarak birlikte kullanılamaz.

2.6 Bellek Adresleme modları

8086 da *rastgele erişimli belleği* kullanabilen altı çeşit *bellek adresleme modu* vardır.

- *Anlık Değer Modu* (0123 H, 100, 10010100 B gibi)
 - *Doğrudan Adresleme Modu* ([0123 H])
 - *Yazmaç Değeriyle Dolaylı Adresleme Modu* ([BX])
 - *Eklemeli Dizinle Adresleme Modu* ([DI] + 12)
 - *Tabanlı Dizinle Adresleme Modu* ([BX] + 12)
 - *Tabanlı ve Eklemeli Dizinle Adresleme* ([BX] [DI] + 4)
- Adresleme modlarını anlatırken bir baytlik rastgele erişimli bellek yazmacını $RAM_8(adr)$ ile, iki baytlik rastgele erişimli bellek yazmaçlarını

$RAM_{16}(adr)$ ile göstereceğiz. Intel 8086 da *küçük uçtan yerleştirmeye*¹³ kullandığı için $RAM_{16}(adr)$ ile gösterdiğimiz 16 bitlik değerin soldaki 8-bitli $RAM_8(adr+1)$, sağdaki 8-bitli ise $RAM_8(adr)$ bellek yazmacıdır.

$$\begin{aligned} RAM_{16}(adr) &= 256 \cdot RAM_8(adr+1) + RAM_8(adr) \\ &= (RAM_8(adr+1); RAM_8(adr)) \end{aligned}$$

2.6.1 Anlık (Literal) adresleme modu

Komutun kaynak işleneni komutun işlendiği anda literal değeriyle kullanılırsa işlenen anlık adreslemeyle ilettilmiş olur.

Örnekler

```
MOV AL, 12H
MOV AX, 123H
MOV BL, 1
```

Literal değer gerçekte komutla birlikte bellekte durduğundan *anlık* değerler de bir çeşit bellek adresi可以说abilir. Çeviricide literal değerleri etiketlemek için EQU çeviriçi talimatı kullanılır.

Örnek

```
1 BIRSAFY EQU 2
2 ...
3     MOV AX,BIRSAFY
4     ADD AX,2+8*BIRSAFY
```

Burada satır-1 de BIRSAFY nın sabit olarak 2 değerini taşıdığı belirtiliyor. Satır-3 bu değeri anlık değer olarak kullanıyor. Satır-4 ise içinde BIRSAFY sabit değerini bulunduran sabit bir aritmetik ifadenin sonucunu anlık değer olarak kullanıyor.

2.6.2 Doğrudan Adresleme Modu

Doğrudan adresleme modunda, parametere olarak verilen 16 bitlik sabit bir değer adres olarak kullanılarak belleğe erişilir.

Örnek

```
MOV AL, DS:[1234H]
```

ile $RAM_8(DS:1234H)$ değeri AL yazmacına kopyalanır.

```
MOV [CS:1234H], AX
```

ile AL deki değer $RAM_8(CS:1234H)$ bellek yazmacına yazılır.

¹³little endian

2.6.3 Yazmaçlı Dolaylı Adresleme Modu

Bu modda, bir yazmacın değeri adres olarak kullanılarak herhangi bir bellek adresindeki verilere erişilir. Bu modda, işlenende belirtilen yazmaç uygun bölüm adresi yazmacıyla dolaylı olarak kullanılır. Yazmaçlı dolaylı adreslemede yalnızca BX, DI, SI yazmaçları kullanılabilir.

Örnekler

`MOV AL, [BX]`

komutunda $RAM_8(DS:BX)$ değeri AL ye kopyalanır.

`MOV AX, [SI]`

komutunda $RAM_{16}(DS:SI)$ deki iki bayt AX e kopyalanır.

`MOV [SI], DX`

komutunda 16 bitlik DX değeri $RAM_{16}(DS:SI)$ bellek yazmacına kopyalanır.

Bölüt yazmacını değiştirmek için komutun başına ya da yazmacın başına istenen bölüm yazılır

`CS MOV AL, [BX]` FASM çeviricisi için

`MOV AL, [CS:BX]` MASM çeviricisi için

2.6.4 Eklemeli Dizinli Adresleme

Bu modda, yazmaçla dolaylı adreslemeye ek olarak, parametre olarak verilen bir sayıyla birlikte, bölüm içi görelİ adres oluşturulur ve yazmaçla ilişkilendirilmiş bölümde erişilir

Örnekler

`MOV AL, [DI+10] ; RAM8(DS:DI+10) -> AL`

`MOV AX, [SI]+10 ; RAM16(DS:SI+10) -> AX` (böyle de olur)

Kullanılacak yazmaçlar DI, SI, BP, SP olabilir. Bölüt belirtilmemişse DI ve SI için DS bölümünü, BP ve SP için ise SS bölümünü kullanılır.

2.6.5 Tabanlı Eklemeli Adresleme

BX ve BP yazmaclarının ana işlevi tek boyutlu dizilerin *taban adresi*'ni oluşturmaktır. Tabanlı adresleme modunda, yazmaç içeriği dolaylı adres olarak kullanılır. Eklemeli adreslemede, yazmaç içeriğine ek olarak verilen değişmez sayı da dolaylı adrese eklenir. Fiziksel adrese yazmaçla ilişkilendirilmiş bölüm ile erişilir.

`MOV AL, [BX+10] ; RAM8(DS:BX+10) -> AL`

`MOV AL, [BX]+10 ; RAM8(DS:BX+10) -> AL` (diğer biçim)

`MOV CX, [BP]+4 ; RAM16(SS:BP+ 4) -> CX`

BP imleci özellikle altyordamlara yığıtta aktarılan dizi yapılarına erişim için kullanılır.

2.6.6 Eklemeli Tabanlı Dizinli Adresleme

İki ve daha fazla boyutlu matris yapılarına erişmek için BX tabanı yanısıra DI ve SI indis yazmaçları ya da BP SP imleç yazmaçlarından biri daha adrese eklenebilir. Bu modda, yazmaçla dolaylı adreslemeye ek olarak, parametre olarak verilen bir sayıyla birlikte, bölüm içi görelî adres oluşturulur ve indis ya da imleç yazmacıyla ilişkilendirilmiş bölüm ile erişilir.

```
MOV CX, [BX] [SI]+4 ; RAM16(DS:BX+SI+4) -> CX
MOV CX, [BX] [SP]+2 ; RAM16(SS:BX+SP+4) -> CX
```

2.7 Bölüt Çakışması ve Katlanması

Bölütün adres uzayı imleç yazmaçlarının 16-bit olması nedeniyle 64kBayttır. Bölüt yazmacı bu 64kBayt pencerenin başlangıç adresini gösterir. DS, SS ve CS bölütleri duruma göre hiç çakışmayan¹⁴ 64 kBayt pencereler, kısmen çakışan¹⁵ pencereler, ya da tümüyle çakışan¹⁶ 64kBaylık bir pencere olarak oluşturulabilir.

Bölüt penceresi gerçek modun 1MBayt bellek uzayından taşacak kadar yüksek bir adresden başlıyorsa FFFFH adresinden taşan bölüm 00000 adresinden başlayarak devam eder. Bu olaya *bölüt katlanması*¹⁷ denir.

2.8 Bayrak yazmacı

Bayrak yazmacı doğrudan ALU da yürütülen komutun işlem sonucuna göre güncellenir. Bayrak yazmacının bitleri şu şekilde düzenlenmiştir.

b ₁₁	b ₁₀	b ₉	b ₈	b ₇	b ₆	b ₅	b ₄	b ₃	b ₂	b ₁	b ₀
OF	DF	IF	TF	SF	ZF		AF		PF		CF

CF: Elde bayrağı

PF: Eşlik bayrağı

AF: Yardımcı artık

¹⁴non-overlapping

¹⁵partially overlapping

¹⁶fully overlapping

¹⁷segment wrap-around

ZF: Sıfır bayrağı

SF: İşaret bayrağı

TF: Yakalama bayrağı

IF: Kesme bayrağı

OF: Taşma bayrağı

Bu bayrakları güncelleyen komutları ve koşullu dallanmaları gerçekleştirmek üzere dallanma komutlarıyla kullanımını ilerideki bölümlerde ayrıntılarıyla göreceğiz.

Bölüm 3

Çevirici (Assembly) Dilinin Temel Bileşenleri

3.1 Sabitler ve ifadeler

3.1.1 Sabitler

Sabit sayı ve kodları değişik taban ve kodlama yöntemleriyle yazabilmek mümkündür. Bir sabit değerin genel biçimi

[{ + | - }] rakamlar [taban]

olarak gösterilebilir. İşareti yazılmamış değer pozitiftir. Taban seçimi değerin ikili, onlu, onaltılı veya sekizli rakamlarla yazılabilmesini sağlar. Eğer taban belirtilmemişse öntanımlı taban etkili olur. Öntanımlı tabanı direktifler ile değiştirmek mümkündür. Sabit değerler yalnızca rakam ve tırnak karakteriyle başlayabilir. onaltılı rakamlar harfle başlıyorsa en başa 0 eklenir.

Taban karakterleri:

h – onaltılı ("hexadecimal")

d – onlu ("decimal")

b – ikili ("binary")

o – sekizli ("octal")

r – kodlanmış gerçel ("encoded real")

Örnek 3.1.

Tabanı veya Kodu	Taban Karakteri	Yazılışı	Değeri
Onluk tabanda	d	30d	30
Onaltılık tabanda	h	6Ah	106
		0A5h	165
Sekizli tabanda	o	22o	18
İkili tabanda	b	1101b	13
ASCII kodlanmış	,	'A'	65
		'52'	35,32

3.1.2 İfadeler:

Tamsayı ifadelerde işlem öncelikleri (), + - işaretleri, *, /, MOD, + - toplama ve çıkarma sırasındadır.

Örnek 3.2.

a	$16/5$	=3
b	$-(3+4)*(6-1)$	=-35
c	$-3+4*6-1$	=20
d	$25 \text{ mod } 3$	=1

Türkçede reel yada gerçek sayı olarak ta bilinen gerçek sayılar ¹ IEEE 754 standardında hex kodlanarak verilebilir. En soldaki bitten başlarsak bit-31 sayının işaretini s_f , bit-30~bit-23 sayının kaydırılmış üsteli q_f , bit-22~bit-0 sayının eksik birli kesiri c_f dir. Sayının işaretini $s = (-1)^{s_f}$, işaretli üsteli $q = q_f - 127$, ve birli kesiri $c = 1 + c_f$ olarak hesaplanır ve sayı

$$r = s \cdot c \cdot 2^q$$

olarak elde edilir.

Örnek 3.3.

$0011\ 1111\ 1000\ 0000\ 0000\ 0000\ 0000_2$ sayısı
 $=3F800000$ H olarak kodlanır.

$$s_f=0, s=1; c_f=0, c=1; q_f=01111111_2=127, q=0;$$

$$r = 1 \cdot 1 \cdot 2^0 = 1$$
 bulunur.

Bu sayı bellekte bayt dizisi olarak saklanırken küçük adresden büyüğe doğru 00h 00h 08h 3Fh sırasında durur. 8086'nın yan işlemcisi 8087 gerçek sayılar üzerindeki aritmetik, trigonometrik, ve üstel işlemleri gerçekleştirebilir.

Örnek 3.4.

$R=25.5$ sayısını IEEE 754 biçiminde 32-bit olarak yazalım.

Sayı pozitif olduğundan $s_f=0$ olur.

$$2^5 < 25.5 \leq 2^4$$
 olduğundan üsteli $q = 4$, ve birli kesiri
 $c = 25.5/16 = 1.59375$, eksik birli kesiri $c_f = c - 1 = 0.59375$ olur.
 İkili sayıya çevrilince $c_f=0.100011_2$ çıkar. Kaydırılmış üsteli
 $q_f = 4 + 127 = 128 + 3 = 10000011_2$ olarak yazılır. Birleştirince
 $R=0100\ 0001\ 1100\ 0110\ 0000\ 0000\ 0000_2 = 41C60000H$ olur.
 Kolay ayırdedilmesi için sayının üsteli koyu rakamlarla yazılmıştır.

Karakter ve dizgi sabitleri

Daha önce ASCII kodun tek veya çift tırnak içinde ifade edilebileceğini gördük. Daha uzun karakter dizgileri tek veya çift tırnak içinde yazılabilir. Her ASCII karakter tek bayt kaplar. en soldaki karakter bellekte en düşük adrese yerlesir.

¹real numbers

3.2 Açıklamalar

Bir satırda noktalı virgül konursa noktalı virgülden sonrası çevirici program tarafından değerlendirilmez. Bu bölgeye programla ilgili açıklamalar² yazılabilir.

Başka açıklama sistemi kullanan assembly yazılımları da vardır. Ancak biz açıklamalarımızı noktalı virgülle sınırlayacağız.

3.3 Ayrılmış (Anahtar) sözcükler

Şunlar ayrılmış³ sözcüklerdir.

İşlemci komut anımsatıcıları⁴ MOV, ADD, ...

Derleyici talimatları .CODE .END PROC .SHORT, ...

Özellikler BYTE, WORD, ...

İşleçler FAR, SIZE, ...

Öntanımlı Semboller @DATA, @MODEL, ...

3.4 Belirteçler

Belirteçler⁵ etiket veya isim simbolü oluşturmak ve bunlara göndermek⁶ için kullanılır. 1-32 karakter uzunlukta olabilir. Büyük ve küçük harf ayrimı yoktur. İlk karakter dahil her yerde kullanılabilen karakterler 'A'-'Z', 'a'-'z', '\$', '?', '_', '@'; ilk karakter dışında diğer her yerde kullanılabilen karakterler ise '0' - '9' ve '.' (nokta) karakterleridir. Türkçe özel karakterler gibi İngiliz alfabetesinde olmayan karakterlerde büyük-küçük harf ayrimı oluştugundan özel dikkat ve itina ister.

Örnek 3.5.

¹ BEKLE: ADD CX, 1

² JNZ BEKLE

ya da

³comment

⁴reserved words

⁵mnenomics

⁶identifiers

⁶reference

1 BEKLE:
 2 ADD CX,1
 3 JNZ BEKLE

satırlarında ilk satırda bekle bir adres belirteci, üçüncü satırda bekle ise bu adrese yönelik bir gönderi veya anmadır.

3.5 Deyimler

Deyimler⁷ ya komut anımsatıcılarından⁸ ya da talimatlardan⁹ oluşur. Bir satırda ancak bir deyim yazılabilir. Derleyici, MOV ve ADD gibi komut anımsatıcıları işlenenleriyle birlikte makine koduna dönüştürür. Talimatlar kodda yer almayan ama derleyiciye kodun nasıl oluşturulacağı bildiren DB, PROC, ENDP gibi derleyiciye has anımsatıcılarla oluşturulurlar.

Örnek 3.6.

```
1 JMP START
2 SAYI1 DB 2
3 SAYI2 DB 5
4 TOPLAM DB ?
5 START:
6 MOV AL,CS:SAYI1
7 ADD AL,CS:SAYI2
8 MOV CS:TOPLAM,AL
9 END
```

programında 1, 6, 7, 8. satırlar komut deyimleri; 2, 3, 4. satırlar etiketli veri talimatı, 9. satır bitirme talimatı; 5. satır kod etiketi deyimidir.

3.6 Komutlar anımsatıcılar ve işlenenler

Tipik bir komut satırı aşağıdaki biçim ve bileşenlerden oluşur.

1 [etiket:] [anımsatıcı [işlenenler]] [; açıklamalar]

Komut satırları derleyici tarafından makine koduna dönüştürülecek işlenebilir bir dosya içine yazılır. Oluşan makine kodunun adresi ileride gerekecekse etiketle adlandırılır.

⁷statement

⁸instruction mnemonics

⁹directives

Örnek 3.7.

1 ADDLP: ADD AL,BL ; AL<-AL+BL
 2 JZ ADDLP ; toplam sıfırsa etikete atla

İlk satırda komut etiketi ADDLP, komut anımsatıcı ADD, işlenenler AL ile BL dir. İkinci satırda ise etiket kullanılmamış, komut anımsatıcı ve işleneni sırasıyla JZ ve ADDLP dir. İkinci satırın sonundaki kısım açıklanmadır.

Anımsatıcı ve işlenenler komutun makine kodunu oluşturmak için gereken bileşenlerdir. İstenirse komut ya da programla ilgili açıklamalar noktalı virgül karakterinden sonra yazılır ve bu kısım kodlamaya dahil olmaz.

Etiket adres belirtecidir ve belirteç kurallarına uygun olmalıdır. Çeviricilerin özellikle eski sürümleri 31 karakterden uzun etiketlerin sadece ilk 31 karakterini kullandığından hatalara neden olabilir. İlk karakteri rakam ya da nokta olamaz. Ayrılmış sözcükler etiket belirteci olamaz.

Komut anımsatıcıları ve işlenenleri işlemcinin komutlarına bağlı olarak işlemciye özeldir. 8086 Assembly komut anımsatıcılarını ileriki bölgümlerde sınıflayarak ayrıntılarıyla anlatacağız. Genel hatlarıyla işlenenler bir sabit değer, ifade, yazmaç belirteci, bellek adresi ifadesi, ya da bellek belirteci (veri etiketi) olabilir.

Örnek 3.8.

Çeşitli komut-işlenen biçimlerine örnekler

Komut biçimi	anımsatıcı	işlenen	açıklama
işlenensiz	stc		; elde bayrağını 1 yap
tek işlenenli	inc	AL	; AL yazmacını arttır
iki işlenenli	mov	AL, 2	; AL ye 2 koy

Örnek 3.9.

Çeşitli talimat-işlenen biçimlerine örnekler

Talimat Örneği	açıklama	işlenen1 tipi
sayı1 EQU 2	sayı2 yi sabit 2 tanımla	sabit
sayı2 DB 0	sayı1 i bayt değişken tanımla	sabit
sayı3 DW sayı1	sayı3 ü sözcük değişken tanımla	sabit belirteç

Örnek 3.10.

Çeşitli komut-islenen biçimlerine örnekler

Komut Örneği	İşlem	islenen1	islenen2
mov cx,5	$cx \leftarrow 5$	yazmaç	sabit
mov cx,sayı+5	$cx \leftarrow sayı + 5$	yazmaç	sabit ifade
mov [3].cx	$RAM_{16}(DS:0003) \leftarrow cx$	RAM	yazmaç
mov ax, [bx]	$ax \leftarrow RAM_{16}(DS:BX)$	yazmaç	dolaylı yazmaç
mov ax, [bx+4]	$ax \leftarrow RAM_{16}(DS:BX+4)$	yazmaç	yazmaçlı ifade

3.7 Derleyici Talimatları

Derleyici talimatları kaynak programın derlenmesi ve listelenmesini bitirmektedir. Sadece derleme sırasında dikkate alınırlar ve sadece derleyiciyi etkilerler. Karşılığı bir makine kodu yoktur ancak dolaylı yollarla bir kısım komutların makine koduna nasıl dönüştüğünü belirlerler. Farklı derleyiciler farklı derleyici talimatlarına ve farklı bildirimlere sahip olabilir.

Yazacağımız programlarda kullanmanız gereken belleği düzenleyici derleyici talimatlarını tanıtalım.

3.7.1 Program düzeni talimatları

END: Programın sonunu belirler.

SEGMENT ... ENDS : Bölüt tanımlamak içindir

PROC ... ENDP: Yordam (prosedür) tanımlamak içindir.

ASSUME: Derleyiciye hangi bölümün hangi amaçla kullanılacağını belirtir. -.EXE program derlerken veri bölümü DS yazmacına atanmalıdır.

.MODEL bellektipi : Bellek modelini kolayca istenen standard tiplerden birine uygun biçimde getirir. Bellektipi aşağıdaki seçeneklerden biri olabilir:

bellektipi	kod	veri
tiny	tek-çakışık	tek-çakışık
small	tek	tek
medium	sınırsız	tek
large	sınırsız	veri yapısı sınırı 64k
huge	sınırsız	sınırsız

.STACK [yığıtbüyüklüğü] talimatı yığıt için bölüm hazırlar.

.DATA talimītī, bir veri bölütü başlatır. Bölütü sonlandırmak için ENDS gerekmez yeni bir bölüm başlatılınca kendiliğinden sonlanır.

.CODE talimītī, kodlama bolumünü başlatır. Yeni bir bölüm başlatılınca ya da END talimītī ile program sonlanınca kodlama bolumü de kendiliğinden sonlanır.

3.7.2 Bölüt yazmaclarının ilkdeğerlenmesi

Veri etiketi verinin yalnızca offset değerini saklar. Verinin fiziksel adresini oluşturmak için veri bölüm paragrafi değerinin DS yazmacına doğru olarak aktarılması gereklidir. Bölüt paragraflarının fiziksel adresi ancak işletim sistemi programın nereye yükleneceğini belirleyince ortaya çıkar. Program yükleyici¹⁰, işletim sisteminin programa ayırdığı bellek alanına bağlı olarak kaynakta @DATA anahtar kelimesinin kullandığı yere bölüm paragrafinin değerini anlık işlenen olarak yerleştirir. Ancak, 8086 işlemcisinde MOV komutu anlık işlenen doğrudan bölüm yazmacına koyamadığından bölüm yazmacına konulacak değer önce AX yazmacına konur, ve AX ten DS yazmacına aktarılır.

Örnek 3.11.

Aşağıdaki programda 1, 5. satırlar bölüm talimatları, 2, 3, 4. satırlar etiketli veri talimītī, 6, 7, 9, 10, 11. satırlar komut deyimleri; 13 ve 14. satırlar COMMAND penceresine geri dönmek için gereken DOS işletim sistemi servisidir. 15. satır bitirme talimītī; 8 ve 12. satırlar açıklamalıdır.

```

1   .DATA
2 SAYI1 DB 52h
3 SAYI2 DB 25h
4 TOPLAM DB ?
5   .CODE
6   MOV AX,@DATA ; veri paragrafi -> AX
7   MOV DS,AX      ;           AX -> DS
8 ; artık değişkene etiketiyle gönderi yapabiliriz
9   MOV AL, SAYI1
10  ADD AL, SAYI2
11  MOV TOPLAM,AL
12 ; işletim sistemine dönelim.
13  MOV AH,4CH
14  INT 21H
15  END

```

¹⁰loader

Satır 6 ve 7, veri paragraf adresinin DS yazmacına konulduğu saatlardır. Bu iki satır olmadan DS yazmacında eskiden kalma değer ile erişilen *RAM₈(DS:SAYI1)* bu programdaki SAYI1 adresine erişemez.

Bu programı eğer C ile yazsaydık kaynak kodu şöyle olacaktı

```

1 void main(void)
2 {
3     char SAYI1=0x52, SAYI2=0x25;
4     char TOPLAM;
5     TOPLAM = VERI1+SAYI2;
6 }
```

Programda ekrana yazdırılan ya da dönen hiçbir sonuç olmadığından kodun ne yaptığıını anlamak için yürütülebilir kodu emulator veya debug programlarıyla takip etmek gerekecektir.

3.7.3 Veri Tipleri ve Talimatları

Bellekte değişken yeri ayırmak için gereken talimatlardan önce assemblerde öntanımlı veri tiplerini görelim

real4 32-bit IEEE754 kısa gerçek sayı tipi

byte, sbyte 8-bit işaretsiz ve işaretli veri tipi

word, sword 16-bit işaretsiz ve işaretli veri tipi

dword, sdword 32-bit işaretsiz ve işaretli veri tipi

qword, sqword 64-bit işaretsiz ve işaretli veri tipi

Aşağıdaki talimatlarlar bellekte istenen veri tipinde yer açmak için kullanılır.

DB bellekte 8-bit tipler için işlenen listesine uygun yer açar. İşlenenler virgülle ayrılarak listelenir. Böylece bir tek bayt ya da virgüllerle ayrılmış bir dizi bayt için kullanılabilir.

DB ? ; etiketlenmemiş ve ilkdeğer verilmemiş bir baytlık yer ayırır.

sayı1 DB 'a' ; sayı1 etiketiyle tek karakterlik yer açıp ilkdeğer olarak 'a'ının ASCII kodunu koyar

msg1 DB 'kolay gelsin' ; msg1 etiketiyle adreslenmiş 12 karakterlik yer açıp içine ilkdeğer olarak 'kolay gelsin' yerleştirir.

sayılar DB 10, 12h, 0Ah, '0Ah' ; sayılar etiketiyle adreslenen 6 baytlık yer açıp içine sırasıyla 0Ah, 12h, 0Ah, 30h, 41h ve 68h yerleştirir.

tampon100 DB 100 DUP(20h): tampon100 etiketiyle adresli 100 bayt yer ayırıp içine 100 tane 20h koyar. 20h boşluk karakterinin ASCII kodudur.

DW bellekte 16-bit veri tipleri için işlenen listesine uygun yer açar. İşlenenler virgülle ayrılarak listelenir.

DW ? : etiketlenmemiş 16-bit veri yeri açar. İlkdeğer vermez.

sayı2 DW 10 ; sayı2 etiketli 16 bit yer açar. İlkdeğer olarak adreslenen belleğe küçük uçtan¹¹ 000Ah yerleştirir. Böylece eğer data bütütünde kullanılmışsa

$RAM_8(DS:\text{sayı2})$ adresine 0Ah,

$RAM_8(DS:\text{sayı2}+1)$ adresine 00h
yerleşmiş olur.

sayı3 DW 1234H, -2,1 : sayı3 etiketiyle adresli 16 bitlik üç yer açar ve ilkdeğer olarak küçük uçtan 1234H, 0FFFH, 0001H yerleştirir. Sonuçta belleğe sayı3 ofsetinden başlayarak 34h, 12h, 0FEh, OFFh, 01h, 00h yerleşmiş olur.

sayılar2 DW 5 dup(0), 15 dup(1) : bellekte sayılar2 adresli 16 bitlik 20 yer açıp içine ilkdeğer olarak 5 tane 0000h, ve 15 tane 0001h yerleştirir

DD bellekte 32 bit veri tipi için işlenen listesine yer açar. İşlenenler virgülle ayrılarak listelenir. DD de aynı DB ve DW gibi liste veya dup() ifadesiyle kullanılabilir.

DD 123H : bellekte 23H 01H 00H 00H olarak ilkdeğerlenen 4 baytlık yer açar.

DT bellekte ASCII veya BCD kodlanmış 10 baytlık yer açar.

3.7.4 Sabit Değer ve Adres Başı Talimatı

EQU bir etikete sabit bir değer atar. Atama ancak bir kere yapılır ve nerede yapılrsa yapılsın bütün kaynak metnini etkiler.

sabitsayı EQU 3 : sabitsayı etiketini 3 yapar. Bu etiket nerede ve nasıl kullanılırsa kullanılsın sanki 3 yazılmış etkisi gösterir.

EQU ile DB, DW, DQ gibi bellek talimatları arasındaki en büyük fark EQU ile değer atamasının bellekte yer almamasıdır. Birden çok yerde kullanılan bir sabitin değeri program başında EQU ile atanır. Programdaki sabit değerli parametrelerin program başında tanımlanması EQU ile gerçekleşir.

ORG kaynakta yazıldığı yere karşılık gelen bellek ofsetini belirler. ORG 0010h : bütütte o satırdan başlayarak derlenecek kod veya veriler 0010h ofsetinden başlar

.data

¹¹little endian

```

sayı1 DB 01h
ORG 0010h
sayı2 DW 1235h

```

örneğinde, `sayı1` data bölümünün 0000h ofsetli adresine yerlesir. Bu bellek yazmacını RAM_8 (DS:0000) olarak gösterdiğimizi hatırlatırız. ORG 0010h kodlama imlecine 0010h koyar. Böylece bir sonraki satırdaki 16-bit `sayı2` değişkeni RAM_{16} (DS:0010) adresine yerlesir.

3.8 Veri Bellek Haritası

İyi programlama pratiği programda verilerle kodların ayrı yerlerde ve bağımsız düzenlenmesini gerektirir. 8086 nin bölüm mimarisini veri ve kodun bağımsız düzenlenmesine kolaylık getirmektedir. Veri bölümü DS:0000 adresinden başlarken kod bölümü CS:0000 adresinden başlar. Böylece program fiziksel bellekte hangi paragraftan başlatılırsa başlatılsın program yükleyici yalnızca segment yazmaçlarını ayarlayarak kodun ve verinin her durumda 0000h ofsetle başlamasını sağlar.

Verileri ve kodun bilgisayar ana belleğindeki görüntüsü için standartlaşmış gösterim biçimleri olmuştur. Bunlar arasında en yaygın kullanılanı hex bellek haritasıdır. Bu biçimde en bellek içeriğini göstermek üzere önce başlangıç adresi ardından bir dizi bellek içeriği yazılır.

Örnek 3.12.

Veri talimatları

```

1      .DATA
2 SAYI1 DB 03h
3 METIN DB 'Selam'
4 SAYI2 DB 24h
5 SAYI3 DW 03h, 124h

```

verilmiş ise veri bölümünün bellek haritası

DS:0000: 03 53 65 6C 61 6D 20 24

DS:0008: 03 00 24 01

olarak yazılır.

Bu örnekte satır-2 deki 03h veri bölümünün başında olduğundan ofseti 0000h dir. Satır-3 deki 'Selam' beş karakterlik bir dizindir ve her karaktere karşılık belleğe konulan kod Şekil 1.1deki ASCII kod tablosu yardımıyla 53h 65h 6Ch 61h ve 6Dh olarak bulunur. Satır-4 teki 20h ve 24h daha sonraki bellek konumlarında yer alır. Örneğin 20h nin adresi 0000h den başlayıp sayılarak DS:0006 olarak elde edilir.

Örnek 3.13.

Aşağıdaki veri talimatları için bellek haritasını çıkarın ve SAYI2 değişkeninin offset adresini bulun.

```
1      .DATA
2 SAYI1 DW  3, 5
3 METIN DB  '3,5',13,10
4      DB  32 dup(?)
5 SAYI2 DB  15,20
```

Çözüm:

```
0000: 03 00 05 00 33 2C 35 0D
0008: 0A -- -- -- -- -- --
0010: -- -- -- -- -- --
0018: -- -- -- -- -- --
0020: -- -- -- -- -- --
0028: -- 0F 14 -- -- -- --
```

Burada '3,5' ile tanımlanan karakterler için belleğe ASCII karşılıkları konuyor. 32 dup(?) ile değiştirilmeden atlanan 32 baytlık alan açıkça görülmüyor. SAYI2 nin offset adresi ise bellek tablosundan 0029h olarak elde ediliyor.

3.9 Çeviriciler ve Emulatorler

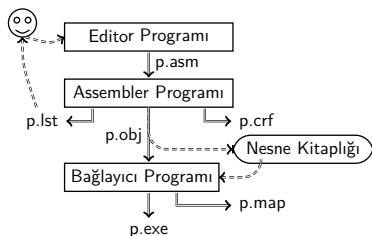
8086, 1980 lerden bu yana kullanılan bir işlemcidir ve 80x86 ailesinin ilklerindendir. Bugün kullanılmayan TURBO ASSEMBLERin (TASM) yanısıra Microsoft ASM lerin (MASM) de ilk sürümleri 8086 yi kullanmayı amaçlıyordu. Kaynak programı açık olmayan bu kod çeviricilerin yanısıra FLAT ASM açık kaynak GNU çevricisi LINUX ekolünün ürünü olarak yaygınlaşmıştır. TASM, MASM ve Debug, FLAT ASM ve EMU8086 eğitsel amaçlı kullanımı kolay ve işlemcinin yazma seviyesinde işleyişini ayrıntılarıyla gösterebilen araçlardır.

Sayıdığımız çeviriciler endüstride kullanım yerleri olan güçlü araçlar olmalarına karşın birbirlerinden ciddi farklılıklar da gösterebilir. Örneğin FLATta bayt word ve dword tanıtma için DB, DW, DQ dışında başka bazı talimatları vardır, ancak ORG talimatı veri bütünü içimde kullanılıncı kod başlangıç adresinde beklenmedik karışıklıklar oluşabilir. Biz bu üç çeviricinin de kullanıldığı talimat ve deyim biçimleriyle sınırlı kalacağız.

Başlangıçta yazdığımız programlarda giriş ve çıkış portu ya da klavye ve ekran kullanımıyla ilgili işletim sistemi servislerini kullanmadığımız için etkileşimli veri girişi yapamayacağız. Bu süre boyunca TASM veya EMU8086 gibi bir emulator/simulator kullanılması işlemcinin her bir komutunu nasıl çalıştırıldığını izleyebilmek için önemli olacaktır. Daha ileride verilecek bütün örnekler EMU8086 ile FLAT kullanılarak çevrilmiş ve denenmiş kodlardır.

3.9.1 Çevirici dilinden yürütülebilir dosyaya

Şimdiye kadar verdığımız örnek programların bilgisayarda istediği zaman nasıl yürütülebileceğini görelim. Örneğin Örnek 3.11 daki program EMU8086 ile kolayca yürütülebilir dosyaya dönüştürülebilir.

Şekil 3.1: Editör, Çevirici (Asembler) ve Bağlayıcı (Linker) ile yürütülebilir dosya oluşturma işlemi

Yürüttülebilir dosya elde etmek için ilk basamak kaynak program dosyası oluşturmak üzere bu programı -.ASM uzantılı bir ASCII metin dosyasına yazıp diske kaydetmektir. Ardından TASM, MASM ya da EMU8086 nın kullandığı FLAT çevirici (asembler) ile kaynak programı nesne (obje)¹² koduna dönüştürüruz. Oluşan nesne kodunu bağlayıcı¹³ programla uzantısı -.exe ya da -.com olan yürütülebilir dosyaya dönüştürüruz. Yürüttülebilir programın adını 'command' penceresinde çağrırdığımızda işletim sisteminin içindeki yükleyici¹⁴ servisi -.exe dosyayı bellekte uygun bir yere yerleştirip bölütleri için gereken ilk değerleri tamamlar ve böylece program çalışmaya başlar.

Bazı program geliştirme ortamları ara basamakları gizleyerek sadece -.exe veya -.com dosyasını da oluşturabilir. Ek A'da ve B de TASM,

¹²object

¹³linker

¹⁴loader

MASM ve EMU8086 ortamlarıyla ilgili daha geniş bilgi bulabilirsiniz.

Bölüm 4

Komutlar ve Çevirici Kodları

4.1 Veri Aktarım Komutları

Daha önce adresleme biçimleriyle tanıdığımız MOV komutunu daha ayrıntılı inceleyelim. MOV komutunun işlenenlerini üç tipe ayıriz.

Anlık veri işleneni olarak yalnızca sabit bir sayı ya da sabit değerli ifadeler kullanılabılır. Uzunlukları hedefin uzunluğuna bağlı olarak bayt (8-bit), sözcük (16-bit) ya da çiftsözcük (32-bit) olabilir.

MOV AX,5

komut satırında birinci işlenen sözcük genişliğinde olduğundan ikinci işlenen 16-bitlik anlık veridir.

Yazmaç işleneni işlemci içindeki yazmaçlara erişmek üzere yazmaç adı yazılarak kullanılır. 16 bit yazmaçların bir bölümünün üst ve alt yarları ayrı ayrı 8-bit yazmaç olarak kullanılabilir.

MOV AX,5

komut satırında birinci işlenen AH ve AL den oluşan 16-bitlik AX yazmacıdır.

Bellek işleneni kullanılarak bellekteki bir konum adreslenir.

4.2 Doğrudan Bellek İşleneni

Bellekteki bir veriyi adresleyen etiketler doğrudan bellek işleneni olarak kullanılabilir. İşlenen veri etiketine gönderi yaparsa derleyici tarafından adrese dönüştürülür.

Örnek 4.1.

```
1 .data
2 VAR1 DB 10h      ; adresi DS:0000 oldu
3 .code
4 mov AX, @DATA
5 mov DS, AX
6 mov AL,VAR1      ; AL <- 10h
7 mov AL,[VAR1]    ; AL <- 10h
```

```

8  mov AL,0000h ; AL <- 0 (anlık işlenen)
9  mov AL,[0000h]; AL <- 10h (var1in adresi DS:0000 )

```

kodunda satır-2 veri bütününe en başında DS:0000 adresinde var1 etiketiyle ilkdeğeri 10h olan bir baytlik yer ayıryor.

Satır-4 ve 5 DS e veri bütüt paragrafını koyuyor.

Satır-6 daki VAR1 gönderisi bu adresteği değerin kullanılmasını sağlıyor.

Satır-7 deki köşeli parantezli gönderi etiketlenen adresteği değeri ifade ediyor.

Satır-8 de 0000h anlık işlenen olarak kullanıldığından AL yazmacına 0 konuluyor.

Satır-9 da [0000h] bellek adresini belirtiyor ve VAR1 in bellek adresine rastladığından AL ye VAR1 in değerini kopyalıyor.

4.2.1 Veri adresi ve offset niteleyicisi

Veri etiketinin verinin kendisi yerine adresini bildirmesi için offset niteleyicisi kullanılır.

Örnek 4.2.

```

1  .data
2 var1 DB 10h ; adresi DS:0000 oldu
3 var2 DB 20h ; adresi DS:0001 oldu
4  org 001Ah
5 var3 DB 43h ; adresi DS:0010 oldu
6  .code
7  mov AX, @DATA
8  mov DS, AX
9  mov ax, offset var2 ; AX <- 0001
10 mov ax, offset var3 ; AX <- 10h

```

Satır 9 ve 10 da offset var2 ve offset var3 işlenenleri ile ax yazmacına var3 değişkeninin ofset adresini koyuyoruz.

Örnek 4.3.

Veri bütütünde ofset 0010h te içinde 'kolay gelsin' yazılı metini etiketli bir dizin değişkenini takip eden 123 baytlik 1 dolu alan, ve ardından adres1 etiketli içi boş olan, ve, veri1 etiketli içinde 234h ile

5 bulunan 16-bitlik iki değişken oluşturun. Kod bölümünde ise ds yazmacını verilerin başına ayarladıkten sonra veri1 değişkeninin adresini adres1 değişkenine yerleştirin.

Çözüm: Data bölümünü başlatmak için .DATA kullanmalıyız. Ofseti 0010h adresine ulaşımak için ORG 0010h kullanmamız gereklidir. İstenilen değişkenlerden metin1 için DB, 16 bitlik veri1 ve veri2 için DW kullanmalıyız. Kod bölümünü başlatmak için .CODE talimatını kullanacağımız.

```

1   .MODEL SMALL
2   .DATA
3 metin1 db 'kolay gelsin'
4   db 123 dup(1)
5 adres1 dw ?
6 veri1 dw 234h, 5
7   .CODE
8 MAIN PROC FAR
9   mov ax,@data
10  mov ds,ax
11  mov ax,offset veri1
12  mov adres1,ax
13 MAIN ENDP
14 END MAIN

```

4.2.2 Verinin bir parçasına erişmek

Bir veri bayt olarak betimlenmiş olsa bile gerektiğiinde word ptr niteleyicisi kullanılarak sözcük olarak kullanılabilir. Benzer şekilde, sözcük, çiftsözcük ya da dörtşözcük olarak betimlenmiş verilerin içinden istenilen bayta erişmek gerektiğiinde byte ptr niteleyicisi kullanılır.

Örnek 4.4.

Aşağıdaki programda qword olarak tanımlı VERIQ1 ve VERIQ2 etiketli iki data var. Kod bölümünde VERIQ1 in baytlarını ters sırayla VERIQ2 ye yerleştiren bir program yazalım

```

1   .MODEL SMALL
2   .DATA
3 VERIQ1 dq 0123456789ABCDEFh
4 VERIQ2 dq ?

```

Çözüm: VERIQ1 değişkeni içinde VERIQ1 ofset adresinden başlayan toplam 8 bayt var. En sağdaki LSB (en küçük değerli) olanının adresi doğrudan VERIQ1 ile etiketlidir. Ancak VERIQ1 qword tipinde olduğundan tipini bayta dönüştürmek için byte ptr niteleyicisini kullanacağımız.

Bir sonraki baytin adresi için bu adrese bir eklemeliyiz. Bu şekilde giderek en soldaki baytı adreslemek için byte ptr VERIQ1+7 kullanmalıyız. MOV komutu bellekten belleğe kullanılamaz. Bu yüzden baytı önce AL yazmacına alıp sonra belleğe naklediyoruz.

```

1 .CODE
2 MOV AX,@DATA
3 MOV DS,AX
4 MOV AX,word ptr VERIQ1 ; AL:LSB AH:MSB
5 MOV byte ptr VERIQ2+7,AL
6 MOV byte ptr VERIQ2+6,AH
7 MOV AX,byte ptr VERIQ1+2
8 MOV byte ptr VERIQ2+5,AL
9 MOV byte ptr VERIQ2+4,AH
10 MOV AX,byte ptr VERIQ1+4
11 MOV byte ptr VERIQ2+3,AL
12 MOV byte ptr VERIQ2+2,AH
13 MOV AL,byte ptr VERIQ1+6
14 MOV byte ptr VERIQ2+1,AH
15 MOV byte ptr VERIQ2,AL

```

Kod çalışırsa VERIQ1 nin içinde 0123456789ABCDEFh olacak olacaktır. Bellek haritasında gösterirsek

0000: EF CD AB 89 67 45 23 01

Döngünün ilk çevriminde bellekteki EF ve CD değerleri AX yazmacına alınıyor. Küçük uçtan yerleşim nedeniyle AL=EF, AH=CD oluyor. Bu yüzden AL'yi VERIQ2+7'ye, AH'yi ise VERIQ2+6'ya koyuyoruz. Böylece döngü sonunda bellekte

0008: 01 23 45 67 89 AB CD EF

ve VERIQ2 nin içinde EFCDAB8967452301h oluyor.

4.3 İndeks ve Taban Adresli İşlenenler

Adresleme modları zengin olan 8086 da taban ve indeks adresleme modları iki boyutlu dizi elemanlarına adres hesaplamaksızın erişmeyi sağlar. Uzun tekrarlı kodların kısalmasına indeks ve taban adresli işlenenleri kadar LOOP komutunun da önemli bir yeri vardır.

4.3.1 LOOP komutu

Belirli sayıda tekrarlanması gereken kod parçalarını kolayca istenilen sayıda tekrarlayabilmek için tekrarlanacak bölümden önce cx yazmacına tekrarlama sayısı konur. Tekrarlanacak kodun başına da L1 gibi

bir döngü girişi etiketi konur. Tekrarlanacak kodun sonuna ise LOOP L1 deyimi yerleştirilir.

LOOP komutu her çalışışında cx teki sayıyı bir azaltır ve daha sıfır olmadıysa L1 e sapar, bir azaltılan cx sıfır olduysa LOOP komutundan sonraki komuta geçer.

Örnek 4.5.

Örnek 4.4 deki programda qword olarak tanımlı VERIQ1 ve VERIQ2 etiketli datalardan VERIQ1 in baytlarını ters sırayla VERIQ2 ye yerleştiren programı indeks adresli işlenenle yazalım.

Çözüm: İndeks adreslemede hedef için DI, kaynak için SI yazmacını kullanacağız. Döngü 8 kez tekrarlayacak, DI nin ilkdeğeri VERIQ1, ve SI nin ilkdeğeri VERIQ2+7 olacak. Döngünün içinde bir bayt veriyi aktardıktan sonra DI yazmacını arttırıp SI yazmacını azaltacağız.

```
1 .MODEL SMALL
2 .DATA
3 VERIQ1 dq 0123456789ABCDEFh
4 VERIQ2 dq ?
5 .CODE
6 MOV AX,@DATA
7 MOV DS,AX
8 MOV CX, 8 ; 8 bayt taşıyoruz
9 MOV DI, offset VERIQ1
10 MOV SI, offset VERIQ2+7
11 L1:
12 MOV AL,[SI]
13 MOV [DI],AL
14 ADD DI,1
15 ADD SI,-1
16 LOOP L1
17 END
```

Toplama ve çıkarma işlemleri için henüz artırma komutu INC i öğrenmediğimizden ADD komutu kullanmayı tercih ettim. Yazdığımız programları EMU8086 emulatör programını kullanarak deneyebiliriz.

4.4 Adresleme tiplerinin kodlamaya katkısı

Adresleme yönteminin program koduna katkısını sergilemek üzere veri bütütünde tanımlı bir dizi baytin toplamını bulmaya çalışalım.

Örnek 4.6.

Elimizde beş sayı var ve bunların toplamlarını TOPLAM değişkenine yazmak istiyoruz. Bu işi en hızlı biçimde yapmayı amaçlıyoruz.

Çözüm 8086 daki anlık işlenenleri kullanarak toplama ve saklama işlemini sadece 6 komutta yapabiliriz. Yürütmeyen hızlı olması için AL yazmacını kullanırız ve TOPLAM değişkenini veri bölümü yerine kod bölümünde kullanırsak kodun başında DS yazmacına ilkdeğer vermek te gerekmek.

```

1 ; 5 sayının anlık toplamı
2 .model small
3 .code
4 mov al,25h
5 add al,12h
6 add al,15h
7 add al,1Fh
8 add al,2Bh
9 mov cs:toplam, al
10 mov ah,4dh ; DOS a donus
11 int 21h
12 toplam db ?
13 end

```

Program istediğimiz işi en hızlı biçimde yapıyor, ancak ya ileride sayıları değiştirmek gerekse, sayılar programa dağılmış olduğundan bu işi bir programdan başkası yapamaz. Programımızı hiç olmazsa verileri veri bölümüne yerleştirecek şekilde yeniden yazalım.

Örnek 4.7.

Elimizdeki beş sayının toplamlarını TOPLAM değişkenine yazmak istiyoruz. Ancak programı ileride veri değişiklikleri kolay olacak biçimde yazmamız gerekiyor.

Çözüm 8086 daki doğrudan bellek adreslemeyi kullanarak bu işi kolayca yaparız. Gene AL yazmacını kullanırız. Bu kez TOPLAMı da veri bölümüne koyacağız.

```

1 ; 5 sayının doğrudan toplamı
2 .model small
3 .data
4 sayı1 db 25h
5 sayı2 db 12h
6 sayı3 db 15h

```

```

7 sayı4 db 1Fh
8 sayı5 db 2Bh
9 toplam db ?
10 .code
11 mov ax,@data
12 mov ds,ax
13 mov al,sayı1
14 add al,sayı2
15 add al,sayı3
16 add al,sayı4
17 add al,sayı5
18 mov toplam, al
19 mov ah,4dh ; DOSa dön
20 int 21h
21 end

```

Programın veri ve kodu ayırması verinin değişmesi durumunda iyi oldu. Ama kodu değiştirmedikçe sadece beş sayı toplayabiliriz. Programı daha genel amaçlı yazmak istersek bir döngünün başında toplamı ve kaç veri olduğunu ilkdeğerlendirip toplamları bir döngüde alırız. Gene toplamı AL içinde almalıyız ki programımız hızlı çalışın.

Örnek 4.8.

Elimizdeki beş sayının toplamlarını toplam değişkenine yazmak istiyoruz. Ancak programı ileride veri sayısı da değișebilecek biçimde yazalım.

Çözüm 8086 daki tabanlı bellek adreslemeyi kullanarak bu işi kolayca yaparız. Hızlı olsun diye gene AL yazmacını kullanırız.

```

1 ; 5 sayının tabanlı adresle toplamı
2 .model small
3 .data
4 sayısayısı equ 5
5 sayılar db 25h,12h,15h,1Fh,2Bh
6 toplam db ?
7 .code
8 mov ax,@data
9 mov ds,ax
10 ; ilkdeger atama
11 mov bx,offset sayılar
12 mov al, 0      ; toplamı sıfırladık
13 mov cx, sayısayısı
14 döngübaşı:
15 add al,[bx]    ; gösterilen veriyi topla

```

```

16 inc bx ; sonraki veriyi göstersin
17 loop döngübaşı ; sayısayısı kez tekrarla
18 mov toplam, al
19 mov ah,4dh ; DOSa dön
20 int 21h
21 end

```

Programdaki döngü 5 kere çalışacak ve her dönüşte `inc bx` komutu nedeniyle `bxi` bir arttırıracak. Böylece toplanacak adres bellekteki bir sonraki yer olacak.

Satır-3 te `equ` ile tanımlanan `sayısayısı` bir değişken değil, bir sabit değerdir. Bu yüzden

`mov cx,sayısayısı`
komutunda işlenen2 anlık işlenendir.

Kod geliştirmenin sonu yoktur. Örneğin daha da büyük sayıları toplayabilmek için toplamayı 16-bitlik yazmaçta yapabiliriz.

Örnek 4.9.

Dört büyük sayının toplamlarını indeksli adreslemeyle 16-bitlik toplam değişkenine yazmak istiyoruz.

Çözüm

```

1 ; 4 sayının dizinli adresle toplamı
2 .model small
3 .data
4 sayısayısı equ 4
5 sayılar dw 2512h,151Fh,-10h,-2
6 toplam dw ?
7 .code
8 mov ax,@data
9 mov ds,ax
10 ; ilkdeğer atama
11 mov si,offset sayılar
12 mov cx, sayısayısı
13 mov ax, 0 ; toplam sıfır
14 döngübaşı:
15 add ax,[di]
16 inc di
17 inc di
18 loop döngübaşı
19 mov toplam, ax
20 mov ah,4dh
21 int 21h
22 end

```

Sözcük (word) olarak tanımlı sayılar dizisinde her sayı iki bayt yer kapladığından bir sonraki sayıya adresi iki arttırarak ulaşabiliriz. Döngüde inc di komutunu iki kere kullanarak di yazmacını iki arttırmış olduk. Aynı iş add di,2 ile de yapılır, ama inc komutu anlık işlenenli add komutuna göre daha hızlı olduğundan inc komutunu tercih ettiğimizdir.

4.5 Sıçrama, Dallanma ve Adres Etiketleri

Örneğin bir döngü başı gibi ileride tekrar işleyeceğimiz kod bölümünün başlangıç adresine etiketleyerek erişebiliyoruz. Adres etiketleri koşulsuz sıçrama¹ yordam çağrıma² ya da koşullu sıçrayarak dallanma gibi kullanım amacına bağlı olarak farklı tiplerde olabilir.

FAR (uzak) tipindeki adresler kod bütütünün dışındaki yerlerden gönderi alabilir. Modüller ve programlar arası çağrı ve sıçramalarda kullanılır. Hem bütüt hem de ofseti tutar.

NEAR (yakın) adresleme kod bütütü içindeki yerlerden gönderiye uygundur. Yalnızca ofseti tutar.

SHORT (kısa) adresleme 8-bitlik IP-göreceli adresleme yöntemiyle 127 bayt geriden 127 bayt ileriye kadar bir alanda erişim sağlar. Etiketle gönderi arasındaki uzaklıği geriye olan adreslemeler için negatif, ileriye olan adreslemeler için pozitif olarak işaretliyoruz. Böylece SHORT tipi adres -127 ile 127 bayt kod aralığında geçerli oluyor.

4.5.1 Koşulsuz sıçrama JUMP, JMP

JMP her durumda program akışını gönderide kullanılan etikete yönlendirir.

JMP short adresetiketi : kısa adres aralığına sıçrama yapar.

JMP adresetiketi : dolayız yakın (direct near) adres aralığına sıçrar. Etiket hem kod bütütünde kalmalı hem de -32768 ile 32767 baytlik kod aralığında olmalıdır.

JMP [BX] : yazmaç dolaylı sıçramadır ve BX teki sayı IP göreceli adres olarak kullanılır.

JMP [DI] : Bellek dolaylı sıçramadır ve DI daki ofsete sıçrar.

JMP far ptr adresetiketi : Gönderide kullanılan etiket hem bütüt hem ofset içerir. Belleğin herhangi bir noktasına erişebilir.

¹jump

²call

4.5.2 Koşullu Uzun Sıçrama

Koşullu sıçramalar bir karşılaştırma komutunun sonucuna, ya da doğrudan bayrak bitlerinin durumuna bağlı olarak verilen adrese sapar ya da sonraki komuta devam eder.

Bütün koşullu sıçramalar kısa adres tipini kullanır. 127 baytin ötesindeki etiketlere koşullu dallanma sağlamak için koşul ters çevrilip komutun devamına koşulsuz sıçrama komutu konur.

Diyelim ki sıfır bayrağı yükselmişse çok uzaktaki uzakadres etiketine sapmak istedik. Bu durumda

`JZ uzakadres`

komutu adres uzak olduğundan hata verecektir. Onun yerine

```

1   JNZ atla1
2   JMP uzakadres
3 atla1:
```

yazarak istenilen adrese aynı koşullu sapma sağlanmış olur.

4.5.3 Tek Bayrak Koşullu Sıçramalar

Tablo 4.1, koşulu tek bayrak olan sıçrama komutlarını özetler.

Tablo 4.1: Tek bayrak koşullu sıçramalar

Komut	Açıklama	Koşul	Tersi
JZ , JE	Sıfırı sıçra	ZF = 1	JNZ, JNE
JC, JB, JNAE	Elde varsa	CF = 1	JNC, JNB, JAE
JS	İşaret eksiyse	SF = 1	JNS
JO	Taşma varsa	OF = 1	JNO
JPE, JP	Eşlik varsa	PF = 1	JPO
JNZ , JNE	sıfır değilse	ZF = 0	JZ, JE
JNC , JNB, JAE	elde yoksa	CF = 0	JC, JB, JNAE
JNS	İşaret artıysa	SF = 0	JS
JNO	taşma yoksa	OF = 0	JO
JPO, JNP	eşlik yoksa	PF = 0	JPE, JP

Örnek 4.10.

`1 mov cx, döngüsayısı`

`2 döngübaşı:`

```

3 ... (döngü gövdesi)
4 loop döngübaşı
5 ...

```

kodunda LOOP komutunun cx i bir azaltıp cx= 0 ise gönderi yapılan etikete sıçradığını biliyoruz. DEC cx komutu cx 'i bir azaltır ve sonuca göre sıfır bayrağını (z'yi) tazeler. DEC cx komutunu kullanarak LOOP komutunun benzerini oluşturalım.

LOOP komutu sıçramayı cx sıfır olunca yaptığına göre DEC CX ten sonra JNZ adres kullanmamız gereklidir.

```

1 mov cx, döngüsayısı
2 döngübaşı:
3 ...
4 dec cx
5 jnz döngübaşı
6 ...

```

4.5.4 İşaretli İşlem Koşullu Sıçramalar

İşaretli ikili sayıların karşılaştırma sonuçlarından koşul oluşturan bu sıçramaları kullanmak için gerekli bayrakları hazırlayabilmek için önce CMP komutuya sayıları karşılaştırmak gereklidir.

CMP işlenen1,işlenen2 aynı bir çıkarma komutu gibi çalışır, ancak çırkamanın sonucunu bayraklardan başka hiçbir yazmaca kopyalamaz. İşaretli karşılaştırma koşulları Tablo 4.2 da verilmiştir.

Tablo 4.2: İşaretli karşılaştırma koşullu sıçramalar

Komut	Sıçrama için koşul	Bayrak koşulu	Tersi
JE, JZ	Eşitse (=). Sıfırsa	ZF = 1	JNE, JNZ
JNE, JNZ	Eşit değilse (\neq). Sıfır değilse	ZF = 0	JE, JZ
JG, JNLE	Büyükse ($>$). Küçük eşit değilse (not \leq). not \leq)	ZF = 0 ya da SF = OF	JNG, JLE
JL, JNGE	Küçükse ($<$) Büyük eşit değilse (not \geq)	SF \neq OF	JNL, JGE
JGE, JNL	Büyük eşitse (\geq). Küçük değilse (not $<$)	SF = OF	JNGE, JL
JLE, JNG	Küçük eşitse (\leq) Büyük değilse	ZF = 1 ya da SF \neq OF	JNLE, JG

Örnek 4.11.

AL yazmacındaki işaretli ikili sayı AH yazmacındakinden küçükse AH yi AL ile toplayıp bir ekleyelim.

Çözüm

```

1   ...
2   cmp AL,AH
3   jnl gerekmiyor
4   add AH,AL
5   inc AH
6 gerekmiyor:
7   ...

```

Gördüğü gibi AH, AL den küçük değilse gerekmiyor etiketine sıçradık. Böylece tanımlanan işlemin yalnızca AH<AL ise yapılmasını sağladık.

4.5.5 İşaretli İşlem Koşullu Sıçramalar

İşaretli ve işaretsiz sayılarda büyülük testi farklı bayraklara bakılarak yapılır. 8086 işaretsiz sayıları karşılaştırmak üzere farklı koşullu sıçrama komutları kullanır. Eğer sayılar işaretsiz sayıysa büyük küçük yerine Tablo da görüldüğü gibi komutlarda altında üstünde terimlerini kullanıyoruz.

Tablo 4.3: İşretsiz karşılaştırmalı koşullu sıçramalar

Komut	Sıçrama için koşul	Bayrak	Tersi
JE, JZ	Eşitse (=). Sıfırsa	ZF = 1	JNE, JNZ
JNE, JNZ	Eşit değilse (<>). Sıfır değilse	ZF = 0	JE, JZ
JA, JNBE	Üstündeyse (>). Altında ya da eşit değilse (not <=).	CF = 0 ve ZF = 0	JNA, JBE
JB, JC JNAE,	Altındaysa (<); Üstünde yada eşit değilse (not >=)	CF = 1	JNB, JAE,
JAE, JNB, JNAE,	Üstünde eşitse (>=). Altında değilse (not <)	CF = 0	JNAE, JB, JC
JBE, JNA	Altında eşitse (<=) Üstünde değilse	CF = 1 ya da ZF = 1	JNBE, JA

Örnek 4.12.

`AL` yazmacındaki işaretli ikili sayıyı `AX` yazmacına sıkışık BCD koduna dönüştürelim. Önce `AH` yi sıfırlayacağız. Döngüye girip $AL > 10$ ise `AH` yi bir arttırıp döngüye devam edeceğiz. $AL \leq 10$ kalınca döngüden çıkışacağız.

```

1   ...
2   mov ah, 0
3   döngübaşı:
4   cmp al, 10
5   jle döngüçikisi
6   inc ah
7   jmp döngübaşı
8   döngüçikisi:
9   ...

```

4.5.6 Döngü Komutları ve DEC+JNZ den farkı

8086 zengin döngü komutlarına sahiptir. `LOOP` komutlarının en önemli özelliği döngü içinde güncellenmiş olan bayrak yazmacını etkilememesidir. Oysa `dec cx` komutu sıfır bayrağını değiştirir. Döngü sonundan güncellenen bayraklar döngü başında koşul olarak kullanılacaksa döngüyü loop kullanarak kurmak avantajlıdır.

Loop adresetiketi: her işlendiğinde `cx` i eksiltip eğer $cx \neq 0$ ise adresetiketi ile etiketlen koda sıçrar.

Loope, loopz: `cx` i eksiltir ve hem $cx \neq 0$ hem de $ZF=1$ ise gönderiye sıçrar.

Loopne, loopnz: `cx` i eksiltir ve hem $cx \neq 0$ hem de $ZF=0$ ise gönderiye sıçrar.

Loope ve loopne komutları ZF bayrağına bağlı döngülere zaman aşımı koymak için en uygun komutlardır.

4.5.7 Yordam Çağrı Komutları

Yordam³ çağrı⁴ komutları (`CALL`) yalnızca prosedür etiketlerine gönderi yapabilir. Yordam çağrı yürütülürken bir sonraki komutun adresi yığına itilir. Yordam, çağrıdan dönüş komutuyla bitince çağrıdan dönüş komutu yığındaki dönüş adresini yığından indirip çağrıının yapıldığı programda kaldığı yere sıçrar.

CALL adresetiketi çevircide yakın adres tipinde öntanımlıdır.

³procedure

⁴call

CALL far adresetiketi yürütülen bölümün dışında kalan yordamları çağırmak için kullanılır.

Örnek 4.13.

4.9 deki programı döngü ilkdeğerleme, DI ile toplama ve DOS a dönme yordamlarıyla yazacağız. Programın ilk hali

```

1 ; 4 sayının dizinli adresle toplamı
2 .model small
3 .data
4 sayısayısı equ 4
5 sayılar dw 2512h,151Fh,-10h,-2
6 toplam dw ?
7 .code
8 mov ax,@data
9 mov ds,ax
10 ; ilkdeger atama
11 mov si,offset sayılar
12 mov cx, sayısayısı
13 mov ax, 0 ; toplam sıfır
14 DonguBasi:
15 add ax,[di]
16 inc di
17 inc di
18 loop DonguBasi
19 mov toplam, ax
20 mov ah,4dh
21 int 21h
22 end

```

büçümündeydi. Satır 8 den 13 e kadarki deyimleri BASLAT adlı yordamda toplayacağız. Döngüyü ana programda bırakacağız, ama Satır 15 ten 17 ye kadarki deyimler ADDNDI adında bir yordamda duracak. Satır 20 ve 21 için de DOSADÖN yordamı yazacağız.

```

1 ;Yordam Çağırarak toplama
2 .model small
3 .stack 64
4 .data
5 sayılar dw 2340h,1de6h,3bc7h,566ah
6 toplam dw ?
7 .code
8 MAIN proc far
9 call BAŞLAT
10 topladöngü:
11     call ADDNDI
12     dec cx

```

```
13     jnz topladöngü
14     mov si,offset toplam
15     mov [si],bx
16     call DOSADÖN
17 main endp
18
19 BAŞLAT proc
20     mov ax,@data
21     mov ds,ax
22     mov cx,4
23     mov bx,0
24     mov di, offset sayılar
25     ret
26 BAŞLAT endp
27
28 ADDNDI proc
29     add bx,[di]
30     inc di
31     inc di
32     ret
33 ADDNDI endp
34
35 DOSADÖN proc
36     mov ah,4ch
37     int 21h
38     ret
39 DOSADÖN endp
40     end
```

Aynı programı yordamlardan başlayarak yazmak istersek .code girişine yordamları atlatmak üzere bir jmp kodbaşı komutu koymalıyız.

```
1 ;Yordamlar başta toplama
2     .model small
3     .stack 64
4     .data
5 sayılar dw 2340h,1de6h,3bc7h,566ah
6 toplam dw ?
7     .code
8 MAIN proc far
9     jmp kodbaşı
10 BAŞLAT proc
11     mov ax,@data
12     mov ds,ax
13     mov cx,4
14     mov bx,0
15     mov di, offset sayılar
16     ret
17 BAŞLAT endp
```

```

18
19 ADDNDI proc
20     add bx,[di]
21     inc di
22     inc di
23     ret
24 ADDNDI endp
25
26 DOSADÖN proc
27     mov ah,4ch
28     int 21h
29     ret
30 DOSADÖN endp
31
32 kodbaşı:
33     call BASLAT
34 topladongu:
35     call ADDNDI
36     dec cx
37     jnz topladongu
38     mov si,offset toplam
39     mov [si],bx
40     call DOSADÖN
41 main endp
42 end

```

4.6 EXE ve COM dosyası oluşturma

4.6.1 COM dosyaları

COM uzantılı dosyalar DOS'un ilk yıllarda programları daima belleğin aynı bölgесine yükleyerek çalışma esasına dayanan yürütülebilir dosyalardır. En fazla 64kB byte olabilir. Kod bütütü, veri bütütüyle çakışık olan bu tip programlar DOS'un yiğitini kullanır. Bu dosyalarda kod ve veri daima 0100 ofsetten başlar ve aynı programın COM derlemesi EXE'sine göre daha kısadır.

TASM ile COM dosyası oluşturma örneği Ek A.7 de verilmiştir.

4.6.2 EXE dosyaları

EXE uzantılı çalıştırılabilir dosya biçimi daha geniş ana bellek olanaklılarıyla birlikte 64kB byte kod sınırlamasını kaldırarak üzere oluşturulmuştur. Kod büyüklüğünde sınır yoktur, ve kendi yiğitini tanımlamak zorundadır. Kod ve veri bütütleri istenen yerden başlayabilir. COM dosyasına sığabilen kodlar için EXE dosyası COM'dan daha büyuktur.

4.7 Çok kullanılan komutlar

8086 zengin bir komut setine sahiptir. Ancak, amacımız bütün komutları detayına incelemek yerine 8086 donanım ve yazılımlarını tanıtmak olduğundan komutları tek tek incelemeyeceğiz. Mikroişlemcileri yeni öğrenmeye başlayanlar için bütün komutları ezberleyerek başlamak yerine bir süre için program yazarken komut özeti sayfalarını kullanmalarını öneriyoruz.

Ek de verilen komutlar pek çok çeşit program yazabilmek için yeterlidir. Burada komut anımsatıcılarını çok kısa açıklamalarla listeleyeceğiz. Listedeki kısaltmalar şunlardır.

İşlenenler için kısaltmalar: **ai:** anlık işlenen; **adr:** adres; **hi:** hedef; **ki:** kaynak;

İşlenen tip ekleri: **-8:** 8-bitlik; **-16:** 16-bitlik;

4.7.1 İki işlenenli komutlar:

MOV hi, ki: $hi \leftarrow ki$ ()

ADD hi, ki: $hi \leftarrow hi + ki$, (CZSOPA)

ADC hi, ki: $hi \leftarrow hi + ki + CF$, (CZSOPA)

AND hi, ki: $hi \leftarrow hi \wedge ki$, (ZSP, CO $\leftarrow 0$)

OR hi, ki: $hi \leftarrow hi \vee ki$, (ZSP, CO $\leftarrow 0$)

XOR hi, ki: $hi \leftarrow hi \oplus ki$, (ZSP, CO $\leftarrow 0$)

CMP ki₁, ki₂: ? $\leftarrow ki_1 - ki_2$, (CZSOPA)

TEST ki₁, ki₂: ? $\leftarrow ki_1 \wedge ki_2$, (ZSP, CO $\leftarrow 0$)

4.7.2 Adres İşlenenli Komutlar

CALL adr: yiğit \leftarrow (CS:IP); (CS:IP) \leftarrow adr, ()

JMP adr: (CS:IP) \leftarrow adr, ().

Jxx adr: xx koşulu gerçekleşirse IP \leftarrow adr, ()

xx yerini alacak bayaklı koşullar

C, NC, Z, NZ, S, NS, O, NO, P, NP

xx yerini alacak işaretsiz sayı koşulları
(yalnızca CMP sonrası kullanılır.)

A, B, E, AE, BE, NA, NB, NAE, NBE

xx yerini alacak işaretli sayı koşulları

(yalnızca CMP sonrası kullanılır.)

L, G, E, LE, GE, NL, NG, NBE, NGE

Koşul anahtarları: N:değil, C:elde, Z:sıfır, S:negatif, O:taşma,

P:eşlikli **E**:eşit, **A**:yükarı, **B**:aşağı, **L**:küçük, **G**:büyük anlamına-
dır.

LOOP adr: CX←CX−1, (CX≠ 0)⇒IP←adr, ()

LOOPE adr: CX←CX−1, (CX≠ 0)∧(ZF≠ 0)⇒IP←adr, ()

4.7.3 Tek işlenenli komutlar

INT a8: yazılım kesmesi⁵

yığıt←(CS:IP); (CS:IP)←M₃₂(4×a8), (I=1)

MUL ki8: işaretsiz AX←AL× ki8 (CO, ZSPA=?)

MUL ki16: işaretsiz DX;AX←AX× ki16 (CO, ZSPA=?)

IMUL ki8: işaretli AX←AL× ki8 (CO, ZSPA=?).

IMUL ki16: işaretli DX;AX←AX× ki16 (CO, ZSPA=?)..

DIV ki8: işaretsiz AL←AX/ki8 ; (COZSPA=?)

DIV ki16: işaretsiz AX←DX;AX/ki16 ;

DX←mod(DX;AX, ki16) (COZSPA=?)

IDIV ki8: işaretli AL←AX/ki8

AH←mod(AX, ki8) (COZSPA=?)

IDIV ki16: işaretli AX←DX;AX/ki16 ;

DX←mod(DX;AX, ki16) (COZSPA=?)

DEC hi: hi←hi−1 , (ZSOPA)

NOT hi: hi← \overline{hi} ; ()

NEG hi: hi← \overline{hi} +1; (CZSOPA)

4.7.4 İşleneni olmayan komutlar

NOP: İş yapmaz, sadece zaman geçirir; ().

DAA: BCD toplama düzeltmesi; (CA).

DAS: BCD çıkarma düzeltmesi; (CA).

AAA: ASCII toplama düzeltmesi; (CA).

AAS: ASCII çıkarma düzeltmesi; (CA).

AAM: ASCII çarpma düzeltmesi; (ZSA=?).

AAD: ASCII bölme düzeltmesi; (ZSA=?).

CBW: AL deki işaretli sayıyı AX e uzatır; ().

CLC: CF ←0 , (C=0)

STC: CF ←1 , (C=1)

IRET: kesmeden geri dönüş.

(CS:IP)←yığıt, Bayrak yazmacı←yığıt.

RET: altyordamdan geri dönüş. (CS:IP) ←yığıt ; ()

⁵interrupt

4.7.5 I/O Port Komutları

IN AL, a8: $AL \leftarrow \text{port(pa8)} ; ()$

IN AL, DX: $AL \leftarrow \text{port}([DX]) ; ()$

OUT a8, AL: $\text{port(pa8)} \leftarrow AL ; ()$

OUT DX, AL: $\text{port}([DX]) \leftarrow AL ; ()$

I/O port komutlarının kullanılış biçimini ileriki bölümde göreceğiz.

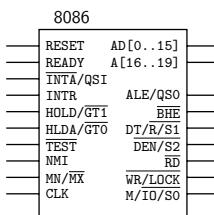
Bölüm 5

Bellek ve Giriş/Çıkış Arayüzü

8086 komut mimarisindeki giriş/çıkış (io) komutlarını anlayabilmemiz için 8086 bellek ve io yapısının genel hatlarından başlayalım.

5.1 ISIS 8086 Modeli

PROSIS® genel amaçlı bir devre tasarım ortamıdır, ve içinde yer alan ISIS® mikroişlemcileri çevresindeki program barındıran belleklerle ve analog ya da sayısal devre elemanlarıyla simule edebilir. 8086 modeli eğitim amaçlı kullanıma uygun oldukça gerçekçi bir görsel modeldir. Kullanım kolaylığı sağlamak ve devrenin aşırı karışmasını önlemek için modelin 8086 si içinde 0x00800 adresinden başlayan bellekte barındırır. Veri yolları ekstra bellek ve io bağlantısı kurmaya elverişlidir.

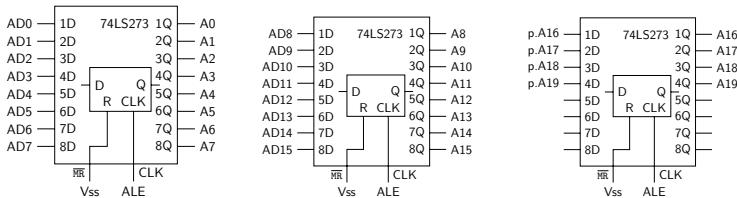

Şekil 5.1: ISIS 8086 Görsel Modeli Uç Bağlantıları

5.2 Adres ve Veri yolları

8086 Adres ve veri hatları AD0-AD15 uçlarından hem adres hem de veri için çoklanmış olarak kullanılır. AD0-AD15 hatları yalnızca ALE sinyalinin yüksek kaldığı süre boyunca geçerli adresi taşıır. Bu sürede ya RD ya da WR hattı düşüktür. 74237 sekizli mandalları adresi bu anda mandallamak için uygundur. Şekil 5.2'de görüldüğü gibi birinci mandal yongası AD0-AD15 hatlarını ALE yüksekken geçirip düşüğün an mandallayarak sistemde kullanılan A0-A15'i üretiyor ikinci ve üçüncü

mandal yongalarının girişleri işlemciden gelen p.A16-p.A19 hatlarını alıyor ve çıkışları sisteme kullanılan A16-19 hatlarını üretiyor. Her üç yonganın da CLK girişi ALE ye bağlanarak adreslerin tam ALE'nin düşen kenarında mandallanması sağlanıyor. Mandalların sıfırlama girişi olan \overline{MR} ise V_{ss}=5V'a bağlıyor. Böylece A0-A20 sistem adres yolu olarak kullanılırken AD0-AD15 ise veri okumak üzere belleklere ve io birimlerine bağlıyor.

Şekil 5.2: 8086 için adres mandal devresi

ISIS'teki işlemci simülasyonunu 0x00800 adresinden başlayan 64kB byte belleğe sahip olarak düzenleyebiliyoruz. Bu durumda derlenecek makine kodunu veri, kod ve yiğit bölütleri tümüyle üstüste çıkışacak ve kod 0x00800 den başlayacak biçimde düzenlemeliyiz. Örnek olarak elde ettiğimiz veri, adres ve denetim sinyallerini bir çıkış geçidi, iki giriş geçidi, ve bir USART evrensel seri asenkron yollayıcı alıcı¹ (USART) oluşturmakta kullanacağız.

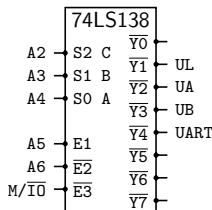
5.3 Sekiz Bitlik Adres Çözümleme

8086 nın 8-bit io adreslemeli komutlarını kullanacak en basit devre 8-bit io adres çözümlemesi yapan bir adres dekoder yongasından oluşur. 74HC138 3 - 8 dekoder yongası E1 girişi yüksek (H), $\overline{E2}$ ve $\overline{E3}$ girişleri düşük (L) ise C-B-A girişlerinin kodladığı çıkışı seçer. Y0-Y7 çıkışları tersleniktir ve seçilen çıkış L, seçilmeyenler H olur. Devrenin bağlantıları Şekil 5.3 te görülüyor.

Dekoderin çalışma biçimi Tablo 5.1 de, ve bu seçme sinyallerine karşılık gelen adreslerin özetini Tablo 5.4 de veriyoruz.

Tabloda görüldüğü gibi örneğin UL çıkışını seçebilmek için işlemci io komutu yürütürken A6,A4 ve A3 bitlerini sıfır, A5 ve A3 bitlerini

¹universal serial asynchronous receiver transmitter

Şekil 5.3: 8-bit io adres çözümleme devre bağlantıları

Tablo 5.1: 74HC138 dekoderin 8-bit için çalışma tablosu

M/IO	A6	A5	A4	A3	A2	\leftarrow veriyolu	
E3	E2	E1	C	B	A	$\bar{Y}_0 \dots \bar{Y}_7$	Seçilen Çıkış
X	X	0	X	X	X	HHHHHHHH	hiçbiri
0	0	1	0	0	0	LHHHHHHHH	\bar{Y}_0 (boşta)
0	0	1	0	0	1	HLHHHHHHH	\bar{Y}_1 Çıkış Portu UL
0	0	1	0	1	0	HHLHHHHHH	\bar{Y}_2 Giriş Portu UA
0	0	1	0	1	1	HHHHLHHHH	\bar{Y}_3 Giriş Portu UB
0	0	1	1	0	0	HHHHHLHLL	\bar{Y}_4 USART
0	0	1	1	0	1	HHHHHHLHH	\bar{Y}_5 boşta
0	0	1	1	1	0	HHHHHHHLH	\bar{Y}_6 boşta
0	0	1	1	1	1	HHHHHHHHL	\bar{Y}_7 boşta
X	1	X	X	X	X	HHHHHHHH	hiçbiri
1	X	X	X	X	X	HHHHHHHH	hiçbiri

bir yollayacak bir adrese erişiyor olmalıdır. Bu koşulları 24h ile 27h arasındaki adres değerleri sağlamaktadır.

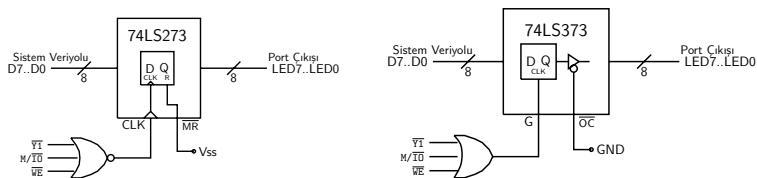
Tablo 5.2: 8-bit io adres çözümleme tablosu

M/IO	A6	A5	A4	A3	A2	\leftarrow veriyolu / \downarrow Adres	Port
0	0	1	0	0	1	24h - 27h	\bar{Y}_1 UL
0	0	1	0	1	0	28h - 2Bh	\bar{Y}_2 UA
0	0	1	0	1	1	2Ch - 2Fh	\bar{Y}_3 UB
0	0	1	1	0	0	30h - 33h	\bar{Y}_4 USART

5.4 Çıkış Portu Devresi

Şekil 5.4 deki 74273 ya da 74373 mandal devresiyle komutun işlemciden yollattığı veriyi tutacak olsak bu veriyi mandal çıkışından kullanabiliriz. 74273 veriyi CLK sinyalının yükselen kenarında tutar ve bu nedenle (\bar{Y}_1 veya \bar{WR})ın yükselen kenarında veri kararlıyken veriyi mandala alır. İkinci örnek devredeki 74373 ise $\bar{LE}=1$ olduğu sürece veriyi çıkışa geçirir, $\bar{LE}=0$ iken çıkıştaki veriyi dondurur. (\bar{Y}_1 veya \bar{WR}

veya M/\overline{IO}) iken $\overline{LE} = 1$ sağlayabilmek üzere ($\overline{Y1}$ veya \overline{WR} veya M/\overline{IO}) iken kullanılıyor.

Şekil 5.4: Çıkış portu devreleri

İşlemci

```

1 MOV AL,03h
2 OUT 24h,AL

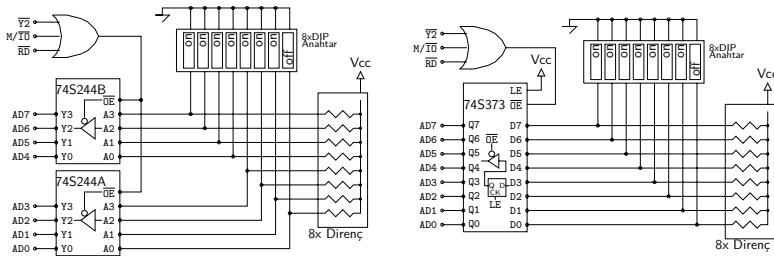
```

komutlarını çalıştırırken OUT komutu sırasında işlemci adres hatlarına $A=24h$, veri hatlarına AL nin içeriği olan $03h$, kontrol hatlarına ise M/\overline{IO} ve \overline{WR} sıfır yollar. Bütün bu sinyaller biraraya geldiğinde $M/\overline{IO}=0$ ve $A=24h$ gidince 74138 adres çözücü $\overline{Y1}:UL$ çıkışını sıfır yapar. Hem $\overline{Y1}=0$ hem de $\overline{WR}=0$ olunca çıkış portu mandalının CLK ya da \overline{LE} girişi gereken sinyali alır ve veri yolundaki $03h$ değerini port çıkışına geçirir. Böylece Q7-Q0 uçlarından $03h$ çıkar. Uçlara bağlı LED dizisi ve akım sınırlayıcı direnç paketi her bir uç sıfır olduğunda uca bağlı LED yanacak biçimde düzenlenerek 03h ile üstteki iki LED söner, diğer altı LED yanar.

Çıkış portu mandalının görevi OUT komutuyla gelen ve veri yolunda bir mikrosaniyeden de az kalan veriyi OUT komutundan sonra da Q7-Q0 çıkışlarında saklamaktır. Çıkıştaki $03h$, yeni bir OUT $24h,AL$ komutuna kadar orada kalır.

5.5 Giriş Portu Devresi

Adres 28h deki UA giriş portunun her bir sinyali porttan okunan sayının bir bitini oluşturur. Port girişindeki sinyallerden oluşan sayıyı okuyabilmek için girişleri tam gereken anda veri yoluna bağlayabileceğimiz üçdurumlu sekizli tampon gereklidir. Sekizli tamponu değişik yollarla elde edebiliriz. Örneklerimizde (i) dual dörtlü üçdurumlu tampon yongası 74244 ile, ve (ii) sekizli mandal 74373 yongasını LE girişini H

Şekil 5.5: Giriş Portu devreleri

bağlayıp OE ucuyla girişleri çıkışlara bağlayan iki çeşit sekizli tampon kullandık. Her iki devre de şekil 5.5'de görülmüyor

Giriş portundan okuma yapmak üzere

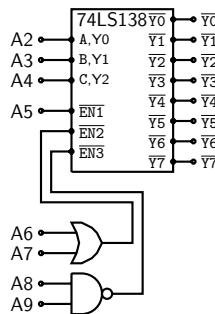
IN AL,28h

komutunu kullanırsınız. İşlemci bu komutu işlerken io komutu olduğundan adres yolundan A=28h yollar, kontrol yolundan ise M/ \overline{IO} =0 ve $\overline{RD}=0$ verir ve AL yazmacına aktarmak üzere veri yolundan gelecek veriyi bekler. Adres çözümleyici A=28h ve M/ \overline{IO} =0 olduğu için dekoderin \overline{Y}_2 çıkışını sıfır yapar. Veya kapısı sayesinde hem $\overline{RD}=0$ hem de $\overline{Y}_2=0$ olunca tamponun \overline{OE} girişi sıfır olur ve girişe bağlı olan anahtarların oluşturduğu giriş bitleri AD0-AD7 veri yoluna ilettilir. İşlemci bu veriyi okuyup AL yazmacına yazar. Böylece daha sonraki komutlarda girişteki anahtarlarını durumıyla ilgili işlemler yapabiliriz.

5.6 On Bitlik Adres Çözümleme

Anlık 8-bit adreslemeli port sayısı 256 yi geçemez. Oysa 8086 daha geniş bir io adres uzayında dolaylı adresleme kullanabilecek biçimde tasarlanmıştır. Örneğin IBM PC ilk tasarımında 10-bit io adres çözümlemesi kullanmıştır. 10 bitlik bir adres çözümleme devresinin şematik bağlantıları Şekil 5.6 te görülmüyor.

E1 girişi A5 adres sinyaline bağlandığından devre ancak A6 H olduğunda bir çıkış seçecektir. \overline{E}_2 girişi ($A_6 \mid A_7$) sonucu sıfırsa L olacağından bir çıkışın seçilmesi için hem A6 hem A7 L olmalıdır. ($A_8 \& A_9$) çıkışına bağlı \overline{E}_3 girişi ise ancak hem A8 hem A9 H olduğunda L olarak dekoderin çıkışına izin verecektir. Sonuç olarak dekoderin çalışma biçimi Tablo 5.1 de, ve bu seçme sinyallerine karşılık gelen adreslerin

Şekil 5.6: 16-bit Adres Çözümleme devresi

Tablo 5.3: 74HC138 dekoderin 8-bit için çalışma tablosu

$\overline{E3}$		$\overline{E2}$		E1	C	B	A	\Leftarrow Girişler	
A9	A8	A7	A6	A5	A4	A3	A2	\Leftarrow veriyolu/ \Downarrow $\overline{Y}_0 \dots \overline{Y}_7$	Seçilen Birim
X	X	X	X	0	X	X	X	HHHHHHHH	hiçbiri
X	X	X	1	X	X	X	X	HHHHHHHH	hicbiri
X	X	X	1	X	X	X	X	HHHHHHHH	hicbiri
0	X	X	1	X	X	X	X	HHHHHHHH	hicbiri
X	0	X	1	X	X	X	X	HHHHHHHH	hicbiri
1	1	0	0	1	0	0	0	HLHHHHHH	\overline{Y}_0 boşta
1	1	0	0	1	0	0	1	HLHHHHHH	\overline{Y}_1 Çıkış Portu UL
1	1	0	0	1	0	1	0	HHLHHHHH	\overline{Y}_2 Giriş Portu UA
1	1	0	0	1	0	1	1	HHHLHHHH	\overline{Y}_3 Giriş Portu UB
1	1	0	0	1	1	0	0	HHHHLHHH	\overline{Y}_4 USART
1	1	0	0	1	1	0	1	HHHHHLHH	\overline{Y}_5 boşta
1	1	0	0	1	1	1	0	HHHHHHHLH	\overline{Y}_6 boşta
1	1	0	0	1	1	1	1	HHHHHHHHL	\overline{Y}_7 boşta
1	1	X	1	X	X	X	X	HHHHHHHH	hiçbiri

özetini Tablo 5.4'de veriyoruz.

Bu adres çözümleme devresiyle örneğin \overline{Y}_1 çıkış portu $324h$ de başlıyor. 16-bitlik adreslere ancak DX ile erişilir. Bu porta $03h$ sayısını göndermek üzere işlemci

- 1 MOV DX,324h
- 2 MOV AL,03h
- 3 OUT DX,AL

komutlarını işleyebilir. İşlemcinin porta göndereceği $03h$ veri yolunda mikrosaniyeden daha kısa bir süre için kalır. Veri yoluna bağlayacağımız Şekil 5.4'deki 8-bitlik bir mandal devresiyle $03h$ yi çıkış portu mandalında tutarsak bir sonraki OUT komutuna kadar mandal çıkışında $03h$ görünmeye devam eder.

Adres çözümleyici $328h$ - $32Bh$ aralığındaki adreslerde \overline{Y}_2 çıkışını L yapar. Adres $328h$ deki giriş portunun her bir sinyalinden oluşan sayıyı

Tablo 5.4: 16-bit Adres çözümleme çizelgesi

A9	A8	A7	A6	A5	A4	A3	A2	\Leftarrow veriyolu/ \Downarrow Adres	Seçilen Birim
1	1	0	0	1	0	0	1	324h-327h	$\overline{Y_1}$ Çıkış Portu UL
1	1	0	0	1	0	1	0	328h-32Bh	$\overline{Y_2}$ Giriş Portu UA
1	1	0	0	1	0	1	1	32Ch-32Fh	$\overline{Y_3}$ Giriş Portu UB
1	1	0	0	1	1	0	0	330h-333h	$\overline{Y_4}$ USART

okuyabilmek için Şekil 5.5'deki gibi bir giriş portu tamponu gerekir. Giriş tamponunun girişlerindeki sayısal durumu AL yazmacına kopyalamak için işlemcinin

1 MOV DX,328h
2 IN AL,DX

komutlarını yürütmesi gerekir.

5.6.1 IBM-PC'nin giriş/çıkış adres tablosu

IBM-PC, giriş çıkış portlarının düzenlenisi açısından tipik bir örnektir. Aynı zamanda ISA-veriyoluna fazladan port bağlantısı yapmak üzere PC'deki giriş çıkış adresleri önem taşır. IBM-PC giriş/çıkış birimlerini 16-bitlik tam adres çözümlemesi ile etkinleştirirse de portları yalnızca A9 ... A0 bitlerini kullanacak biçimde düzenler. Önemli birimlerin port adresleri Tablo 5.5'de görülmektedir.

000-01F	DMA 8237A Doğrudan Bellek Erişimi
020-03F	8259A, Master Kesme Denetleyici-1
040-05F	8254-2 Zaman sayacı (Timer)
060-06F	8042 klavye denetleyici (keyboard contr)
070-07F	NMI Gerçek-Zaman saat maskesi
...	
278-27F	Paralel Yazıcı Port-2
2E1	GPIB adaptörü 0
2E2,2E3	Veri Toplama adaptörü (Data Acquisition Ad.) 0
2F8-2FF	Seri Port 2
300-31F	Prototip Kart
360-363	PC Ağ, Düşük-Adres
364-367	Ayrılmış
368-36B	PC Ağ, Yüksek-Adres
36C-36F	Ayrılmış
378-37F	Paralel Yazıcı Port-1

Tablo 5.5: IBM-PC giriş çıkış port adresleri.

Örneğin, port 61h deki klavye denetleyicinin ürettiği saat vurularını b_4 bitinden okumak mümkündür. Bu saat vuruları sistemin işlemci frekansından bağımsız olarak her zaman 15.085 mikrosaniyede bir evrilir

ve böylece tam $30.17 \mu s$ periyodlu bir kare dalga oluşturur. Sistem frekansından bağımsız bir süre bekleme elde etmek için klavye saat vurularını saymak aşağıdaki altyordam ile mümkündür.

```

1 W15us proc
2 ; cx kere 15 mikrosan. bekle
3     pushf
4     push ax
5     push dx
6     mov dx,61h
7     in al,dx
8     and al,10h
9     jnz W15B1
10 W15B0:
11     in al,dx
12     and al,10h
13     jz W15B0
14         loop W15B1
15         jmp W15C0
16 W15B1:
17         in al,dx
18         and al,10h
19         jnz W15B1
20         loop W15B0
21 W15C0:
22         pop dx
23         pop ax
24         popf
25         ret
26 W15us endp

```

Bu altyordamı diyelim ki $CX=3$ ile çağrırdık. Satır 3-5 DX , AX ve bayrakları yiğita saklar. Satır 6-8 port-61h'in bit-4'ündeki olan saat bitini test eder. Satır-9 saat biti 1 ise W15B1'e sapar. Satır 10-13 saat biti 0 olduğu sürece döner, bit 1 olunca döngüden çıkar. Satır 14'deki loop, CX 'i bir azaltır ve eğer CX sıfır olmamışsa saat biti bir olduğu sürece dönmemek üzere W15B1'e sapar. Satır-14'teki loop komutunda $CX=0$ olduysa işlem sırası W15C0'a atlayarak çağrıran programa dönüşü başlatır. Program, W15B1'den başlayan 16-19. satırlarda saat biti 1 olduğu sürece döner. Saat 0 olup döngüden çıkışınca 20. satırdaki loop komutu CX 'i bir azaltıp CX sıfır değilse başa, W15B0 bölümüne saatin o olduğu süreyi beklemeye sapar. Başlangıçta $CX=3$ ile çağrırdığımız için saat üç kere sayılıp CX sıfırlanınca satır 21-24'teki pop komutlarıyla yiğita saklanan yazmaç değerleri DX ve bayrak yazmaçlarına geri konulur ve satır-25'teki RET ile geri çağrıran koda dönülür.

Örneğin 100ms beklemek için $100ms = 100000\mu s$ olduğuna göre CX 'e $100000 / 15.085 = 6629$ koyarak W15us'yi çağrılabiliriz. Bir çağrıda en uzun $65535 * 15.085\mu s = 0.988$ saniye bekleyebildiğinden örneğin 20 saniye için aşağıdaki altprogramı CX 'e 200 koyarak çağrılabiliriz.

```

1 W100ms proc
2 ; cx kere 100 milisan. bekle
3 W100msA
4     push CX
5     mov CX,6629

```

```

6   call W15us
7   loop W100msA
8   pop CX
9   ret
10 W100ms endp

```

İllerideki program kodlarımızda işlemciyi istediğimiz süre bekletmek üzere bu iki altyordamdan birini kullanacağız.

5.7 Bellek yapısı ve düzeni

20 bitlik adres uzayına sahip olan 8086 toplam 1MBayt bellek kullanabilir. Veri yolu 8-bit olan 8088, yalnızca tek bir bellek bankından oluşan 1MBayt belleği kullanabilir. Veri yolu 16-bit olan 8086'nın bellek düzeni sıfır dahil çift adreslere erişen bank-0 ile tek adreslere erişen bank-1 olmak üzere iki banktan oluşur.

5.7.1 Reset olayı

İşlemci güç kaynağına ilk bağlandığında bir *power-on* reset devresi işlemciyi başlangıç durumuna getirir. Başlangıç durumunda CS=FFFFh, ve IP=0000h olduğundan ilk işleyeceği komutun fiziksel adresi FFFF0h olur. Bu adres reset vektörü olarak adlandırılır ve genellikle buraya BOOT ROM'un başındaki komutları işlemeye gitmesi için bir uzak sıçrama komutu (*jmp*) konur.

IBM-PC tasarımindında *bios* ve *boot-rom* için adres C0000h dan FFFFFh e kadarki bellek bölümü ayrıılır. A0000 ile BFFFF arası grafik ekrana ayrılan video bellek bölgesidir. 00000h ile 9FFFFh arasındaki 640 kBayt işletim sistemiyle kullanıcıya ayrılan bellektir.

5.7.2 Uzatılmış ve Genişletilmiş Bellek Bölgeleri

Bunun dışında uzatılmış bellek² sistemi (EMS) denilen yöntemle 8 MBayt'a varan geniş bir belleğin 16 kBayt bloklar halinde A0000h-F0000h bellek aralığına anahtarlanmasına dayanan bir yöntem geliştirilmiştir.

IBM-AT den başlayarak 80386 ve 80486 işlemciye dayanan tasarımlarda bu işlemcilerin korunaklı kiplerinde 4 GBayt adres uzayı kullanabilmesi sayesinde 100000h ve ötesindeki bölgeye genişletilmiş bellek³ olarak adlandırılmıştır.

²Expanded Memory

³Extended Memory

5.7.3 Kesme Yapısı

Küçük bellek adreslerindeki en önemli sınır kesme vektörlerine ayrılmış olan 00000h ile 003FFh aralığıdır. DOS bu bölgeden sonraki alana yerlesir. Kesmelerin bir bölümü işlemciden kaynaklanır. Örneğin INT 00h kesmesi sıfıra bölme, INT 01h tek adım yürütme, INT 02h maskele nemeyen kesme, INT 03h durma noktası, INT 04h işaretli sayı taşmasına ayrılmıştır. Örneğin INT 02h oluşunca işlemci önce yürütülen komutu tamamlar. Ardından IR, CS ve IP yazmaçlarını yiğita yerleştirir ve $02h \times 4 = 00008h$ adresindeki ilk iki sözcüğü IP ve CS e yükleyerek kesme servisine başlar. Bir kesme daima IRET (kesmeden dönüş⁴) komutuyla sonlanır. IRET komutu yiğita yüklenmiş duran IP, CS ve FR yazmaçlarının eski değerlerini yiğittan indirir ve IP, CS, FR yazmaçlarına koyar. Böylece işlemci kesme geldiğinde kaldığı yerden programını yürütmeye devam eder.

5.7.4 BIOS, DOS, ve Kullanıcı Kodları

00400h ile 007FFh aralığı DOS ve BIOS için ayrılmış özel değişkenlere aittir ve program kodu için kullanılamaz. 00800h adresinden başlayarak önce en temel DOS programları olmak üzere gerekli yürütülebilir programlar belleğe yerleşmiştir. Bunların ardından *Bitince Kod Bırakan*⁵ (TSR) programlar gelir. DOS bellek işleticisi bellekteki programların yerlerini ve boş bölgeleri kayıt altında tutar. Gerektiğinde yüklenecek programlar ve veriler için kullanıcılara bellek bölgesi ayırır.

⁴interrupt return, IRET

⁵Terminate-Stay-Resident

Bölüm 6

DOS Servisleri, Aritmetik ve Metin İşleme

8086 mimarisini ve üzerine geliştirilen IBM-PC BIOS sistemini en verimli kullanan işletim sistemlerinden biri olan MS-DOS kullanıcıya sunduğu geniş bir servis yelpazesi ile özellikle kullanıcının giriş/çıkış, disk erişimi ve haberleşme sorunlarına çeşitli çözümler sağlar. Bu bölümde aritmetik mantık ve metin işleme komutlarının yanı sıra BIOS ve DOS servislerini çevirici programların içinde kullanır düzeye gelmeyi hedefliyoruz

6.1 BIOS ve DOS servisleri

Yazılım kesmesi komutu olan INT anlıkdeğer komutu işletim sistemine özel hızlı ve esnek yapılı bir çağrı sistemi oluşturarak kullanıcının giriş/çıkış eylemlerini kolaylaştırmayı amaçlar. IBM-PC tasarımda iki önemli servis seviyesi bulunur.

En alta olan servis donanıma ilişkin giriş/çıkış parametre ve işaretlerini içeren BIOS düzeyidir. Başlama rom'unda yer alan bu servis kodları işletim sistemi yüklenmese bile çağrırlabilir. BIOS servisleri PC tasarımlarındaki donanım farklarına rağmen işletim sisteminin PC yi standart bir ortam gibi görmesini sağlar.

PC nin işletim sistemi olan DOS içinde daha üst düzeyde giriş/çıkış ve disk erişim servisleri vardır. Bunlar çevircilerin yüksek düzey dilleri makine koduna dönüştürürken giriş/çıkış işlemlerini standartlaştırır ve kolaylaştırır. Biz bu altbölüm içinde hem BIOS hem de DOS servislerinin en önemli birkaç tanesini göstereceğiz.

6.1.1 INT 10 BIOS Servisleri

BIOS servislerinden örnekleyeceğimiz grup monitör ve klavye kullanımına ilişkin olacak. Servisler 10h kesmesi ile çağrırlıyor, ve AH yazmacındaki servis numarasına bağlı olarak çeşitli io işleri yapabiliyor. Servisleri topluca Tablo 6.1'de görüyoruz.

Tablo 6.1: Kesme 10h ye bağlı io servisleri

AH=00h	Video modu kurma
	AL=03h CGA metin modu
	AL=04h 320x200 4 renk grafik modu
	AL=06h 640x200 Hi-res siyah beyaz
	AL=07 monokrom metin modu
AH=02h	Yazı yeri kurma
	çağrıda: DH=satır, DL=kolon, BH=sayfa
AH=03h	Yazı yeri okuma
	dönüştü: DH=satır, DL=kolon, BH=sayfa
	CX=yazıcı tipi
AH=06h	Ekran temizleme
	AL sayfa numarası:
	BH temizleme niteliği
	CH;CL sol-üst satır ve sütun numarası
	DH;DL sağ-alt satır ve sütun numarası
AH=0Ch	Siyah-Beyaz grafik ekrana piksel koyma
	AL 0:Siyah, 1:Beyaz
	CX;DX Kolon ve Satır koordinatı

Örnek 6.1.

Sayfa-0 görünürken ekranın ikinci satır dördüncü sütunundan sekizinci satır yirminci sütununa kadarki alanı beyazlatmak istiyoruz. Gerekli parametreleri yükleyerek bios servis kesmesini çalışıralım

Çözüm: Karakter niteliklerini boyayarak ekran temizleyen 10h kesmesindeki AH=06h servisini çağıracağız. Servisin parametreleri: sayfa numarası AL=0; sol üst köşe satır ve sütun numaraları CH=2, CL=4; sağ alt köşe satır ve sütun numaraları DH=8, DL=20; ve bir de doldurulacak karakter niteliği BH= 07h kullanmalıyız.

```

1 ...
2 MOV AX,0600h; AL=00h,AH=06h
3 MOV CH,2
4 MOV CL,4
5 MOV DH,8
6 MOV DL,20
7 MOV BH,07h
8 INT 10h
9 ...

```

Örnek 6.2.

Yazdıracağımız sayıların ekranда ikinci satır dördüncü sütundan başlamasını istiyoruz. İlgili BIOS servisiyle gereken kodu yazalım.

Çözüm: 10h kesmesindeki AH=02 servisi yazı yerini istenen satır ve sütuna ayarlar.

```

1 ; yazı yerini 2.satır 4.sütuna ayarlama
2 MOV AH,02h ; servis numarası
3 MOV BH,0    ; sayfa-0 da çalışıyoruz
4 MOV DH,2    ; satır
5 MOV DL,4    ; sütun
6 INT 10h
7 ...

```

6.1.2 INT 21 DOS Servisleri

INT21 servisleri DOS işletim sisteminin ekran, klavye ve disk erişimini kolaylaştıran pek çok servisini barındırır. Bunlar arasından bizim örneklediğimiz bir kaç tanesi Tablo da görülüyor. DOS seviyesinde klavyeden alınan ve ekrana gönderilen karakter ve metinler Şekil 1.1 deki gibi ASCII kodludur. Boşluk karakteri kodu 20h, rakamlar 30h ... 39h, harfler 41h ... 5Ah ve 61h ... 7Ah aralıklarındadır. Satır başı 0Ah, yeni satır 0Dh ile kodlanır.

Tablo 6.2: Kesme 21h ye bağlı klavye/ekran servisleri

AH=01h	Klavyeden bir tuş bekle ve ekranda göster. Dönüşte: AL girilen karakteri getirir.
AH=02h	Bir karakteri ekranda göster Çağrıda: DL: yazılacak ASCII karakter.
AH=09h	Bir metni ekranda göster Çağrıda: DX: '\$' karakteriyle sonlanan metnin ofset adresi
AH=0Ah	Klavyeden bir metin getir. Çağrıda: DX: metin tamponu ofseti Dönüşte: Satır-sonu ile sonlanan metin tampona yazılmış olarak döner. Tampon: {tampon uzunluğu, metin uzunluğu, metin içerik}
AH=4Ch	Program kodunu bellekten sil ve DOS a dön

Bunlar arasında AH=0Ah klavyeden metin getirme servisi veriböltünde bir tampon oluşturmasını gerektirir. Bu tampon üç öğeden

oluşur. En baştaki baytta tamponun toplam karakter sayısı uzunluğu, ikinci baytta tamponda saklı metinin karakter sayısı uzunluğu, ardındaki baytlarda ise tamponun gövdesini oluşturan karakterler zinciri olmalıdır. Örneğin

06 00 20 20 20 20 20 20 20 20

6 karakterlik boş bir tampondur. Bu 6 karakterlik tamponun içine $X=1<cr>$ konulduğunda içeriği

06 03 58 3D 31 0D 20 20

olur. Burada $<cr>$ simbolü, ASCII kodu $0Dh$ olan satır-gir (ya da satır-başı) tuşunu gösteriyor.

Örnek 6.3.

'E' tuşuna basınca ekranda 2.satır 8. kolona Hello World., diğer bütün tuşlar için Selam Millet. yazan bir program yazalım.

Çözüm:

```

1 .model small
2 .data
3 HW db 'Hello World.$'
4 SM db 'Selam Millet.$'
5 .code
6 main proc far
7     mov AX,@data
8     mov DS,AX
9 ;ekran imlecini 2.satır 8.kolon a taşıyalım
10    mov AH,02 ; bu servis int.10 dadır
11    mov BH,0 ; 0. sayfada
12    mov DH,2 ; 2. satır
13    mov DL,8 ; 8. kolon
14    int 10h ; Cursor istenen yere gitti
15 ;klavyeden bir karakter bekleyelim
16    mov AH,01h
17    int 21h
18 ; tuşa basıldığında dönen karakter AL de olacak
19    cmp AL,'E' ; acaba karakter 'E' mi?
20    je Hello ; E ise Hello yazmaya git
21 ;E değilse Selam yazacağız
22    mov AH,09h ; bir metin yazdırma servisi
23    mov DX,offset SM ; selamin ofseti
24    int 21h
25 ; dosa doneceğiz
26    jmp DOSa
27 Hello:
28    mov AH,09h ; metin yazdırma servisi
29    mov DX,offset HW ; hellonun ofseti
30    int 21h

```

```

31 DOSa:
32     mov AH,4Ch
33     int 21h
34 main endp
35     end main

```

Bu son örnekte yer almayan (INT 21h, AH=02) servisinin işlevini ilerideki örneklerde kullanacağız.

6.1.3 INT 16h DOS Klavye Servisleri

Daha önce INT 21h içinde klavyeden bir tuş basılıncaya dek bekleyen servisi tanımiş ve bir örnekte de kullanmıştık. DOS Klavye işletiminde içine 16 karakter sığan bir çembersel tampon bulunur. İşletim sistemi herhangi bir anda basılan klavye tuşlarının kodlarını bu tampona kayar. 16 hanesi de dolarsa DOS tamponasgişmayan her karakteri bip sesiyle kullanıcıya duyurur. INT 16h klavye tamponunda basılı tuşları kullanabilmek üzere oluşturulmuştur.

Tablo 6.3: Kesme 16h ye bağlı io servisleri

AH=01h	Klavye durumunu döndür
	Dönüşte: ZF: 0- bekleyen tuş var 1- bekleyen tuş yok AH: Son tuşun tarama kodu AL: tuşun ASCII kodu Tampon imlecini güncellemez.
AH=00h	Klavye tamponundaki en eski tuşu tampondan al ve döndür
	Dönüşte: AH: tuşun tarama kodu AL: tuşun ASCII kodu Tampondan bir tuş indirir.

Örnek 6.4.

ASCII karakter kodları arasında 07h = <BEL> bip sesi; 08h = <BS> geriye git; 09h = <TAB> ; 0Ah = <LF> Yeni satırda geç; 0Ch = <FF> Yeni sayfaya geç;; 0Dh = <cr> satır gir (ya da satır başı), gibi kontrol kodları da yer alır. Bu örnekte yazacağımız program başlayınca ekrana 'durdurmak için boşluğa basın!!' yazacak 500 tekrarlık bir döngüde ekrana '-' koyup bip sesi çıkaracak. Her bipten sonra klavyeden basılan son karaktere bakacak, eğer boşluk karakteri basıldıysa DOS a dönerek sona erecek.

Çözüm:

```

1 .model small
2 .stack 100h
3 .data
4 msg db 'durdurmak için'
5 db 'bosluğa basın.$'
6 dashbell db '-','07h,'$'
7 .code
8 main proc far
9 mov ax,@data
10 mov ds, ax
11 ;önce mesajı yazalım
12 mov ah,09h
13 mov dx,offset msg
14 int 21h
15 ;beşyüzlük döngüye hazırlan
16 mov cx,500
17 tekrarla:
18 dec cx ; en çok 500 kez
19 jz DOSadön
20 ; bip sesi ve tire işaretini
21 mov ah,09h
22 mov dx,offset dashbell
23 int 21h
24 ; tampon boş mu
25 mov ah,01h
26 int 16h
27 jz tekrarla
28 ; tamponda boşluk var mı?
29 mov ah,00h
30 int 16h
31 cmp AL,20h
32 jnz tekrarla
33 ; boşluk varmış, DOSa dön
34 DOSadön:
35 mov ah,4Ch
36 int 21h
37 main endp
38 end main

```

6.2 Aritmetik Mantık Komutları

8086'nın ALU komutları yalnızca 8 ve 16 bitlik olduğundan daha uzun sayıların aritmetik işleminde eldenin bir sonraki işleme taşınması gereklidir.

6.2.1 Uzun sayıları elde bayraklı toplama

Aşağıdaki örnekte 00789654h ile 00678543h sayılarının toplamını 00E01B97h olarak elde edeceğiz. Bu sayılar 16-bit yazmaçlara sırgamadan toplamayı iki parça yapacağız.

Örnek 6.5.

```

1 .data
2 uzunbirsayı DD 789654h
3 ikinciuzunsayı DD 678543h
4 toplamuzunsayı DD ?
5 .code
6 MAIN:
7 MOV AX,@data
8 MOV DS,AX

```

```

9 ;uzunbirsayıının en sağdaki wordunu
10 ; ikinciuzunsayıının en sağ worduyle
11 ;    toplayıp toplamuzunsayıya koyalım.
12     MOV AX, word ptr uzunbirsayı
13     ADD AX, word ptr ikinciuzunsayı
14     MOV word ptr toplamuzunsayı, AX
15 ;geri kalan wordleri elde bitiyle toplayalım
16     MOV AX, word ptr uzunbirsayı+2
17     ADC AX, word ptr ikinciuzunsayı+2
18     MOV word ptr toplamuzunsayı+2, AX
19 ;Bu sayıları debug kullanmadan görebilsek ne iyi olurdu.
20     MOV AH,4Ch
21     INT 21h
22 END MAIN

```

Programda satır-12 deki `word ptr` niteleyicisi `uzunbirsayı` etiketini `word` tipine dönüştürür. `word ptr` kullanmasaydık çevirici `AX` e 32-bitlik double-word değerin sığmadığı hatasıyla duracaktı.

`uzunbirsayı` etiketi dört bayt (=2 word) uzunlukta bir alanı temsil ediyor. Ancak etiket其实 bu alanın yalnızca ilk baytinın adresini gösterir. Bu yüzden `word ptr uzunbirsayı` double-word sayının içinde 7654h bulunan sağ word'üdür. Satır-13 teki `add` işlemiyle `AX=7654h+6543h =1B97h` ve `CF=1` olur. Elde bayrağının yüksek değerli wordlerle toplanması gereklidir. Bu amaçla satır-17 de toplamayı `ADD` yerine `ADC` kullanarak yaparız.

Uzunsayı toplamayı dört-wordluk sayılarla yapacak olsak aynı kodu dört kez tekrarlayacağız. Dört kez tekrarlamayı indeksli adresleme kullanarak döngü içinde yapabiliriz.

```

1   TITLE uzunsayı toplamı
2   .MODEL SMALL
3   .STACK 64
4   .DATA
5 DATA1 DQ 548B9963CE7H
6   ORG 0010H
7 DATA2 DQ 3FC4FA23B8DH
8   ORG 0020H
9 DATA3 DQ      ?
10  .CODE
11 MAIN PROC FAR
12  MOV AX,@DATA
13  MOV DS,AX
14  CLC ; elde bayrağını temizle
15  MOV SI,OFFSET DATA1 ;SI data1 i göstersin
16  MOV DI,OFFSET DATA2 ;DI data2 yi göstersin
17  MOV bx,OFFSET DATA3 ;BX toplamı göstersin

```

```

18    MOV CX,04          ; dört kere tekrarla
19 GENE:
20    MOV AX,[SI]   ;data1 den bir wordu AX e koy
21    ADC AX,[DI]   ;data2 den bir wordu üstüne topla
22    MOV [BX],AX  ;sonucu SUM a koy
23    INC SI        ;data1 in sonraki wordünü göstersin
24    INC SI
25    INC DI        ;data2 in sonraki wordünü göstersin
26    INC DI
27    INC BX        ;data3 ün sonraki wordünü göstersin
28    INC BX
29    LOOP GENE    ; dört tur döngü çalıştır
30    MOV AH,4CH
31    INT 21H       ; DOSa dön
32 MAIN ENDP
33 END MAIN

```

Aliştırma: Bir program yazarak { -37, 126, 112, 15, 35, 41, 90 } işaretli sayıların toplamını bulup 16-bitlik SUM değişkenine yazınız.

Aliştırma: İşaretsiz 27354, 28521, 29553, 41280, 60606 sayılarının 4-bayt tutabilecek toplamını 32-bitlik SUM değişkenine yazınız.

6.2.2 32-bitlik uzun çıkarmalar

Elde bayrağı, uzun sayılarla çıkarma yaparken borç bayrağı olarak kullanılır.

```

1  TITLE uzunsayı çıkarma
2  .MODEL SMALL
3  .STACK 64
4  .DATA
5 data_a dd 62562FAh
6 data_b dd 412963Bh
7 result  dd ?
8  .
9  mov ax, word ptr data_a    ; ax <- LSW of data_a
10 sub ax, word ptr data_b   ; subtract LSW of data_b
11 mov word ptr result, ax   ; ax <- LSW of result.
12 mov ax, word ptr data_a+2 ; ax <- MSW of data_a
13 sbb ax, word ptr data_b+2 ; subtract with borrow
14 mov word ptr result+2, ax ; ax <- MSW of result. . . .

```

İlk 16-basamaktaki 62FAh–963Bh işleminde alınan borç basamak, satır-13 teki sbb komutu ile bir sonraki 16-basamaklılık çıkarmada 625h–412h–(eldeki borç) işlemi biçiminde hesaba dahil edilir.

6.2.3 Farklı genişlikteki sayılarla toplama

Toplanacak ya da çıkarılacak sayılardan biri 16-bit diğer 8-bit olursa önce 8-bit sayının 16-bite genişletilmesi gereklidir. Sayının işaretli ya da işaretsiz olmasına bağlı olarak farklı genişletme işlemi gereklidir. 8086'nın bu amaçla kullanılan CBW ve CWD komutları genişletme işleminde kolaylık sağlar.

Örnek 6.6.

```

1 ; işaretsiz küçük tamsayıları toplayacağız
2 ; ancak sonuç uzun bir tamsayı olacak.
3 .model small
4 .data
5 sayısayısı equ 4
6 küçüksayılar    DB 180, 225, 211, 192
7 toplam DW ?
8     .code
9 MAIN:
10    MOV AX,@data
11    MOV DS,AX
12 ;döngüye hazırlık yapalım
13    XOR DX,DX ; toplamı burada tutuyoruz
14    XOR AH,AH ; işaretsiz genişletme için gereklidir
15    MOV CX,sayısayısı
16    MOV BX,offset küçüksayılar
17 toplamadöngüsü
18    MOV AL, [BX] ; küçük sayı tek bayt uzunlukta
19    ADD DX,AX      ; AH=0 AL yi 16 bite genişletti
20    inc BX         ; Bir sonraki küçüksayıının ofseti
21    loop toplamadöngüsü
22 ; sonucu toplam'a koymalıyız
23    MOV toplam, DX
24 ; DOS'a dönüş
25    MOV AH,4Ch
26    INT 21h
27 END MAIN

```

Örnek 6.7.

```

1 ; Şimdi de işaretli küçük tamsayıları toplayalım
2 ; ancak sonuç uzun bir tamsayı olacak.
3 .model small
4 .data
5 sayısayısı equ 4
6 küçüksayılar    DB -180, 225, 211, 192
7 toplam DW ?

```

```

8     .code
9 MAIN:
10    MOV AX,@data
11    MOV DS,AX
12 ;döngüye hazırlık
13    XOR DX,DX ; toplamı burada tutuyoruz
14    MOV CX,sayısayısı
15    MOV BX,offset küçüksayılar
16 toplamadöngüsü
17    MOV AL, [BX] ; küçük sayı tek bayt uzunlukta
18    CBW           ; işaretli AL yi AX e genişlettik
19    ADD DX,AX
20    inc BX       ; Bir sonraki küçüksayının ofseti
21    loop toplamadöngüsü
22 ; sonucu toplam a koymalıyız
23    MOV toplam, DX
24 ; DOSa dönüş
25    MOV AH,4Ch
26    INT 21h
27    END MAIN

```

Son olarak bir de 16-bit işaretli sayıları 32-bit (dword) sayı olarak toplayalım.

Örnek 6.8.

```

1 ; Şimdi de 16-bit işaretli tamsayıları topluyoruz
2 ; Sonuç 32 bit işaretli tamsayı olacak.
3 .model small
4 .data
5 sayısayısı equ 4
6 sayılar DW -1881, 22055
7 DW 21012, 19291
8 toplam DD ?
9     .code
10 MAIN:
11    MOV AX,@data
12    MOV DS,AX
13 ;döngüye hazırlık
14    XOR DI,DI ; toplam için
15        XOR SI,SI ; toplam-sol tarafı
16    MOV CX,sayısayısı
17    MOV BX,offset sayılar
18 toplamadöngüsü
19    MOV AX, [BX] ; sayı iki bayt
20 ; işaretli AX i DX:AX e genişlet
21    CWD
22 ; Toplama işlemi iki bölüm

```

```

23     ADD AX, [DI]
24         ADC DX,[SI]
25 ; iki bayt ileri
26     inc BX
27     inc BX
28     loop toplamadöngüsü
29 ; sonucu toplam'a yaz
30     MOV word ptr toplam, AX
31     MOV word ptr toplam+2,DX
32 ; DOSa dönüş
33     MOV AH,4Ch
34     INT 21h
35     END MAIN

```

6.2.4 Çarpma ve Bölme

İşaretli ve işaretsiz tamsayı çarpma ve bölme komutları hem işlemcinin hesap hızını arttırır hem de kodlamanın da kısalmasını sağlar. Toplama ve çıkarmada sonuç işlenenlerin uzunluğunda olmasına karşın çarpma ve bölmeye kurallar oldukça farklıdır. 8bit x 8bit tamsayı çarpımın sonucu 16 bite uzanır. 16bit x 16 bit çarpımda ise sonuç 32 bit olur. Bu nedenle çarpım işlemine giren bellek ve yazmaçları iki işlenenle tanımlamak kullanışsızlaşır. Intel bu durumda sıradışı uzunluktaki işlenenler için sabit yazmaç grupları kullanmayı seçmiştir. Örneğin 8 bit çarpım daima AL ile bir yazmaç ya da bellek arasında olur, ve sonuç daima AX e konur. Böylece çarpım komutu tek işlenenli komutlar arasında yer alır.

Örnek 6.9.

Şekil 5.3, 5.5, ve 5.4 de gördüğümüz io portlarını hatırlayalım. Devremizde io adresi A=24h de bir çıkış portuyla io adresi A=28h de bir giriş portu bulunmaktadır. Bu örnekte giriş portuna bağlı bir sayısal seviye ölçme cihazı bulunduğu, ve kalibrasyonu sırasında 0 metre seviyede 30, 10 m seviyede 100 okunduğunu varsayıyalım. Öyle bir program yazacağımızda çıkış portundan metreler doğru olarak okunabilisin.

Çözüm:

```

1     .model small
2 ; çıkış portu 24h; giriş portu 28h;
3 ; girişteki sensor 0m de 30, 10m de 100 yolluyor.
4 ; çıkıştan metreler doğru okunacak.
5 ; çıkış= (sensorokuması-30)*7/100.
6 ;
7 ; data gerekmeyen DS'i tanımlamayacağımız.

```

```

8     .code
9 MAIN:
10    IN AL,24h ; sensörü AL ye okuduk
11    SUB AL,30 ; 30 eksilttik. negatif istemiyoruz
12    JL negatifdegil
13 ; negatifse AL=0 olsun
14    MOV AL,0
15 negatifdegil:
16    MOV CL,10 ; 10 ile çarpacağız
17    MUL CL ; çarpım sonucu AX te duruyor
18    MOV CL,70 ; yetmişe böleceğiz
19    DIV CL ; sonuç AL yazmacında
20 ; AL deki sonucu çıkış portuna aktaralım
21    OUT 24h,AL
22 ; bu işi tekrar tekrar yaptıracağız.
23 ; böylece seviye değişince metreyi hemen
24 ; gösterecek
25    JMP MAIN
26 MAIN ENDP
27 END MAIN

```

Göründüğü gibi `mul` komutu anlık işlenen kabul etmediğinden sayıyı `CL` ye koyarak kullandık.

Örnek 6.10.

Klavyeden bir tuş bekleyelim. Gelen tuşun ASCII kodunu onluk olarak ekrana yazalım. Bunu boşluk karakteri gelene dek sürdürelim.

Çözüm:

Tuş bekleme servisi kullanırsak tuş ekrana çıkar. INT 16 servisi ile tuş basılıncaya dek bir döngüde kalıp basılan tuşun ASCII kodunu alacağız. ASCII kodu onluk olarak yazabilmek için kodu 100 e bölüp sonuca '0' toplayarak ekrana yollayacağız. Sonra kalanı 10 a bölüp sonucuna '0' toplayarak ekrana yollayacağız. Son olarak kalana '0' ekleyerek ekrana yollayacağız.

Örneğin 'a' harfi basılırsa ASCII kodu $61h = 97$ dir.

$97/100=0$, kalanı 97 dir. $0+0 = '0'$ ekrana yaz.

Kalan 97 yi 10 a böl. $97/10=9$, kalan 7. $9+0='9'$ ekrana.

Kalana '0' ekleyince $7+0='7'$ ekrana.

Boylece ekranda '097' göreceğiz.

```

1     .model small
2 ; klavyeden basılan tuşun ASCII değerini gösterir
3     .code
4 MAIN PROC FAR
5 ; tampona karakter gelene dek bekle

```

6 bekle:

```
7    MOV AH,01h
8    INT 16h      ;
9    JZ  MAIN
10   MOV AH,00h   ; karakteri oku
11   INT 16h
12  ; karakterin ASCII kodu AL de duruyor
13  MOV AH,0      ; kodu 16-bite genişlettik
14  MOV CL,100   ; yüze bölecegiz
15  DIV CL      ; kalan AH de, sonuç AL de
16  ; AX teki sonucu bir yere saklayalim
17  PUSH AX     ; AX i yiğita koyuyoruz.
18  ; AL deki karakteri ekrana gönder.
19  MOV AH,02h   ; INT21h karakter gösterme servisi
20  ADD AL,'0'   ; ASCII kodlama
21  MOV DX,AL    ; basılacak karakter
22  INT 21h     ; ekrana bas.
23  ; AX teki sonucu geri yükleyelim
24  POP AX
25  ; Kalanı AL ye aktarip AH yi sıfırlayalim
26  MOV AL,AH
27  XOR AH,AH
28  ; Ona bölelim
29  MOV CL,10
30  DIV CL      ; AH kalan, AL sonuç
31  ADD AH,'0'
32  ADD AL,'0'
33  ; AH karakter bastırırken gerekiyor.
34  ; içindeki veriyi DH ye yere aktaralım
35  MOV DX,AX    ; DL <-AL ve DH <-AH oldu
36  MOV AH,02h   ; karakteri bas
37  INT 21h
38  MOV DL,DH    ; kalan+'0' DH teydi
39  MOV AH,02h   ; aslında AH de zaten 02h vardı
40  INT 21h
41  ; Bir de sayıları ayıran boşluk basalım
42  MOV DL,' '
43  MOV AH,02h   ; gerekmezdi ama yazdık
44  INT 21h
45  ; şimdi herşeyi tekrarlayabiliriz
46  JMP bekle
47 MAIN ENDP
48 END MAIN
```

6.3 Mantık komutları

Mantık komutları bit bite AND, OR, XOR işlemlerini gerçekleştirir. Hedef işlenenin her bir biti kaynak işlenenin aynı hizadaki bitiyle işleme girer ve sonuç hedef işlenene yazılır. işlemin sonucuna göre Z,S,P bayraklarını güncellerken O ve C bayraklarını sıfırlar.

AND hedef, kaynak komutu kaynağın sıfır bitlerine karşılık gelen hedef bitlerini sıfırlamak için kullanılır. Örneğin AL yazmacındaki bit-3 ve bit-5 i sıfırlamak için AND AL,11010111b komutunu kullanırız.

OR hedef, kaynak komutu kaynağın bir olan bitlerine karşılık gelen hedef bitlerini bir yapar. Örneğin AL yazmacının en sağdaki dört-bitini bir yapmak üzere OR AL,0Fh komutunu kullanırız.

XOR hedefi, kaynak komutuyla kaynağın bir olan bitleri karşılık gelen hedef bitlerini tersler. Örneğin AL yazmacının en soldaki üç bitini terslemek için XOR AL,11100000b} komutunu kullanırız.

Örnek 6.11.

ASCII tabloda büyük harflerin koduyla ile küçük harflerin kodu arasındaki tek fark bütün büyük harflerin bit-5 inin sıfır, karşılık gelen küçük harfin bit-5 inin ise bir olmasıdır. Örneğin
'A' = 41h = 01000001b = 65,
'a' = 61h = 01100001b = 97 gibi. Küçük harfleri büyük harfe dönüştürmek için bit-5 i sıfırlamak yeterlidir

Yazacağımız program klavyeden satırsonuyla sonlanan en fazla 20 karakterlik bir metin bekleyecek, ve gelen metini büyük harfe dönüştürüp ekran da gösterecektir.

```

1      .model small           15 ; klavyeden metin getir
2 ; klavyeden gelen satırı   16    mov AH,0Ah
3 ; büyük harfe dönüştürüp  17    mov DX,offset tampon
4 ; ekranda göstereceğiz.   18    int 21h
5      .data                 19 ; metin uzunluğu kadar dön
6 ; klavye metini tamponları 20    mov cx,metinboyu
7 tampon db 20               21 ; hedef
8 metinboyu db 0              22    mov di,offset bharfmetin
9 gelenmetin db 20 dup(20h)  23 ; kaynak
10 bharfmetin db 20 dup(20h) 24    mov si,offset gelenmetin
11 .code                     25 tekrarla:
12 MAIN PROC FAR            26    mov al,[si]
13    mov AX,@DATA           27 ; al<'a' ise gerek yok
14    mov DX,AX              28    cmp al,'a'

```

```

        41    loop tekrarla
29    jb gerekyok
30 ; al>'z' ise de gerek yok      42 ; satırın sonuna '$' koy
31    cmp al,'z'
32    ja gerekyok
33 ; bit-5'i sıfırla      43 mov [di],'$'
34    and al,11011111b      44 ; satırı ekrana yolla
35 gerekyok:      45 mov al,09h
36    mov [di],al      46 mov dx,offset bharfmetin
37 ; indeksleri bir sonraki      47 int 21h
38 ; harflere hazırla.      48 ; dos a dönüş
39    inc di      49 mov al,4ch
40    inc si      50 int 21h
                           51 MAIN ENDP
                           52 END MAIN

```

6.4 BCD ve ASCII işlemler

BCD sayılar her 4 ya da her 8 bite bir ondalık basamak yazılarak elde edilir. en küçük basamak en başta¹ yazılır. ASCII metindeki sayılar küçük basamakla başlamaz. Bu yüzden bayt sırasının değiştirilmesi gerekir. Burada örnek olarak sıkışık BCD sayılarla toplama ve sayma, bir de ASCII sayıları toplama ve sayma yapacağız.

Ascii sayıları sağa dayayarak toplama

```

1 ; ASCII sayılarla işlem          22    mov DX, offset satır2
2 .model small                     23    int 21h
3 ; klavyeden gelen ilk sayıyı   24 ; sayıları sağa daya
4 ; ikinciye ekle                 25 ;1234----- ==> -----1234
5 ; ve sonucu ekranda göster     26 ; s1+10 <- s1+n
6 .data                           27    mov bx, offset satır1
7 ; klavye metini tamponları     28    call sağadaya
8 tb equ 10 ;tamponboyu         29    mov bx, offset satır2
9 satır1 db tb, 0, tb dup(20h)  30    call sağadaya
10 satır2 db tb, 0, tb dup(20h) 31 ; toplama döngüsü
11 sonuç db tb dup(20h),'$'     32    mov bx, offset sonuç+tb+1
12 .code                          33    mov di, offset sayı1+tb+1
13 MAIN PROC FAR                34    mov si, offset sayı2+tb+1
14    mov AX,@DATA               35    mov cx,tboyu-1
15    mov DX,AX                  36    clc ; elde bayrağı sıfır
16 ; birinci sayıyı getir        37 toplamadöngüsü:
17    mov AH,0Ah                 38    mov al,[si]
18    mov DX, offset satır1      39    adc al,[di]
19    int 21h                    40    aaa
20 ; ikinci sayıyı getir        41    pushf      ; eldeyi sakla
21    mov AH,0Ah                 42    or al,30h ; ascii kod

```

¹little endian

```

50    mov ah,09h
43    mov [bx],al ; sonucu yaz      51    mov dx,sonuç
44    dec si                      52    int 21h
45    dec di                      53 ; dos a dönelim
46    dec bx                      54    mov al,4ch
47    popf ; eldeyi geri yükle   55    int 21h
48    loop toplamadöngüsü       56 MAIN ENDP
49 ; sonucu basalım

```

Yukarıdaki koda aşağıdaki sağadaya altyordamını da eklemeliyiz.

```

70    mov al,20h
57 sağadaya proc          71    cmp si,bx
58    mov si, bx              72    jb boşlukkalsın
59    mov di, bx              73    mov al,[si]
60    xor ah, ah              74 boşlukkalsın:
61    mov al, [bx]            75    mov [di],al
62    add di, ax              76    dec di
63    inc bx                  77    dec si
64    mov al, [bx]            78    jmp tekrarkopya
65    add si, ax              79 kopyabitti:
66    inc bx                  80    ret
67 tekrarkopya:           81 sağadaya endp
68    cmp di,bx              82
69    jb kopyabitti          83    END MAIN

```

Örnek 6.12.

ASCII sayıları dizine bakarak toplama

```

1 ; ASCII sayı toplama işlemi      18 ; ikinci sayıyı getir
2     .model small                 19    mov AH,0Ah
3 ; klavyeden gelen ilk sayıyı    20    mov DX, offset satır2
4 ; ikinciye ekleyip ekrana yaz  21    int 21h
5     .data
6 ; klavye metin tamponları      22 ; sayıların son basamağını
7 satır1 db 10, 0, 10 dup(20h)    23 ; dizine koy.
8 satır2 db 10, 0, 10 dup(20h)    24    mov ah,0
9 sonuç  db 10 dup(20h),'$'      25    mov al,satır1+1
10    .code
11 MAIN PROC FAR
12    mov AX,@DATA
13    mov DX,AX
14 ; birinci sayıyı getir
15    mov AH,0Ah
16    mov DX, offset satır1
17    int 21h
18    add di,ax
19    mov al,satır2+1
20    mov si,offset satır2
21    add si,ax
22    mov bx,offset sonuç+10
23    clc ; eldeyi sıfırla
24    pushf ; ve yiğита koy
25    toplama.döngüsü:
26    mov di,offset satır1
27    add di,ax
28    mov al,satır2+1
29    mov si,offset satır2
30    add si,ax
31    mov bx,offset sonuç+10
32    clc ; eldeyi sıfırla
33    pushf ; ve yiğita koy
34 toplama.döngüsü:

```

```

35 ; sayıları biterse 0 kullan      52 ;sayıyı yerine koyalım
36     mov ax,0                      53     mov [bx],al
37 ; cmp di,offset satır1+2        54 ;dizinleri güncelleylelim
38     jb di.bitti                 55     dec bx
39     mov al,[di]                  56     dec di
40 di.bitti:                      57     dec si
41     cmp si,offset satır2+2      58 ;bir sonraki basamağı topla
42     jb si.bitti                 59     jmp toplama.döngüsü
43     mov ah,[si]                  60 toplama.bitti:
44 si.bitti:                      61 ; satırı ekrana yolla
45 ;toplamayı yap ve sakla       62     mov al,09h
46     popf                      63     mov dx,offset sonuç
47     add al,ah                  64     int 21h
48     aaa                        65 ; dos a dönüş
49     pushf                     66     mov al,4ch
50     cmp ax,0                  67     int 21h
51     je toplama.bitti         68 MAIN ENDP
                                69 END MAIN

```

Örnek 6.13.

ASCII sayıyı arttırma

```

1 ; ASCII sayıları arttırma
2     .model small
3 ; girilen metindeki 'a' ları sayalım.
4 satır db 40, 0, 40 dup(20h)
5 sayı db 5 dup(20h),'$'\ignore{$}
6     .code
7 MAIN PROC FAR
8     mov AX,@DATA
9     mov DX,AX
10 ; bir satır metin getir
11    mov AH,0Ah
12    mov DX, offset satır
13    int 21h
14 ; döngü hazırlığı
15    mov cl,satır+1 ; satırın uzunluğu
16    xor ch,ch       ; 16 bite genişlet
17    mov di,offset satır+2 ; metnin başı
18 tekrarla
19    cmp [di],'a'
20    jne işlemegerekyok
21    ; sayıyı arttır
22    push di
23    mov bx, 10
24    mov di,offset sayı
25 sonrakibasamaklar:
26        mov al,[di+bx]

```

```

27      adc al,0
28      aaa
29      mov [di+bx],al
30      dec bx
31      jnc artmabitti
32      cmp bx,0
33      jg sonrakibasamaklar
34      artmabitti:
35      pop di
36  işlemegerekyok:
37      loop tekrarla
38 ; sayıyı yazdır
39      mov ah,09h
40      mov dx, offset sayı
41      int 21h
42      mov ah,4ch
43      int 21h
44 MAIN ENDP
45 END MAIN

```

6.5 Dönme ve Kaydırma Komutları

SHL hedef, 1 komutu hedef bellek ya da yazmacı bir bit sola kaydırır. Boşalan bite 0 girer.

Diğer bütün dönme ve kaydırma komutları gibi SHL ikinci işleneni işlemin kaç kez tekrarlanacağını belirtir ve çeviriçi tarafından yetenince **SHL hedef,1** komutu kullanılarak gerçekleştirilir. İkinci işlenen CL yazmacı da olabilir. Bu durumda kaydırma (CL MOD 32) kez tekrarlanır. Sola bir bit kaydırılan sayı 2 ile çarpılmış olur. Sayı işaretli ise işaret biti değiştiğinde işlemci O taşıma bayrağına bir koyar.

Örnek 6.14.

AL deki işaretsiz sayıyı 4 ile çarpalım. Bunun için 2-bit kaydıracağız

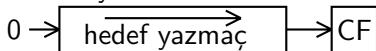
```

1      ...
2      shl al,2
3      ...

```

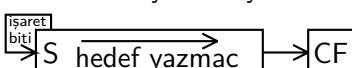
İşlemi **MUL** ile yapsak **c1** ye 4 koyacak ve **mul** diyecektik **AL=00010110_b=22₁₀** olsa bu kaydırma işleminden sonra **AL=01011000=88₁₀** olur.

SHR hedef; 1 komutu bitleri bir bit sağa kaydırarak işaretetsiz sayıları ikiye böler.

Sayı işaretliyse ancak pozitifse sonuç doğru çıkar. Negatif sayının işaret biti bozulur ve bu durumda O bayrağı 1 olur. İşaretli sayıları ikiye bölmek için SAR aritmetik sağa kaydırma komutu kullanılır.

SAR hedef, 1 komutu işaretti bozmadan bitleri sağa kaydırarak işaretli sayıları ikiye böler.

İşaretli sayıları bölmekte kullanılan SAR gibi işaretli sayıları çarpmak üzere de SAL tanımlanmıştır. Ancak işaretli sayı ile işaretetsiz sayı çarpımı tümüyle aynı olduğundan SAL ile SHL de aynı komutlardır. Gene de işaretli çarpmalarda SAL kullanmak dökümantasyonu kolaylaştırır.

Örnek 6.15.

AL deki işaretli sayıyı 4 e bölelim. Bunun için AL yi 2-bit sağa kaydıracağız.

```

1      ...
2      sar al,2
3      ...
  
```

Aynı işlemi IDIV ile yapsak 'CBW' ile AL yi AH ye uzatacak, CL ye 4 koyacak ve IDIV kullanacaktık.

Bölüm 7

Makro ve moduler programlama

İnsan tabiatı sonucu zorlanmadan akılda tutulabilecek birim sayısı aşağı yukarı on civarındadır. Aynı zamanda, uzun ve karmaşık birimleri gerekiğinde içeriğini değiştirebilecek derecede anlayabilmek için mümkün olduğunda birbirinden bağımsız alt birimlerine ayırtmak zorundadır. İyi program yazma pratiği bize bu altbirimlendirmeyi daha programı yazarken yapmayı önerir. Oluşturulan altbirimler programı kolay anlamaların ve yazmanın yanısıra düzensiz tekrarlı işlerde yazılan kodların tekrar kullanılmasına da olanak sağlar.

Bu bölümde bir asembler makrosunun tanımlanışını öğrenip uygulayacak ve makroların doğru kullanımıyla avantajlarını göreceğiz. Ayrıca include direktifi aracılığıyla programımıza bir makro koleksiyonu eklemeyi öğreneceğiz.

7.1 Makronun Avantajları

Çevirici dillerin çoğu gibi bizim örnek olarak kullandığımız Turbo Assembler ve EMU8085 te kullanılan Flat Assembler çeviricilerinde de makro yazma olanağı vardır.

Makrolar özellikle ekran temizleme, ekrana mesaj yazma, klavyeden bir satır yazı alma, uzun sayıları toplama, sayıları ikili onlu BCD veya ASCII gibi çeşitli biçimlere çevirme gibi çok sık ve defalarca kullanılan kod bloklarını kısa ve kolayca anlaşılır biçimde program koduna eklemek için kullanılır.

Makro bir kod bloguna uygun bir sembolik isim atanmasını sağlar. Böylece makronun sembolik adını yazınca karşılığı olan kod da programın o noktasına kopyalanmış olur.

Makronun adı olarak kullanılan sembolik isim makronun yaptığı işleri kolayca hatırlamamızı sağlayarak programı anlamakta da yardımcı olur.

7.2 Makronun tanımlanması

Makro tanımı bir etiket ve `macro` anahtar sözcüğünün ardına yazılan bir dizi sembolik argüman ile başlar ve `endm` ile sonlanır.

```

1 makro_adi macro <arguman1>,<arguman2> ...
2     ... <makro içindeki komutlar>
3     endm

```

Tanımlanan makroyu kullanmak için makronun adını sanki bir komutmuş gibi, parametrelere geçecek etiketleri ise işlenenler olarak yazarız.

```
1     makro_adi arguman1,arguman2
```

Aşağıdaki örnekte ekrana bir metin yazdıracak ve program sonunda bizi DOS'a döndürecek iki makro tanımlıyoruz. İlk makronun adı **EkranaYaz**, parametresi ise **veri** olsun. İkincinin adı **DOSaDön** ve parametresi yok.

Örnek 7.1.

```

1     model small
2     stack 64
3
4 EkranaYaz macro veri
5     mov dx,offset veri
6     mov ah,09h
7     int 21h
8     endm
9
10 DOSaDön macro
11    mov ah,4ch
12    int 21h
13    endm
14
15    .data
16 merhaba db 'Merhaba Millet..$'
17    .code
18 main proc far
19    mov ax,@data
20    mov ds,ax
21    ;makroları kullanabiliriz
22    EkranaYaz merhaba
23    DOSaDön
24 main endp
25    end

```

Bu makrolar programın neresinde tanımlanırsa tanımlansın program aynı makine kodunu üretir ve aynı şekilde çalışır. Makrolar genellikle ya program başında ya da sonunda tanımlanır. Yalnızca kullanılan makrolar bir tek kullanıldığı zaman koda girdiğinden çok uzun makro kolleksiyonları içeren dosyalar programın başında include komutu ile program dosyasına dahil edilerek kullanılır. Bu çeşit kullanımı ilerde örneklerle göreceğiz.

7.3 Makro ile Altprogramın farkı

Prosedür, altyordam ya da altprogram olarak adlandırılan yapı dönüş adresini yığitta saklar ve kod bütütünde tanımlanır. Daha önce de öğrendiğimiz gibi bir altprogram

```
1 program_adi proc  
2     ... <program kodu>  
3     ret  
4 program_adi endp
```

birimde tanımlanır ve

```
1     call programadi
```

ile çağrılarak kullanılır. Yukarıdaki örneği altprogramlar biçiminde yazarsak programımız aşağıdaki gibi olacaktır.

Örnek 7.2.

Çrnek 7.1'de makro kullanarak yazdığımız 'merhaba' kodunu bu kez altyordamlarla yazalım. Prosedürlerin parametresi ya yazmaçta, ya da yığitta taşınmak zorundadır. Buradaki örnekte argumanların yazmaçta nasıl taşındığını görüyoruz.

```
1     model small  
2     stack 64  
3     .data  
4 merhaba db 'Merhaba Millet..$'  
5     .code  
6 main proc far  
7     mov ax,@data  
8     mov ds,ax  
9     ; EkranaYaz prosedürüne çağrıracagız  
10    ; dx <-- metin adresi  
11    mov dx,offset merhaba  
12    call EkranaYaz
```

```

13     ; DOSaDön altyordamını çağıralım
14     call DOSaDön
15 main endp
16
17 EkranaYaz proc
18 ; giriş: dx: yazılacak metin adresi
19 ; çıkış: metin ekrana yazılır
20     push ax
21     mov ah,09h
22     int 21h
23     pop ax
24     ret
25 EkranaYaz    endp
26
27 DOSaDön proc
28 ; giriş yok, çıkış: dosa dönüş
29     mov ah,4ch
30     int 21h
31     ret
32 DOSaDön endp
33
34     end

```

Altyordamların mutlaka kod sektöründe tanımlanması gereklidir ve tanımlanan altprogram tanımlandığı yerde kod oluşturulur. Call ile çağrıldığı yerde ise önce bir sonraki komutun adresini dönüş adresi olarak yiğita koyar ve ardından call ile verilen adrese ziplar. Altprogramdan programa dönüş ret komutıyla yiğittaki dönüş adresinin komut imlecine indirilmesiyle gerçekleşir. Böylece işlemci dönüş adresini yiğitten indirmiş ve bir sonraki saat vuruşunda dönüş adresindeki komuta zıplamış olur.

Makro ile altprogram arasındaki temel farkları şöyle sıralayabiliriz. Makro tanımı kaynak metnin neresinde olursa olsun çeviriçi kaynak üzerindeki ön işlemi aşamasında makroları belleğine alır. Çeviriçi, belleğindeki bu tanımları her makronun komut gibi kullanıldığı yerlere gerekli arguman değişimini yaparak kopyalar. Böylece bir makro kaç defa komut olarak kullanılırsa her defası için derlenen kodun içinde bir kopya oluşturulur. Oysa altprogram kod bütünü içinde tanımlanır, ve kodu tanımladığı yerde bir kere oluşur. Bu kod call komutuyla her çağrılmışında program akışı kodu işleyip geri donecek şekilde değiştirilmiş olur. makro ile altprogram arasındaki çeşitli açılardan görülen temel farklar Tablo da özetlenmiştir.

Özellik	Makro	Altprogram
Tanımlandığı yer	herhangi bir yer	kod bütürü
Tanımın durduğu yer	Çevirici Belleği	kod bütürü
Çağırma biçimini	makro adı	call komutu
Çağırınca eklenen kod	Tanımlı kodun tümü	call komutu
Birden fazla çağrıda	kod her çağrı için tekrarlanır	tekrarlanan yalnız call komutudur
Çağırılmazsa	kodlanmaz	gene de kodlanır
Parametre taşıma	dummy argumanla	yığitta ya da yazmaça

Bu özellikleri nedeniyle makrolar genellikle çok kısa ve sık sık tekrarlanan, ya da uzun olsa da yalnızca bir kere kullanılan işlemleri modülerleştirmekte kullanılırken alt programlar sadece uzun ve çok tekrarlanan kodları modülerleştirmekte kullanılırlar.

Makro tanımının parametre taşıma yeteneği, çok tekrarlanan ama uzun olan altprogramlara gereken parametre taşıma işlemlerini yapmak için çok elverişlidir. Bir makro tanımı bu çeşit uzun altprogram kodu için gereken parametreleri kolay anlaşılır biçimde yazmacılara ve yığita taşıyıp altprogramı çağırıldıkta sonra yazmacılarda geri dönen sonuçları da veri bütütünde tanımlı değişkenlere kolayca aktarabilir.

7.4 Makroda Lokal Etiketleme

Bir makro tanımlarken kullanılacak etiket önisleme aşamasında makronun kaynak metinde her kullanıldığı yere kopyalanacağından aynı etiket defalarca tekrarlanarak sorun çıkarır. Bu sorun makroda kullanılan tüm etiketleri lokal tanımlayarak çözülür. Etiketleri lokal tanımlamak için

1 local <etiket1><,etiket2>...

tanımına uygun bir derleyici komutu gereklidir.

Örnek 7.3.

İki sayıyı çarpmak üzere bx yazmacındaki sayıyı cx kere toplayacak bir makro yazıp bu makroyu wsayı1×wsayı2/wsayı3 işlemini hesaplamakta kullanalım. Bölme işlemini de ardışık çıkarmaları sayarak gerçekleştireceğiz.

```

1 carpım macro sayı1,sayı2,sonuç
2   local gene
3 ;bu makro sonuç=sayı1*sayı2 yi hesaplar
4 ;sayı1 ve sayı2 word, sonuç: doubleword
5   mov bx,sayı1

```

```

6      mov cx,sayı2
7      sub ax,ax ; ax sıfırlandı
8      mov dx,ax ; dx te sıfırlandı
9 gene:
10     add ax,bx
11     adc dx,0 ; elde varsa dx arttı
12     loop gene
13     mov result,ax ; sonucun sağ wordu
14     mov result+2,dx ; sol wordu
15     endm
16
17 ; Bu makroyu kullanan programda
18 ;   'gene' adlı etiket olsa bile
19 ;   sorun çıkmaz
20 .model small
21 .data
22 wsayı1 dw 512
23 wsayı2 dw 4
24 wsayı3 dw 8
25 dcarp12 dd ?
26 bölüm3 dw ?
27 .code
28 main proc far
29 ; iki sayının çarpımını üçüncü sayıya bölelim.
30 ; ancak bölmeyi ardışık çıkarmalarla yapacağız.
31     mov ax,@data
32     mov ds,ax
33     çarpm wsayı1,wsayı2,dcarp12
34 ; şimdilik bölme yapalım
35     sub bx,bx ; bx sıfırlandı
36     mov dx,bx ; dx te sıfırlandı
37     mov ax,wsayı3 ; ax çıkarılacak
38 gene:
39     sub dcarp12,ax
40     sbb dcarp12+2,dx ; elde borçluysa
41     js bitti ; işaret negatifse bitir
42     inc bx ; bx bölmenin sonucu olacak
43     jmp gene
44 bitti:
45     mov bölüm3,bx
46 ; DOS'a dönebiliriz
47     mov ah,ach
48     int 21h
49 main endp
50 end main
51 ; end komutunun işleneni olarak
52 ; programın giriş noktasını yazıyoruz.

```

programın 9 ve 38inci satırlarındaki genel etiketleri aynı olmasına karşın 9 daki genel lokal tanımlandığından program hata vermez.

7.5 Kaynak Metine Dosya Ekleme

Bu bölümde modüler programlama araçlarından makro ve altyordam yapılarını gördük. Büyük bir yazılımı bu araçları kullanmadan yazabilmek olağanüstü zordur. Moduler olmayan kısa yazılımları bile daha sonra değiştirebilecek kadar anlamak çok zordur. Ancak diğer yandan, kullandığımız makro ve altyordamlar bir kere test sağlama aşamasından geçmişse çalışmasını tekrar takip etmek gerekmeden kaynak metnin içinde fazladan yer kaplar. Bu çeşit sağlaması geliştirilmiş makrolar konularına uygun isimlendirilmiş metin dosyalarına yerleştirilerek kaynak metin içine `include` komutu ile dahil edilirse kaynak metinde programın gövdesi ön plana çıkar.

`include` komutu, bir dosyadaki makro öreguntaının birden fazla kaynak metinde kolayca kullanımını sağlar. Bu şekilde makrolar geliştirildiğinde dosyayı kullanan kaynak metinler ilk derlenişlerinde kendiliğinden güncellenmiş olur. Komutun yapısı

```
1 include <dosyaadı.uzantısı>
```

büçümindedir.

Örnek 7.4.

Örnek 7.1deki kaynak metini makroları bir dosyaya koyarak yazalım. Önce makroların dosyası olan dosmakroları.txt dosyasını oluşturacağız.

—dosya adı: dosmakroları.txt—

```
1 EkranaYaz macro veri
2     mov dx,offset veri
3     mov ah,09h
4     int 21h
5     endm
6
7 DOSaDön macro
8     mov ah,4ch
9     int 21h
10    endm
```

—dosya adı: merhaba.asm—

```
1 model small
2 stack 64
3 include dosmakrolari.txt
4 .data
5 merhaba db 'Merhaba Millet..$'
6 .code
7 main proc far
8     mov ax,@data
9     mov ds,ax
10    ;makrolari kullanabiliriz
11    EkranaYaz merhaba
12    DOSaDön
13 main endp
14 end
```

Üçüncü satırındaki `include` komutu `merhaba.asm` dosyasına `dosmakrolari.txt` dosyasını kopyaladığından 11 ve 12 nci satırlarda `dosmakrolari.txt` dosyasındaki makroları kullanabiliyoruz.

Bölüm 8

8086-8088 işlemcisi

8.1 Gelişimi ve uç tanımları

INTEL tarafından geliştirilmiş olan 8080 ile başlayıp Pentium dahil geniş bir mikroişlemci ailesinin 8-bit veriyolundan 16-bit veriyoluna geçiş noktasında 8088 ve 8086 olarak sunulmuş iki işlemci, 70'li yılların sonlarında yeni geliştirilmekte olan kişisel bilgisayarlarda kullanılmaya başlandı. Bu teknolojinin bilgisayar endüstrisinin devi IBM tarafından kabul görmesyle birlikte 80x86 işlemciler kişisel bilgisayar endüstrisinde özel bir yere sahip oldular.

1 GND	Vcc 40
2 A14	A15 39
3 A13	A16 38
4 A12	A17 37
5 A11	A18 36
6 A10	A19 35
7 A9	SSO 34
8 A8	MN/MX 33
9 AD7	RD 32
10 AD6	HOLD 31
11 AD5	HLDA 30
12 AD4	WR 29
13 AD3	IO/M 28
14 AD2	DT/R 27
15 AD1	DEN 26
16 AD0	ALE 25
17 NMI	INTA 24
18 INTR	TEST 23
19 CLK	READY 22
20 GND	RESET 21

Şekil 8.1: 40 uçlu 8088 yongasının minimal mod uçları

8088-8086 işlemciler henüz entegre paketleme teknolojisini en fazla 40-uçlu paketlere olanak sağlayabildiği dönemde geliştirildiğinden 16-bit veri genişliği için özel çoklamalı uç donanımı oluşturmak gerekti. İşlemci yongasının başta gelen giriş ve çıkış uçları şunlardır:

ADO-AD7 hem adres hem de veri iletmek amacıyla kullanılır. Veri iletirken giriş ya da çıkış olabilir mesine karşın adres iletirken daima çıkıştır.

A8-A19 çıkış uçları AD0-AD7'ye ilaveten 20 bit adres genişliğini oluşturur.

ALE çıkış ucu AD0-AD7 uçlarının adres olarak kullanıldığı sürede yüksek (H) olarak bu uçların adres verdiği süreyi belirler.

RESET giriş ucu işlemciyi belli bir adresten başlatır.

READY girişi, erişilecek adresin veri alma yada vermede yeterince hızlı olmaması durumunda işlemcinin veri aktarımı tamamlanıncaya dek bekleyebilmesi içindir.

INTR girişi önlenebilir kesme girişidir.

INTA çıkışı kesmenin kabul edildiğini onaylar.

NMI girişi önlenemez kesme girişidir.

CLK girişi saat girişidir. İşlemci saatsiz çalışmaz, her saat döngüsünde bir sonraki adıma geçer.

MN/ \overline{MX} girişi yükseğe bağlanırsa minimal donanım modu veya alçağa bağlanırsa maksimal donanım modu olmak üzere donanım modunu belirler. Maksimal modda denetim sinyallerini 8288 yongası üretir.

\overline{WR} verinin belleğe ya da porta yazmak üzere yollandığını belirtir.

IO/M çıkışı yüksek (=1) durumunda adresin porta, düşük (=0) durumunda ise belleğe yönelik olduğunu belirtir.

DT/ \overline{R} çıkışı veri için kullanılan AD0-AD7 uçlarının DT/ \overline{R} = 1 durumunda veri çıkışını olarak, DT/ \overline{R} = 0 durumunda veri girişi olarak kullanıldığını gösterir.

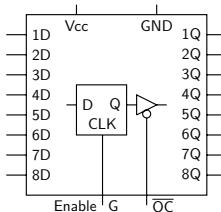
8.2 Adres ve Veri Yolları Yapısı

8088 sistemi en basit bellek arayüz devresini minimal modda gerektirir. Yalnızca bir bellek ve bir porta erişmek üzere tasarlanan bu sisteme 74LS373 8-bit sekizli mandal¹ kullanılarak ALE çıkışına bağlı olarak AD0-AD7 uçlarından gereken adres mandalları.

Tablo 8.1: 74LS373 İşlev Tablosu

\overline{OC}	G	D	Q (çıkış)
L	H	H	H
L	H	L	L
L	L	X	Q_0
H	X	X	hi-Z

¹octal latch

Şekil 8.2: 74LS373 mandal yongası

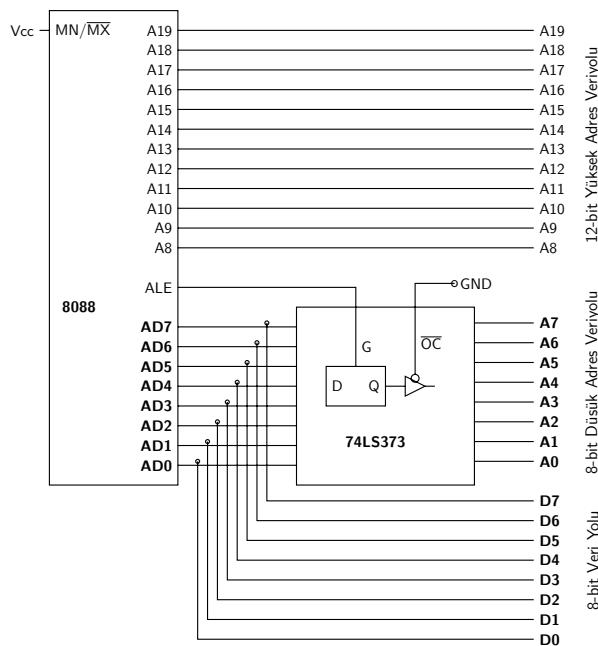
74LS373 yongasında sekiz veri mandalı ve her mandalın çıkışında birer üçdurumlu tampon devresi bulunur. Bütün mandalların veri geçirme kontrolü olan G kontrol girişi yüksekken (H veya 0 iken) mandalın durumunu D girişi belirler. Yonganın üçdurumlu çıkışlarının denetim girişi olan \overline{OQ} düşükken (L veya 0 iken) Q çıkışı mandal durumu değişmeyen bir şekilde H olurken Q çıkışının yüksek empedans (hi-Z) durumuna girerek bağlı olduğu devreden kopmuş gibi davranışır.

ALE çıkışı 74LS373 mandal devresinin G girişine bağlıdır. İşleminin ALE çıkışının yüksek (H, ya da 1) ise manda girişine bağlı ADO-AD7 adres sinyallerini manda çıkışına iletir. ALE çıkışının düşerken (L ya da 0 olurken) mandaldaki son değer manda çıkışında sabitlenir. Böylece ALE H iken ADO-AD7 uçlarından çıkan adres ALE L olunca da A0-A7 manda çıkışlarında donakalır, ve ADO-AD7 uçlarının veri taşımaya görevli olduğu sürede A0-A7,A8-A19 adres yolu gene de doğru adresi vermeyi sürdürür.

8.3 8086-8088 Adres Uzayı

ALE düşerken mandallanarak elde edilen A0-A19 sinyalleri 8088'in toplam 20 adres biti genişliğindeki adres yolunu oluşturur. Bu sinyallerden A0-A7 hatları veri yolunun D0-D7 hatlarıyla çoğlanarak elde edilmiştir. 20 hattan oluşan adres yolu 0'dan 1 048 575'e kadar toplam 2^{20} adresi belirtebilir. Her bir adres bir bayt veriye eriştiğinden 8088'in adres uzayı $2^{20} \times 8$ bit, ya da 2^{20} bayt, veya 1 Mega bayt biçiminde gösterilebilir.

8088'in adres çıkışları ancak bir TTL yük kaldırabildiğiinden minimal olmayan 8088 devrelerinde bütün adres ve veri yolu uçları mandallanarak kullanılır.

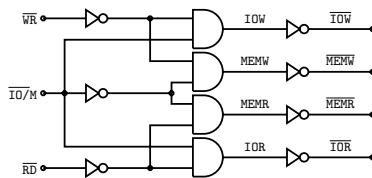
Şekil 8.3: 8088 çoklanmış adres-veri yolu yapısı

8.4 8086-88 veriyolu denetimi

8088 veriyolu denetimini altı çıkış ucundan gerçekleştirir.

- ALE çıkışı ADO-AD7 de geçerli bir adres varken yükselir.
 - DEN çıkışı ADO-AD7 ye bağlanacak 74LS245 üçdürümlü ikiyönlü veriyolu tamponunun çıkış etkinleştirme sinyalidir.
 - DT/R iki yönlü veriyolu tamponunun yönünü belirler.
 - IO/M çıkışı yüksekse veriyolu çevriminin i/o adresine yönelikir. Aksine düşükse çevirimde gönderilen adres bellektedir.
 - RD yüksekse veriyolu çevrimi veri okumak için kullanılmıyor demektir. Aksine, düşükse çevrim veri okumaya yönelikir.
 - WR yüksekse veriyolu çevrimi veri yazmayı amaçlamıyor demektir. Aksine, düşükse çevrim veri yazmaya yönelikir.

İşlemciden çıkan bu altı sinyalden ilk üçü doğrudan adres ve veri yollarının tamponlanması için kullanılır. Bunun dışında adres çözme ve bellek yada i/o erişiminde görev almaz. Son üç sinyal ise daha önce de belirttiğimiz gibi IBM-PC'de IOW, TOR, MEMW, ve MEMR kontrol sinyallerini üretmekte kullanır. Standartlaşmış olan bu sinyaller daha ileride ISA veriyolu standardına dönüştürülmüştür.

Şekil 8.4: IBM-PC veriyolu denetim sinyalleri

8088 işlemcideki diğer başlıca denetim çıkışları şunlardır

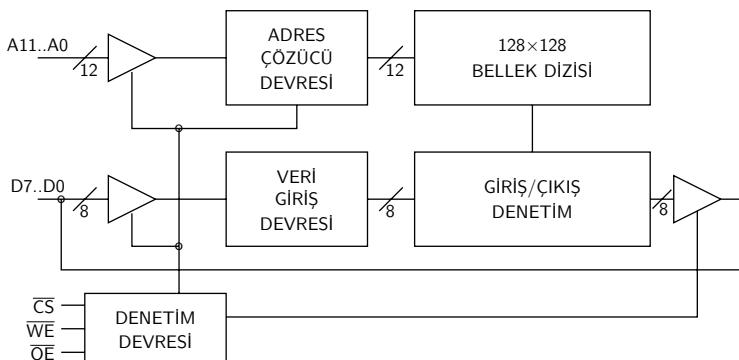
- CLOCK veriyolu durumunu eşzamanlamak için kullanılır.
- READY girişine işlemci T3 sonunda bakar ve etkin değilse T3 çevrimini tekrarlar. Böylece sistemdeki yavaş belleklere sorunsuz erişim sağlanır.
- NMI Maskelenemeyen kesme girişidir.
- INTR Maskelenebilir kesme girişii.
- RESET işlemci yazmaçlarını CS = FFFFh, IP = SS = DS = ES = 0000h ilkdeğerlerinden başlatır. Böylece işlemci bir sonraki veriyolu çevriminde FFFF0h fiziksel adresindeki komutu işler.

8.4.1 IBM-PC bellek ve port denetim sinyalleri

Minimal 8088 sisteminde donanım açısından adres verilme anını belirten işlemci çıkış ALE, giriş/çıkış (i/o) adreslerinin bellek adreslerinden ayrışmasını sağlayan işlemci çıkış $\text{IO}/\bar{\text{M}}$ ucudur. IBM-PC'de $\text{IO}/\bar{\text{M}}$, $\overline{\text{WR}}$ ve $\overline{\text{RD}}$ çıkışları, Şekil 8.4'deki basit çözüm devresiyle $\overline{\text{IOW}}$, $\overline{\text{IOR}}$, $\overline{\text{MEMW}}$ ve $\overline{\text{MEMR}}$ veriyolu kontrol çıkışlarını oluşturur. Bu çıkışların yanı sıra çiftyönlü veri yolunun tamponla güçlendirilmesi amacıyla $\overline{\text{DT/R}}$ ve $\overline{\text{DEN}}$ çıkışları gerekir.

8088 denetim girişleri

Bu çıkışların yanısıra 8088 yongasında saat çevrimini belirleyen `clock`, sistemi CS=FFFFh, IP=SS=DS=ES=0000h yazmaç değerleriyle ilk komut kodunu 0FFFF0h adresinden çalıştırılmaya başlayan `RESET` girişi, maskelenemez ve maskelenebilir seviyede kesmeler için `INTR` ve `NMI` kesme girişleri, ve yavaş yongalardan okuma yapabilmek üzere T3 çevrimini tekrarlamayı denetleyen `READY` girişi önemli veri yolu kontrol sinyalleri arasında sayabiliriz. Bu sinyollar IBM-PC tasarımindan kullanılarak yaygınlaşınca gerekli adres ve veri yollarıyla birlikte ISA stan-

Şekil 8.5: Statik belleğin yapısı ve denetim uçları

dart veriyolunu oluşturdu.

8.4.2 İşlemcinin başlama durumu

RESET işlemcinin yazmaçlarını $CS=FFFFh$, $IP=SS=DS=ES=0000h$ ilk değerlerinden başlatınca, işlemci bir sonraki veriyolu çevriminde $FFFF0h$ fiziksel adresindeki komutu işlemeye başlar. İşlemcinin $FFFF0h$ adresindeki komutu okuyabilmesi için sistem besleme gerilimi kesildiğinde içindeki verilerin silinmeyeceği bir belleğin bu adreste etkinleşmesi gereklidir.

Besleme gerilimi kesilse bile verilerin silinmediği bu çeşit belleklere uçucu olmayan (kalıcı) bellek denir. Günümüzde flaş-bellek olarak adlandırılan bellekler bu amaçla kullanılır. Flaş-belleklerin henüz geliştirilmediği yıllarda yalnız okunur bellek (ROM) bu amaçla kullanılmaktaydı. Sistemin başlaması açısından temel fark olmadığından biz devre örneklerimizi ROM bellekle sunacağız.

8.5 Bellek yongasının yapısı ve denetim uçları

Mikroişlemcilerle kullanılan statik rastgele erişimli (S-RAM) bellekler gene paketlemektedeki bacak sayısı sınırlaması ve işlemciye uygunluk gibi nedenler yüzünden veri giriş ve veri çıkışı için aynı ucu kullanır.

Belleği etkinleştirmek üzere \overline{CS} veya \overline{OE} olarak adlandırılan bir giriş denetim ucu sistemde etkinleştirilmeyen belleklerin daha düşük güç harcayarak hazır beklemesini sağlar.

Belleğin adres uçlarından belirlenen adresindeki veriyi okumak üzere, \overline{OE} çıkış etkinleştirme denetim girişi L yapılarak yonganın veri uçları çıkış olarak etkinleştirilir.

Belleğin adres uçlarından belirlenen adresine yeni veri değeri yazmak için \overline{WE} yazma etkinleştirme denetim girişi L yapılarak yonganın veri uçlarını giriş olarak kullanması ve gelen değeri seçilen adrese yazması sağlanır.

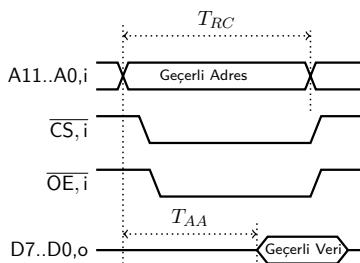
8.5.1 Belleğe erişim hızı

Hem okunabilir hem de yazılabilir bellek yongalarında üç denetim girişi bulunur. \overline{CS} yongayı seçip okuma ya da yazma işlemine hazırlar. \overline{RD} veri hatlarını çıkış yaparak adres hatlarından girilen yazmaç adresindeki yazmaç içeriğini bu çıkışlara bağlar. \overline{WR} etkin olduğunda belleğin veri hatları giriş olur ve işlemciden gelen veriyi adreslenen yazmaç girişine bağlayıp bu yazmaca yazar. Tipik bir bellek okuma işleminde zamanlama çok önemlidir. Şekilde görüldüğü gibi \overline{CS} ve adres verildikten sonra \overline{RD} etkinleşse bile henüz adres çözümlenmeden adreslenen yazmacın içeriği okunamaz. Bu gecikme nedeniyle T_{aa} adres erişim² süresi ve T_{rc} bellek okuma çevrim süresi önen kazanır. Bazı bellek çeşitlerinde okuma ile yazmaçevrim süreleri birbirine eşit olmamayıllir. Adres ve veri verilip \overline{WR} etkinleştirikten sonra bile verinin yazmaca yazılması için fazladan gereken süre T_{wc} süresinin uzamasına neden olur.

8.5.2 Bellek okuma çevrimi

Bellekte istenen adreste saklı olan veri değerini okumak için şu işlemlerin sırasıyla uygulanması gereklidir:

²address access

Şekil 8.6: Bellek okuma çevrimi zamanlama parametreleri, T_{RC} : Okuma çevrimi süresi, T_{AA} : Adres erişim süresi

BELLEK OKUMA ÇEVİRİMİ

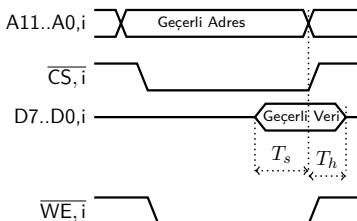
- o İşlemci
 - ▷ A19-A0 üzerinden okunacak adresi yollar
 - Adres çözümü belleğin \overline{CS} ucunu etkinleştirir.
 - ▷ I_0/\overline{M} ile \overline{RD} ucunu düşürür. Böylece belleğin \overline{OE} girişi düşer ve veri çıkıştı etkinleşir.
- o Bellek
 - ▷ yongaya gelen adresi çözümler
 - ▷ adresin gösterdiği yazmacı seçer
 - ▷ seçilen yazmaç çıkışını veri çıkışına bağlar
- o İşlemci
 - ▷ veri çıkışındaki bellek içeriğini komutun belirlediği işlemci yazmacına aktarır.
 - ▷ \overline{RD} çıkışını yükseltince belleğin \overline{OE} girişi yükselir. Veri çıkışı durur, ve okuma işlemi sonlanır.

8.5.3 Bellek yazma denetimi

Belleğin istenen adresine istenen veriyi yazmak üzere aşağıdaki işlem dizisinin sırayla uygulanması gereklidir:

BELLEK YAZMA ÇEVİRİMİ

- o İşlemci
 - ▷ A0-A19 uçlarından gereken bellek adresini yollar
 - Adres çözümü belleğe \overline{CS} yollar. Bellek etkinleşir ve belleğin adres çözümüsü çalışmaya başlar.
 - ▷ I_0/\overline{M} ile \overline{WR} ucunu düşürür. Böylece belleğin \overline{WE} girişi düşer ve veri girişi etkinleşir.

Şekil 8.7: Bellek yazma çevrimi zamanlama parametreleri. T_s : Veri kurma süresi, T_h : Veri tutma süresi

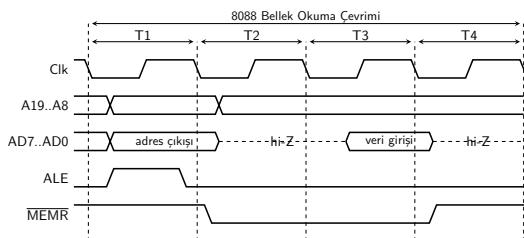
- ▷ AD0-AD7 uçlarından adrese yazılacak veriyi yollar.
- Bellek
 - ▷ uygulanan adresi çözümleyip gösterdiği bellek yazmacını seçer.
 - ▷ veri girişini seçilen yazmaca yönlendirir.
- İşlemci
 - ▷ \overline{WR} çıkışını yükseltince belleğin \overline{WE} girişi yükselir. Belleğe ulaşan veri seçilen adrese mandallanır ve yazma işlemi sonlanır.

8.6 8088 Bellek zamanlaması

8088 işlemcisinin her bellek çevrimi Şekil 8.8'da gösterilen en az dört saat çevriminden oluşur. Okuma çevrimini oluşturan saat çevrimleri T_1 , T_2 , T_3 , ve T_4 olarak adlandırılır. Bir bellek çevriminin bütün saat çevrimlerinde A7-A19 adresin ikinci ve üçüncü baytlarını çıkarmaya devam eder. Belleğe erişim yapılacaksa bellek çevrimi sonlanıncaya dek $I/O/\overline{M}$ çıkışını da düşürür. Beklemesiz bellek okuma çevriminde sadece bir T_3 olmasına karşılık, beklemeli çevrimde T_3 'ler READY girişi yükselene kadar tekrarlanır.

8.6.1 Beklemesiz bellek okuma çevrimi

T_1 çevrimi ALE'nin yüksek olduğu saat çevrimidir. Bu çevrimde ADO-AD7 erişilecek belleğin adresini çıkarır. Bu uçlara bağlı 8-li mandal yongası bu adresi mandallar ve ilerde ADO-AD7 veri iletmede kullanılıyorken bile mandal çıkışlarında A0-A7 daha önce ALE yüksekken mandallanmış olan adresi vermeye devam eder. İşlemci ALE'yi T_1 sonunda düşürür.

Şekil 8.8: 8088 beklemesiz bellek okuma çevrimi

T₂ başında işlemci RD çıkışını düşürince $\text{IO}/\bar{\text{M}}=0$, $\overline{\text{WR}}=1$, ve $\overline{\text{RD}}=0$ olduğundan veriyolu kontrol çözümü $\overline{\text{MEMR}}$ çıkışını düşürür. Böylece bellek adres çözümü adresi verilen bellek yongası için CS üretir ve bellek te adresi çözümleyip erişilecek bellek yazmacını belirleme aşamasına geçer.

Bellek yongasının adresi çözmesi ve seçilen yazmacı veriyoluna bağlanması için belli bir süre gerekir. T₂ ve T₃ saat çevrimleri bu gecikme için gerekli süreyi sağlar.

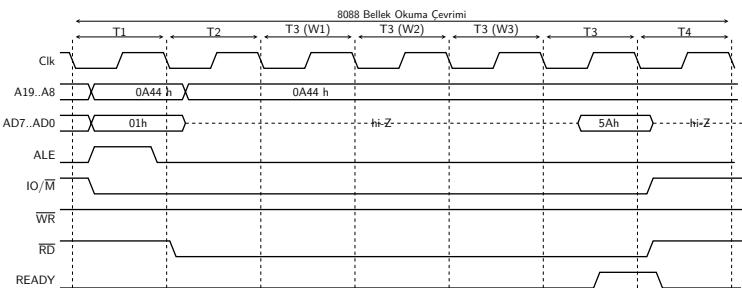
İşlemci T₃ sonunda önce READY girişine bakar. Bellek yeterince hızlıysa READY hep yüksek durur. İşlemci READY yüksek ise belleğin veri yoluna çıkardığı veriyi yüklemesi gereken yazmaca aktarır. Böylece T₃ sonunda belleği okuma ve okunan değeri gereken yazmaca aktarma işlemi tamamlanır.

T₄ çevrimi başında işlemci RD çıkışını yükselterek etkinsizleştirir. T₄ boyunca işlemci içerisinde bir sonraki veri çevrimine hazırlanırken veri yolu boşta kalır.

8.6.2 Beklemeli bellek okuma

İşlemci bellek okuma çevrimine kıyasla hızı hızı oldukça yavaş çeşitli tipte belleklerin bulunduğu bir sistemde çalışırken adres çözümü her belleğin etkinleştirme sinyaliyle birlikte bellek bekleme devresini de başlatır. Bu devre belleğin henüz hazır olmadığı süre boyunca işlemcinin READY sinyalini etkinleştirmez.

Şekil 8.9'de READY girişi kullanılarak gerçekleştirilen beklemeli bellek okuma çevrimi zamanlama diyagramı görülmüyor. Burada işlemci saat çevrim süresi $T_p=50\text{ns}$ olan bir 8088 bellek okuma çevrim süresi $T_{RC}=280\text{ ns}$ olan bir belleğin 0A4401h adresindeki 5Ah değerini okuyor.

Şekil 8.9: 8088 beklemeli bellek okuma çevrimi

Beklemeli okuma çevriminde T1, T2 ve T3 aynı zamanda beklemesiz çevrimdeki gibi gelişir. Ancak, belleğin hazır olamayacağı 280ns süreyi belleğin CS sinyalinden başlayarak tutan bellek bekleme devresi bu süre boyunca READY girişini etkinsizleştirir.

Birinci T3 sonunda işlemci READY sinyalini etkin bulamayınca veriyi okumaz ve T3 çevrimini bir kez daha tekrarlar. İkinci ve üçüncü T3 çevrimlerinde de READY belleğin hazır olmadığını bildirdiğinden tekrar T3 çevrimine başlar. Ancak dördüncü T3 çevrimi sırasında belleğin 280 ns süresi dolunca bellek bekleme devresi READY girişini etkinleştirir. Dördüncü T3 sonunda işlemci READY girişini etkin bulunca veriyi okuyup gereken yazmaca aktarır. Böylece dört T3 çevriminin ardından okunan veri yazmaca aktarılır.

Sonunda READY'nın etkin olmadığı ilk üç T3 çevrimi bekleme çevrimleri olarak, READY'nın etkin olduğu T3 çevrimi ise okuma çevrimi olarak adlandırılır. bellek okuma çevrimi işlemcinin iç işlerini tamamladığı T4 boş çevrimi bitince sonlanır.

8.6.3 i/o (giriş/çıkış) port işlemleri

Minimal 8088 devresi üzerinde giriş çıkış komutlarına açıklık getirmek üzere daha önce giriş çıkış portlarını işlemcinin veriyolu denetim sinyalleriyle nasıl kurduğumuzu görmüştük. Burada IBM-PC veriyolu denetim sinyalleri kullanarak, basit giriş çıkış portları oluşturmayı hem defliyoruz.

8088 ve 8086'nın izole giriş/çıkış komutları dört çeşittir.

- in al, p8

Buradaki p8, 8-bit anlık port adresidir. Adreslenen giriş portunun girişindeki veri al yazmacına aktarılır.

- mov dx, p16

in al,dx

16-bit port adresi p16, dx yazmacına konarak kullanılır. in komutu, dx'in gösterdiği giriş portundan okunan veriyi al yazmacına yazar.

- o out p8,al
al deki veriyi anlık 8-bit adresi p8 olan çıkış portu yazmacına mandallar.
- o mov dx,p16
out dx,al

Bu komut, al yazmacındaki veriyi dx'in gösterdiği, adresi p16 olan çıkış portu yazmacına yazar.

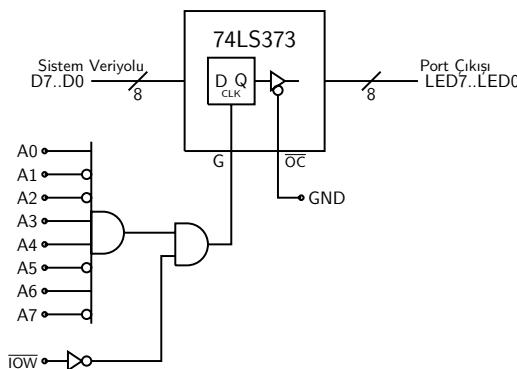
Her iki giriş komutunda da M/I^O ve R^D çıkışları etkinleştirildiğinden ISA sinyallerinden IOR etkinleserek kullanılan port adresinin giriş portu olduğunu belirtir. Her iki çıkış komutunda da port adresiyle birlikte M/I^O ve WR çıkışları etkinleserek IBM-PC denetim sinyali IOR'u etkinleştirir ve kullanılan port adresinin giriş portu olduğunu belirtir. Böylece bu dört giriş/çıkış (i/o) komutu sayesinde gerektiğinde tek komutla 8-bit adresli portlara, ya da önce 16-bit adresi dx yazmacına koyarak 16-bit adresli portlara kolayca erişmek mümkündür.

8.6.4 8088 basit çıkış portu

İşlemci doğru çıkış portu adresini kullandıysa, o adres ile seçilmiş bir 74LS373 8-bit veri mandalına, işlemcinin D0-D7 veri yolundan tam i/o çıkış komutu işlenirken gelen al içeriği mandallanırsa al'deki değer port yeniden adresleninceye kadar manda çıkışında harici devrelerce kullanılabilir. Böyle bir basit adres çözümü ve manda devresi bir basit çıkış portunu oluşturur.

Basit çıkış portunun manda veriyolundan gelen verileri tam doğru port adresi kullanıldığından ve aynı anda IOW veriyolu denetim sinyali etkinleştirildiğinde açılır. IOW sona erince veriyolundaki değer manda donar ve manda çıkışına bağlı olan harici devrelere iletılır.

Şekil 8.10'teki çıkış portuna al deki 12h sayısını yazmak için CS:IP = 01A7: 0018 adresindeki out 59h,al komutunun her bir saat çevriminde nasıl çalıştığını görelim. Daha önce çalışmış olan mov al,12h komutunun al=12h yapmış olsun. out 59h,al komutunun makina kodu E6h 59h olduğundan 01A7:0018 (FA=01A88h) adresinde E6h, bir sonraki adreste de 99h duruyor. Komutun çalışabilmesi için önce işlemci FA=01A88h'dan E6h komut kodunu okuyacaktır. Bunun için iki saat

Şekil 8.10: 59h port adresinde 74LS373 mandallı basit çıkış portu devresi

çevrimi gerekir. Birinci çevirimde ALE yükseltilerek adres verilecek, bu sırada adres bellek içinse $\text{IO}/\bar{\text{M}}=0$ olacaktır. İkinci çevirimde ise ALE düşük dururken bellekten komutu okumak üzere $\bar{\text{RD}}$ düşürülüp bellekteki E6h değerinin AD[0..7] üzerinden komut yazmacına okunması sağlanır.

Tablo 8.2: out 59h,al komutunun işleme ayrıntısı

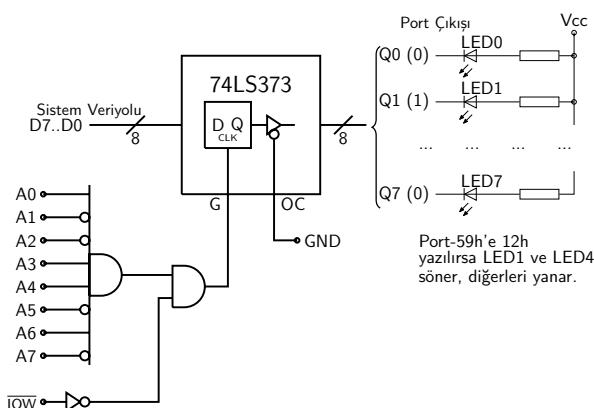
çevrim	A[19..8]	AD[0..7]	$\overline{\text{WR}}$	$\overline{\text{RD}}$	$\text{IO}/\bar{\text{M}}$	açıklama
ALE (T1)	01Ah	88h	1	1	0	FA=01A88h bellekte
bellek oku (T3)	01Ah	E6h	1	0	0	kod=E6h okunuyor
ALE (T1)	01Ah	89h	1	1	0	FA=01A89h bellekte
bellek oku (T3)	01Ah	59h	1	0	0	kod=59h okunuyor
ALE (T1)	000h	59h	1	1	1	FA=00059h i/o port
porta yaz (T3)	000h	12h	1	0	0	veri=12h port 59h'e
ALE (T1)	01Ah	8Ah	1	1	0	FA=01A8Ah bellekte
bellek oku (T3)	01Ah	8Bh	1	0	0	kod=8Bh okunuyor

Tabloda gördüğümüz koyu yazılmış ilk altı sıra OUT komutunun yürütülmesini açıklıyor. Son iki satırda ise, işlemci daha sonra sırası gelen MOV AX,BX komutunun kodundaki ilk bayt olan 8B kodunu okuyor.

İlk satırdaki T1 çeviriminde işlemci 01A88h adresli bellekten out komutunu okumak üzere adres yolluyor. Sistemdeki 74LS344 mandallar bu adresi okuma sonlanıncaya kadar adres yollarında tutar. İkinci satırda aynı veri çevriminin T3 saat çeviriminde işlemci bellekten gelen komut kodunu komut yazmacına aktarıp çözer. Bu komutun OUT olduğunu ve ikinci kod baytinin port adresi olduğunu çözümleyince üçüncü satırdaki T1 saat çeviriminde işlemci ALE 'yi yükselterek A19..A8

ve AD7..AD0 uçlarından bir sonraki adres olan 01A89h sayısını çıkarır. Bu adres gene adres mandallarında saklanıp bir sonraki veri okuma çevrimi boyunca adres mandal çıkışlarından SA19..SA0 olarak belleğe ve adres çözücüye ulaşır. Dördüncü satırdaki T3 veri okuma çevriminde veriyolundan işlemciye 59h ulaşıyor.

İşlemci, OUT 59h, AL komutunun son veriyolu çevriminin T1 saat çevriminde ALE'yi yükseltip adres yoluna port adresi olan 00099h adresini çıkarıyor. Son veriyolu çevriminin verinin iletileceği T3 saat çevriminde ise işlemci veri yoluna AL'deki 12h değerini iletip bunun çıkış portu tarafından mandallanması için i/o yazma denetim sinyalleri çıkarır. AL'deki 12h veri yolunda yalnızca bir saat döngüsü kalır, ama bu döngü sırasında çıkış portu mandalı 12h'yi çıkışa iletip saklamaya başlar. Mandal girişindeki 12h bir sonraki saat döngüsünde değişse bile mandalda saklanan 12h port çıkışında durmaya devam eder. Port çıkışı ancak işlemci porta başka bir değer yazan bir OUT komutu işletirse değişir.

Şekil 8.11: Çıkış portuna bağlı LED'ler

Diyelim ki Şekil 8.11'deki portun b0 ve b1 biti çıkışları akımı sınırlayan birer direnç üzerinden anodu 5Volta bağlı LED'in katoduna bağlı olsun. Bu durumda çıkış ucu düşükse ($=0V$) LED ışıldar, yüksekse LED söner. Port çıkışında sürekli kalan $12h=00010010_2$ değeri portun b0 bitine bağlı LED1'i ışıdatır ve b1 bitine bağlı LED2'yi söndürür.

8.6.5 8088 basit giriş portu

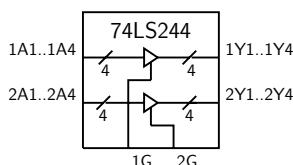
Basit giriş portunun amacı, port girişindeki sinyalleri tam portun adreslenerek okunduğu anda veri yoluna iletmektir. Bu iş için üç-durumlu çıkışı olan tampon devre kullanılması gereklidir.

74LS373 ile giriş portu

74LS373 manda devresinin çıkışındaki üç-durumlu tampon bu amaçla kullanılabilir. Tamponun önündeki manda devresinin giriş ucunu tampon girişine iletebilmesi için G girişini sürekli yükseğe (+Vcc'ye) bağlamak gereklidir.

74LS244 ile giriş portu

74LS244 sayısal sinyalleri güçlendirmek ve anahtarlamak üzere kullanılan dual dörtlü üç-durumlu tampon devresidir.

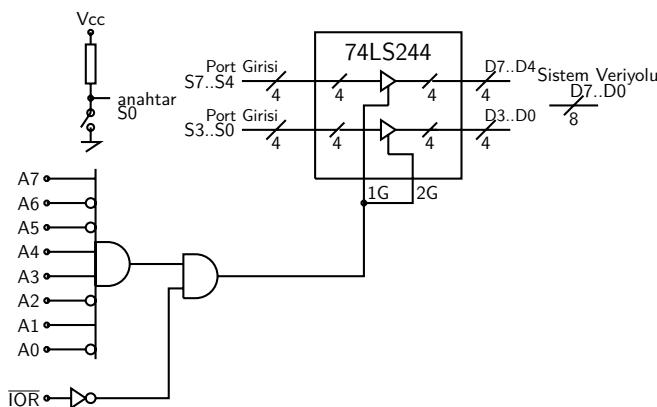
Şekil 8.12: 74LS244 üçdurumlu dual 4-bit tampon yongası

Tampon devre girişteki sinyalleri daha yüksek akımları sürebilecek şekilde güçlendirerek çıkışa iletir. İlk dört girişteki 1A1, ..., 1A4 sinyalleri 1Y1, ..., 1Y4 çıkışına ancak 1G denetim girişi düşükken iletılır. 1G yüksekken 1Y1, ..., 1Y4 çıkışları yüksek empedans (hi-Z) durumuna geçerek sanki yalıtkan gibi davranıştır. Benzer şekilde aynı yonga'daki ikinci dörtlü tamponun 2A1, ..., 2A4 girişleri de 2Y1, ..., 2Y4 çıkışlarına ancak 2G düşükken iletılır. 2G yüksekken bu dört çıkış yüksek empedans (hi-Z) durumuna geçer. Yonga sekiz sinyalin birlikte tamponlanması sırasında kullanılırken 1G ve 2G birbirine bağlanır ve genellikle G olarak adlandırılır. Bu durumda giriş ve çıkışlar de A0, ..., A7 ve Y0, ..., Y7 olarak adlandırılabilir.

Giriş portu devresi

İşlemci IN komutunun son veriyolu çevriminde port adresini verip porttan gelen veriyi AL yazmacına aktarır. Port tamponu girişindeki sayısal

değerin tam doğru anda veri yoluna bağlanması gereklidir. Bunun için Şekil 'deki gibi hem i/o adres çözümünün doğru adreste etkinleşmesi, hem de bu adresin i/o okuma amaçlı verildiğini gösteren \overline{IOR} sinyalinin etkinleşmesi gereklidir. Bir mantık kapısı bu iki sinyalin düşük olduğu süre boyunca düşük çıkış sağlarsa bu çıkışla çıkış tamponunun G girişi etkinleştirilerek tampon veri girişleri işlemcinin veri yoluna aktarılır.

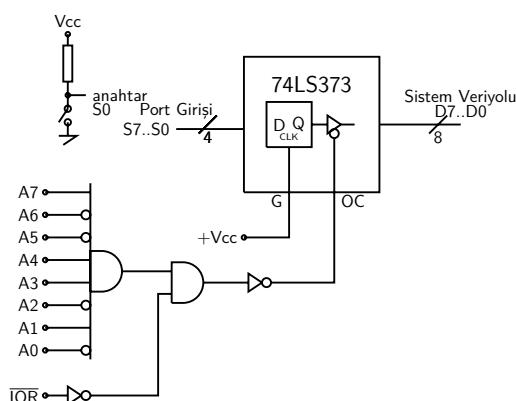
Şekil 8.13: 74LS244 ile 9Ah adresli giriş portu devresi

Şekil 8.13'de verilen adres çözücü A7..A0 adres uçları 1Ah olduğunda yüksek, diğer bütün adreslerde düşük çıkış veriyor. Adres i/o porta yazmak için verildiğinde denetim devresi işlemcinin $I0/\bar{M}$, \overline{WR} ve \overline{RD} çıkışlarına bakarak \overline{IOR} sinyalini etkinleştirir (yüksektir). Bir mantık kapısı hem adres çözücü çıkışının hem de \overline{IOR} çıkışının etkin olduğu anda giriş portu tamponunun G denetimini etkinleştirerek S7..S0 anahtarlarının durumunu işlemcinin veri yoluna aktarır. İşlemci T3 çevriminde bu değeri AL yazmacına aktararak program kodunun kullanımına açar.

Diyelim ki portumuzun D7..D0 bitlerine bir ucu 0V'a (toprağa) bağlı olan S7..S0 anahtarları (ya da butonları) bağlı olsun. Anahtarlar açıkken port girişi belirsiz kalmasın diye bütün port girişlerinden +5V'a örneğin $10k\Omega$ gibi bir yükseltme direnci bağlanmış olsun. Böylece S0'a bağlı anahtar açık devreyse porttan okunan verinin b0 biti 1, anahtar kapalıysa b0 biti 0 olacaktır. Yükseltme dirençleri bağlı girişlerin anahtar bağlanmamış olanları da 1 olarak okunacaktır. Örneğin yalnızca S0 kapalı, diğerleri açık devreyken in AL,6Ah komutuyla anahtarların durumu AL yazmacına 'FEh' olarak geçer.

8.6.6 74LS373 ile giriş portu

74LS373 yongasındaki G girişi Vcc'ye bağlılığında ($G=1$) mandal devresi D girişini kesintisiz olarak Q çıkışına aktarır. Yongadaki çıkış tamponu $\overline{OC}=0$ ile çıkış sağlayıp $\overline{OC}=1$ olduğunda çıkışı hi-Z duruma getirir. \overline{OC} denetiminin 74LS244'teki 1G ve 2G'ye göre ters mantıkta çalışması nedeniyle devrede bir de evirici kullanırız.

Şekil 8.14: 9Ah adresli Giriş portunun 74LS373 3-durum çıkışlı manda-lla gerçekleştirilmesi

İşlemci, örneğin CS:IP=01A7:0018 (FA=01A88h) adresindeki E4h 9Ah ile kodlanmış IN AL,9Ah komutunu iki bellek veri çevrimi ve bir i/o veri çevrimi olmak üzere üç veri çevriminde gerçekleştirir. Tablo 8.3'de görüldüğü gibi ilk iki veri çevrimi bellekten komut koduna ve peşinden gelen port adresine erişmek içindir. Üçüncü veri çevriminin T1 saat çevriminde işlemci port adresi olan 9Ah adresini çıkarır ve aynı veri çevriminin T3 saat çevriminde porttan gelen FEh sayısını AL yazmacına aktarır. Böylece IN komutu tamamlanmış olur. Ardından gelen veri çevrimi IN'den sonraki komutun okunduğu çevrimidir.

IN komutlarıyla AL'ye aktarılan FEh'deki bit-0'ın düşük, bit-1'in yüksek olması tam portun okunduğu anda S0 anahtarının kapalı devre, S1 anahtarının ise açık devre olduğunu gösterir. Böylece eğer S1 anahtarına bağlı olarak yapılacak bir işlem varsa AL'nin b1 bitine bakılarak gereken işleme karar verilebilir.

Tablo 8.3: IN AL, 9Ah komutunun işleme ayrıntısı

çevrim	A[19..8]	AD[0..7]	WR	RD	IO/M	açıklama
ALE (T1)	01Ah	88h	1	1	0	FA=01A88h bellekte
bellek oku (T3)	01Ah	E4h	1	0	0	kod=E4h okunuyor
ALE (T1)	01Ah	89h	1	1	0	FA=01A89h bellekte
bellek oku (T3)	01Ah	9Ah	1	0	0	kod=9Ah okunuyor
ALE (T1)	000h	9Ah	1	1	1	FA=0009Ah i/o port
porto oku (T3)	000h	FEh	1	0	0	port-9Ah'den AL'ye FEh
ALE (T1)	01Ah	8Ah	1	1	0	FA=01A8Ah bellekte
bellek oku (T3)	01Ah	8Bh	1	0	0	kod=8Bh okunuyor

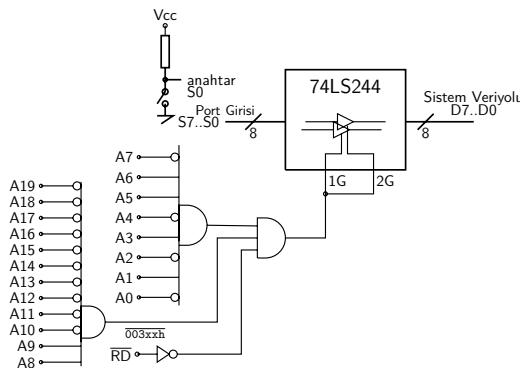
8.7 Bellek üzerinden giriş/çıkış

İntel'de bir ayrıcalık olarak bulunan izole giriş/çıkış sistemi pek çok mikroişlemci sisteminde gerçekleştirilmemiştir. Özellikle azaltılmış komut setine sahip RISC işlemcilerde komut setine diğer komutlara oranla daha az kullanılan giriş/çıkış komutlarını eklemek, verimini komut sayısını azaltarak yükselten RISC felsefesine aykırıdır. Genel olarak izole giriş/çıkışın Intel işlemcilere sağladığı avantajların başında i) bellek uzayının hiçbir bölümünün giriş/çıkışa ayrılmamasını, ii) giriş-/çıkış adres çözümcsünün bellek adres çözümcsünden daha basit olmasını, ve iii) bu basitliği sayesinde daha hızlı veri aktarımı yapabılmasını sayabiliriz. Buna karşılık, sisteme izole giriş/çıkış bulunsa bile, bellek üzerinden yapılacak giriş/çıkış sisteminin, i) bellek üzerinde işlem yapabilen aritmetik mantık komutlarının giriş/çıkış için kullanılabilmesi, ii) giriş/çıkış adres uzayının daha genişlemesi, iii) daha az denetim sinyali kullanan sistem donanımının basitleşmesi, ve iv) giriş/çıkışların dolaylı ve doğrudan gibi daha çeşitli adresleme modlarıyla gerçekleştirilmesini sayarız.

8.7.1 Bellek üzerinden giriş portu

Bellek üzerinden giriş portunda üçdurumlu giriş tamponu \overline{IOR} yerine \overline{MEMR} ile etkinleştirilir. Örneğin Şekil 8.15'teki port adresi 0036Ah olan bir giriş portunda adres seçme devresi bütün adres bitlerini işliyor, ve port bellek adresiyle kullanılacağından ötürü \overline{IOR} yerine \overline{MEMR} etkinken seçiliyor.

Şekil 8.15 devresindeki giriş portunu okurken `in al,dx` komutu yine, 0036Ah adresinden okuma yapacak herhangi bir komut kullanmak olanağı vardır. Örneğin programın başlangıcında `ES`'ye sıfır yaza-

Şekil 8.15: Bellek üzerinden giriş devresi bütün adres bitlerine bakılarak etkinleştirilir ve \overline{IOR} yerine \overline{MEMR} kullanılır.

rajk bu bellek adresine 036Ah ofsetiyle erişebiliriz.

```

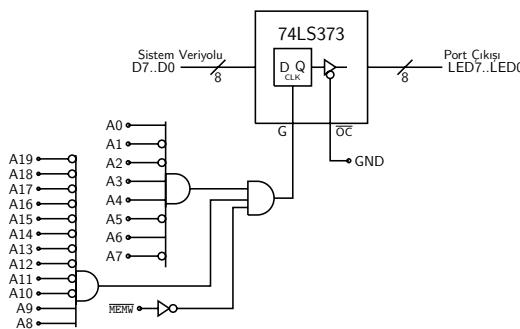
1 xor AX,AX
2 mov ES,AX ; ES=0 oldu.
3 ...
4 mov bl,ES:[036Ah]

```

Adres bellekte olduğundan, bu adresi doğrudan bellekten ikinci işlenen olarak aritmetik-mantık komutlarıyla bile kullanabiliriz.

8.7.2 Bellek üzerinden çıkış portu

Bellek adresinden çıkış portu için port mandalı etkinleştir sinyalini üretirken tüm adres bitlerinin kullanılması, ve etkinleşirmenin \overline{IOW} yerine \overline{MEMW} sinyaliyle gerçekleşmesi gereklidir.

Şekil 8.16: Bellek üzerinden çıkışta \overline{MEMW} ya da \overline{WR} kullanılır.

Bellek üzerinden çıkış portuna yollanacak değerlerin al de olması gerekmez, ancak çıkış portuna erişmek için uygun bir bölüm adresi kullanmak gereklidir. Örneğin şekildeki gibi adresi 0039Ah olan porta erişmek üzere ES = 0 iken ES:039Ah adresini kullanmak yeterlidir.

8.7.3 İzole giriş/çıkışı olmayan sistemler

Bellek üzerinden giriş/çıkış gerektiğinde 8086 gibi izole giriş çıkış olanağı bulunan bir işlemciyle uygulanırsa sistemde MEMR ve MEMW'nin yanısıra IOR ve IOR sinyalleri de bulunacaktır. Oysa, izole giriş/çıkış olanağı bulunmayan işlemcilerde bütün okuma ve yazma işlemleri bellek üzerinde olduğundan bu tip sistemlerde IOW ve IOW bulunmaz. Bu durumda MEMR ve MEMW sinyallerine kısaca RD ve WR adı verilir. 8051 işlemciyle kurulan sistemler bu duruma tipik bir örnektir.

8.8 IBM-PC veriyolu denetim sinyalleri

8.8.1 8088 denetim çıkışları

Minimal 8088 sisteminde donanım açısından adres verilme anını belirten işlemci çıkışı ALE, i/o adreslerinin bellek adreslerinden ayrışmasını sağlayan işlemci çıkışı I0/M ucudur. IBM-PC'de I0/M, WR ve RD çıkışları, Şekil 8.4'deki basit çözüm devresiyle IOW, IOR, MEMW ve MEMR veriyolu kontrol çıkışlarını oluşturur. Bu çıkışların yanı sıra çiftyönlü veri yolunun tamponla güçlendirilmesi amacıyla DT/R ve DEN çıkışları gereklidir.

8.8.2 8088 denetim girişleri

Bu çıkışların yanısıra 8088 yongasında saat çevrimini belirleyen clock, sistemi CS=0FFFFh, IP=SS=DS=ES=0000h yazmaç değerleriyle ilk komut kodunu 0FFFF0h adresinden çalışmaya başlayan RESET girişi, maskelenemez ve maskelenebilir seviyede kesmeler için INTR ve NMI kesme girişleri, ve yavaş yongalardan okuma yapabilmek üzere T3 çevrimini tekrarlamayı denetleyen READY girişi önemli veri yolu kontrol sinyalleri arasında sayabiliz. Bu sinyollar IBM-PC tasarımindan kullanılarak yaygınlaşınca gerekli adres ve veri yollarıyla birlikte ISA standart veriyolunu oluşturdu.

8.9 8088 maximal modu

İşlemcinin MN/MX girişi Vcc 'ye bağlanarak yüksek mantık seviyeye sabitlenirse işlemci minimal sistem yapısında çalışır ve bazı uçları Şekil 8.17'deki gibi 8288 veriyolu denetlecine uyumlu çıkışlar üretir. $MN/MX=0$ kullanıldığında \overline{DEN} DT/\bar{R} $I/O/\bar{M}$ uçları S_0 , S_1 , S_2 olarak davranış. INTEL'in 8288 veriyolu denetleyici bu üç sinyali şu denetim sinyallerini üretmek üzere çözer:

1 GND	Vcc 40
2 A14	A15 39
3 A13	A16 38
4 A12	A17 37
5 A11	A18 36
6 A10	A19 35
7 A9	SS_0 34
8 A8	MN/MX 33
9 AD7	RD 32
10 AD6	RQ/GT_0 31
11 AD5	RQ/GT_1 30
12 AD4	$LOCK$ 29
13 AD3	$I/O/S_2$ 28
14 AD2	DT/S_1 27
15 AD1	S_0 26
16 AD0	QS_0 25
17 NMI	QS_1 24
18 INTR	$TEST$ 23
19 CLK	$READY$ 22
20 GND	$RESET$ 21

Şekil 8.17: 40 uçu 8088 yongasının maximal moddaki uçları

Tablo 8.4: 8288 veriyolu denetleyici çıkışları

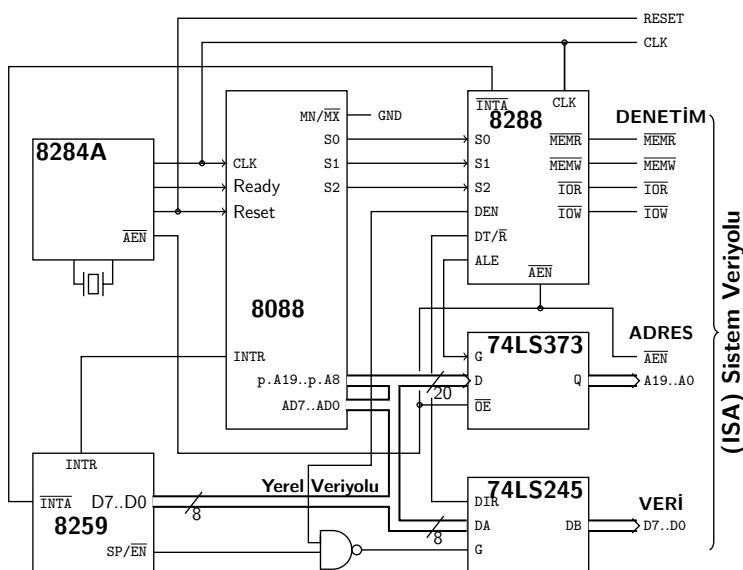
S2 S1 S0	İşlemci Durumu	8288 çıkışı	eski adı
0 0 0	kesme onayı	\overline{INTA}	\overline{INTA}
0 0 1	i/o port okuma	\overline{IORC}	\overline{IOR}
0 1 0	i/o port yazma	\overline{IOWC}	\overline{IOW}
0 1 1	halt (dur)	-yok-	.
1 0 0	bellek kod okuma	\overline{MRDC}	\overline{MEMR}
1 0 1	bellek veri okuma	\overline{MRDC}	\overline{MEMR}
1 1 0	bellek veri yazma	\overline{MWTC}	\overline{MEMW}
1 1 1	edilgin	-yok-	.

Maksimal modda 8288 tablodaki veri yolu denetim çıkışlarına ek olarak S_0 , S_1 , ve S_2 'nin değişiminin işlemcinin minimal modda çıkarıldığı DT/\bar{R} , DEN , ve ALE çıkışlarını da üretir. Başlangıçta güçlendirilmiş

adres ve veri hatlarıyla birarada IBM PC sistem veriyolu oluşturan bu sinyaller daha ileride ISA veriyolu adıyla standartlaşmıştır.

8.9.1 8088 IBM-PC ve 8-bit ISA veriyolu

8088 işlemcisi IBM-PC de kullanılmaya başlandığında veri yolu denetim sinyalleri Şekil 8.4'deki devreyle üretildi. IBM-PC ana kartında IOW, MEMW, IOR ve MEMR denetim sinyalleriyle Adres ve Veri hatlarından oluşan bir dizi bağlantı çeşitli arayüz kartlarının baskılı devresinin kenarındaki iletken suyollarına uyan bir dizi sokette toplaniyordu. Bu yapı ilk 8-bit sistem veriyolunu oluşturdu. Ardından IBM-PC 8288 veriyolu denetlecini kullanmaya başlayınca Şekil 8.18'de görülen sistem veriyolu ISA standarı olarak benimsendi. Daha da geliştirilen 80286 işlemcili PC-AT lerde modellerinde de aynı denetim sinyalleri farklı devrelerle üretilmeye başlanınca daha farklı isimlerle kullanılmaya başlandı. ISA veriyolunun temel özellikleri arasında tüm adres ve veri hatlarının tamponlarla güçlendirilmesi, belleğe yazma ve okuma ile porta yazma ve okuma için ayrı ayrı düşük-etkin denetim sinyalleri kullanılması, veriyoluna bağlanacak arayüzlerin kesme gereksiniminin karşılanması gibi birçok yönünü sayabiliyoruz.

Sekil 8.18: 8088'in ISA standard veriyolu arayüzü

8.10 80286 ve 16-bit ISA veriyolu

Adres genişliğini 24-bite çıkararak 80286 işlemcisi gerçek modunda 8088 ve 8086 gibi 20 adres biti kullanır. Diğer adres bitleri ise Korunmuş modda kullanılır. Biz Gerçek moduya ilgileneceğiz.

8086 gibi, 80286 işlemcisi de 16-bitlik veri yoluna sahip olmasına karşın belleğe bayt adresleriyle ulaşır. 16-bit bellek genişliğini bank-L ve bank-H olarak adlandırılan iki bellek grubu ile sağlar. Bank-L veri yolunun D7..D0 bitlerine veri sağlar ve 0, 2, 4 .. gibi A0 biti düşük sıfır olan adreslerdeki baytlar için kullanılır. İşlemcinin D15..D8 veri bitlerine bağlanan Bank-H ise 1, 3, .. gibi A0 biti yüksek adreslerin bulunduğu baytlara erişir.

İşlemci bütün okumaları 16-bit yaparak adres-veri arayüzündeki tampona yerleştirir. Bunun için Bank-L adresini kullanır. Ancak yazılacak veri bir bayt ise ve örneğin Bank-L 'de ise 16-bit yazacak olsa Bank-H deki bayta istenmeyen veri yazılmasını önlemek üzere \overline{BHE} olarak adlandırılan çıkışını kullanır.

\overline{BHE}	A0	Yazılan baytin adresi
0	0	16-bit. Bank-H ve Bank-L
0	1	8-bit. Bank-L, tek adres
1	0	16-bit. Bank-H, çift adres
1	1	veriyolu kullanılmıyor

16-bit ISA veriyolu hem veri ve adres uçlarının artması, hem de yeni denetim sinyalleri nedeniyle eski soketi yetmeyince soketin yanına konan ek soket ile eski 8-bit ISA veriyoluna uyumlu olarak tasarlandı. 16-bit ISA veriyoluna SD8..SD15 tamponlanmış sistem veri uçları, LA23..LA20 adres uçları, ve \overline{BHE} sinyaline ek olarak çeşitli amaçlarla kullanmak üzere kesme girişleri de eklenmiştir.

8.11 80286 ve 16-bit ISA veriyolu

Adres genişliğini 24-bite çıkarırken 16 bit veri genişliğini koruyan 80286 işlemcisi gerçek modunda 8088 gibi 20 adres biti kullanır. Diğer adres bitleri ise Korunmuş modda kullanılır. Biz gerçek moduya ilgileneceğiz.

80286 işlemcisi 16-bitlik veri yoluna sahip olmasına karşın belleğe bayt adresleriyle ulaşır. 16-bit bellek genişliğini Bank-L ve Bank-H olarak adlandırılan iki bellek grubu ile sağlar. Bank-L veri yolunun D7..D0 bitlerine veri sağlar ve 0, 2, 4 .. gibi A0 biti düşük sıfır olan adreslerdeki baytlar için kullanılır. İşlemcinin D15..D8 veri bitlerine veri sağlar ve 1, 3, .. gibi A0 biti yüksek adreslerin bulunduğu baytlara erişir.

deki baytlar için kullanılır. İşlemcinin D15...D8 veri bitlerine bağlanan Bank-H ise 1, 3, ... gibi A0 biti yüksek adresteki bayta erişir.

İşlemci bütün okumaları 16-bit yaparak adres-veri arayüzündeki tampona yerleştirir. Bunun için Bank-L adresini kullanır. Ancak yazılacak veri bir bayt ise ve örneğin Bank-L'de ise 16-bit yazacak olsa Bank-H deki bayta istenmeyen veri yazılmasını önlemek üzere \overline{BHE} olarak adlandırılan çıkışını kullanır.

\overline{BHE}	A0	Yazılan baytin adresi
0	0	16-bit. Bank-H ve Bank-L
0	1	8-bit. Bank-L, tek adres
1	0	16-bit. Bank-H, çift adres
1	1	veriyolu kullanılmıyor

16-bit ISA veriyolu hem veri ve adres uçlarının artması, hem de yeni denetim sinyalleri nedeniyle eski soketi yetmeyince soketin yanına konan ek VESA soket ile eski 8-bit ISA veriyoluna uyumlu olarak tasarlandı.

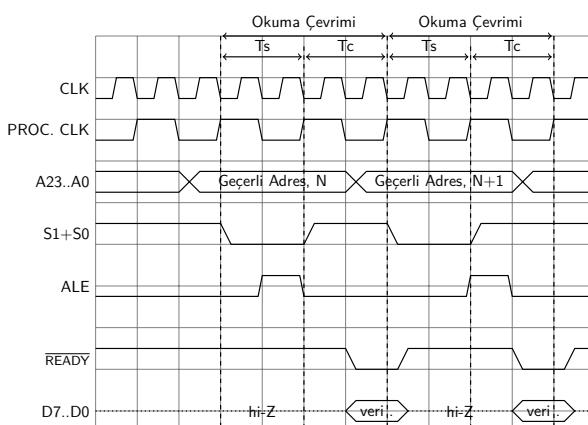
ISA veriyolu günümüzde 32-bit ve daha geniş bellek yapılarında kullanılan multimedya uymaması ve 32-bit ISA (EISA) bu yapılar için yavaş kalması nedeniyle yerini 1990'lı yıllarda Peripheral Component Interconnect (PCI) veriyoluna bıraktı. Video araçlarının arayüzünde kullanılan VESA (VL-veriyolu) ile ses ve diğer giriş çıkışları sağlayan EISA standardını biraraya getiren PCI veriyolu grafik ve ses adaptörlerine erişim sağlar. Günümüzde işlemcinin yerel veriyolu yan-islemci, merkezi işlem birimi, ön-bellek³ ve ana-bellek erişiminde kullanılırken PCI köprüsü ve veriyolu üzerinden ISA/EISA veriyollarına, LAN, SCSI, ve Grafik adaptörlerine ve diğer giriş/çıkış elemanlarına erişir.

Günümüzdeki işlemcilerin yonga içindeki ön-belleğe daha yüksek hızlarda erişmesi için tasarlanan veri yolu arkabölge veri yolu olarak adlandırılırken ana belleğe erişimi amaçlayan yerel veri yoluna önbölge veriyolu denir. PCI veriyolu, önbölge veriyoluna 47 uçlu bir soket üzerinden bağlanan bir köprü yongası ile türetilir. 32 ve 64 bit genişlik sağlayan PCI saniyede bir Giga bayta kadar çeşitli hızlarda çalışabilir. Bu hızlara çıkabilmesi için PCI veriyolu aynı iletim çerçevesinde bir adresi takiben ard arda pek çok veriyi iletebilir yapıda geliştirilmiştir.

³cache memory

8.12 80286 okuma çevrimi

80286 işlemcisi sadece maksimum modda çalışır, ve 8259A kesme denetleyici, 82C284 saat üreticisi ve 82C288 veriyolu denetleyici sistemin gerekli sinyallerini oluşturur. İşlemci bellek ve giriş/çıkış veriyolu çevrimlerinin evresini $M/\bar{I}\bar{O}S0$ ve $S1$ çıkışlarıyla 82C288 veriyolu denetlecine bildirir. 82C288 ALE , \bar{RD} , \bar{WR} , DT/\bar{R} ve DEN çıkışlarını sağlar. Buna ek olarak işlemcinin ve girişleri okuma/yazma çevrimlerini uzatmak üzere $READY$, ya da çevrimler arasında veriyolunu kullanacak diğer devrelere zaman tanıtmak için $CMDL$ (Komut Geciktirme) girişleri bulunur.

Şekil 8.19: 80286 Okuma çevrimi

80286'nın hiç beklemesiz okuma çevrimi Tc ve Ts olarak adlandırılan iki saat çevriminden oluşur. 80286, okunacak bellek adresini bir önceki okuma çevriminin ikinci yarısında vermeye başlar. Böylece adres mandallarının girişinde hazır duran adres Tc çevrimi başında $\overline{MEMR}=0$ olunca sistem adres yoluna geçer ve adres çözümü bu adresi barındıran yonganın \overline{CS} girişini etkinleştirir. Tc içinde işlemci $\overline{RD}=0$ $DEN=1$ ve $DT/\bar{R}=0$ vererek belleğin \overline{OE} girişine $\overline{MEMR}=0$ gitmesini sağlar. Bellekteki adres çözümleme süresi sonunda bellek adresteki yazmacın içeriğini veri yoluna yollar. İşlemci Ts çevriminin sonunda önce $READY$ girişine bakar. Ts sonunda $READY=0$ ise bellekten gelen veriyi gereken yazmaca aktararak okuma çevrimini tamamlar.

Bellek, veriyi Ts sonuna kadar hazır edemezse bellek sistemindeki bekletme denetim devresi, veri hazır oluncaya kadar işlemcinin $READY$ girişine 1 vererek işlemciye belleğin henüz hazır olmadığını bildirir.

İşlemci T_s sonunda $\overline{\text{READY}}=1$ ise veriyi yazmaçlara aktarmaz ve yeni bir T_s çevrimine başlar. Verinin okunmadığı T_s çevrimlerine bekleme çevrimi denir ve T_w ile gösterilir.

İllerideki kısımlarda bellek ve giriş/çıkış devreleri üzerine tasarımlar ve çözümlemeler yaparken devrelerimizi standard ISA-veriyolu sinyallerine göre oluşturmayı tercih edeceğiz.

Bölüm 9

Bellek alt sistemi

Bir mikroişlemci sisteminde bellek hem program kodunu hem de verileri saklamak için gerekir. Bellek alt sistemi, elimizdeki mevcut bellek yongalarını mikroişlemci sistemine gereken genişlik ve çeşitte bir bellek yapısı oluşturmak üzere bir araya getirmeyi amaçlar.

Bellek yongaları veriyi bir dizi adreslenebilir yazmaçta saklar. Adresler sıfırdan başlayarak numaralanır ve yazmaç sayısı genellikle ikinin üstü kadardır. Adres girişleri adres numarasını ikili sistemde kabul eder. Örneğin 0 dan 255'e toplam $256 = 2^8$ yazmacı olan bir belleğin 255 sayısını ikili sistemde yazmaya yetecek sayıda (=8) adres giriş ucu bulunur. Her bir yazmaçta saklanan bit sayısına belleğin veri genişliği denir. Belleklerin veri genişliği genellikle bir ile 64 bit arasında, ikinin tam üssü, ya da bir fazlasıdır. Tipik veri genişlikleri arasında 1, 4, 8, 9, 16, 17 bit olanlarını sayabiliriz.

İkili sistemde bilgi birimi bittir, ve bellek kapasitesi bit ile ölçülür. Örneğin 8 bitlik 256 yazmacı olan bir belleğin kapasitesi 256×8 bit olarak ifade edildiğinde belleğin hem yazmaç düzeni, hem de kapasitesi belirtilmiş olur. Aynı belleği 256 sözcüklu olarak betimlemek te mümkünündür.

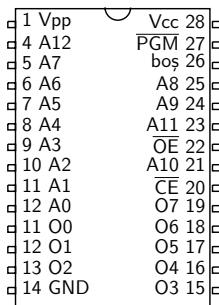
Örnek 9.1.

2764 yongasında toplam 8 veri ve 13 adres ucu bulunur. Bellek kapasitesini bulup yazmaç düzenini ve kapasitesini ayrı ayrı ifade edelim.

Çözüm: 13 adres ucu sayesinde $2^{13} = 8k$ sözcük adreslenebilir. Sekiz veri ucu bulunduğuna göre her sözcük sekiz bit, ya da bir bayt genişliktedir. O halde yazmaç düzeni $8k \times 8$ bit, ya da 8k bayt olarak yazılır. Kapasiteyi bit olarak yazmalıyız. $8k \times 8$ bit = $8 \times 8k$ bit = 64 k bit eder.

9.1 Bellek kapasitesi birimi

İkili sistemde verinin en küçük kapasite ölçüsü bit'tir. Ancak bir bit ancak iki durumdan birini, örneğin evet ya da hayırı, veya örneğin

Şekil 9.1: 2764 EEPROM yongasının uçları

var ya da yoku gösterebilir. Çoğu durumda kapasite bit sayısıyla okunduğunda sayı aklimızda kolayca kalamayacak derecede yüksek olur. Bir kilo bit, ikinin onuncu üstü olan 1024 bit için kullanılır. Örneğin $2^{13} = 8192$ biti $2^3 \times 2^{10} = 8$ kilo bit olarak ifade edilir. Daha da büyük birim gereklirse $2^{20} = 1024 \times 1024$ bit = 1048576 bit = 1 Mega bit, ve $2^{30} = 1024 \times 1024 \times 1024 = 1$ Giga bit, ve $2^{40} = 1024 \times 1024 \times 1024 \times 1024 = 1$ Tera bit birimleri kullanılır. Bu birimlerin yanısıra, 8-bit veri genişliğindeki belleklerin kapasitesi yaygın olarak bayt, kilo bayt, mega bayt ve tera bayt cinsinden verilir.

Adres ucu sayısına bağlı olarak belleğin yazmaç sayısı kolayca bulunabilir. Tablo 9.1'de 1 k sözcükten 1 M sözcüğe kadar gereken adres ucu düzeni verilmiştir. Adres uçları her zaman sıfırdan başlanarak numaralandığından adres uç sayısı en son adres ucunun numarasından bir büyütür. Gene bu tablodan görüldüğü gibi adres ucu sayısı 10 ile 19 arasındaysa adreslenen sözcük sayısını kilo sözcük olarak göstermek daha kullanışlıdır.

Örnek 9.2.

Adres uçları A11..A0, veri uçları D7..D0 olarak markalanmış belleğin kapasitesini ve veri düzenini bulunuz.

Çözüm: Toplam 12 adres ucu, 8 veri ucu var. Kapasitesi bit olarak $2^{12} \times 8 = 32$ kbit, bellek düzeni ise $2^{12} \times 8 = 4$ k×8 bayttır. Bellek düzeni kısaca 4kbayt olarak ta ifade edilebilir.

Adres Uçlarının Adları	Uç sayısı	Sözcük Kapasitesi
A0 ... A9	10	1 k
A0 ... A10	11	2 k
A0 ... A11	12	4 k
A0 ... A12	13	8 k
A0 ... A13	14	16 k
A0 ... A14	15	32 k
A0 ... A15	16	64 k
A0 ... A16	17	128 k
A0 ... A17	18	256 k
A0 ... A18	19	512 k
A0 ... A19	20	1 M

Tablo 9.1: Adres ucu sayısı ve sözcük kapasitesi

9.2 Karakteristik bellek değişkenleri

Bellek tiplerine bağlı olarak belleklerin çeşitli karakteristik özellikleri ön plana çıkabilir. Genel olarak en önem kazanan özellik belleğin okuma ve yazma hızıdır.

Okuma hızı, adres çözümleme (erişim) süresiyle veri transfer süresinin bileşimidir. Yazma hızı ise, erişim süresi ve veri yazma süresinden oluşur. EEPROM gibi bazı tip belleklerin veri yazma süresi okuma süresinden milyon kat uzun olabilir. EEPROM bellek hücreleri kullanmasına karşın Flashbellekler yazma hızını yazılacak veriyi önce geçici olarak tampon RAM belleğe yazıp daha sonra tamponun tümünü aynı anda EEPROM hücrelere geçirir. Böylece örneğin 1024 biti aynı anda yazınca bit başına yazma süresi bir bit yazma süresinin binde birine düşer.

Bellek erişim hızının yanısıra belleğin bit başına harcadığı güç te önemli bir parametredir. CMOS SRAM bellekler bit başına çok az enerji harcasa da çok büyük kapasitelerde erişim süresi ve maliyeti yükseldiği için tercih edilmez. Dinamik belleklerin özellikle yüksek kapasitelerde hem erişim süresi hem de bit başına harcadığı güç düşer. Bu nedenle ana bellek sistemi tasarılarında tercih edilirler.

EEPROM belleklerde daha önce belirtildiği gibi yazma süresi önem kazanır. Tipik yazma süresi birkaç milisaniye civarı olan EEPROM bellekler tampon bellek kullanarak bit başına yazma süresini düşürse de EEPROM bellek hücrelerine uygulanacak yazma çevrimi sayısı si-

nırıldır. Bu parametre günümüzde Flaşbellek yazma çevrimi sayısı bir milyonu aşabilse de tasarımda flaşbellek kullanımında önemli bir sınırlamaya neden olur.

9.3 Bellek çeşitleri

Istenen adresine doğrudan okuma ve yazma amacıyla erişilebilen belleklere rastgele erişimli bellek denir ve RAM kısaltmasıyla gösterilir. Flipflop yazmaçlar ve adres çözümleme devresinden oluşan belleklere statik RAM (kısaca SRAM) adı verilir. Veriyi kapasitörde yük olarak tutan, bu yüzden her milisaniyede bir yükü zayıflatılan kapasitörlerin yükünü yenilemeyi gerektiren belleklere de dinamik bellek (DRAM) denir.

Bilgisayar sistemlerinde hem okunur hem yazılır RAM belleklerin yanı sıra yalnız okunur (ROM) bellekler de gereklidir. En hızlı okunabilen ROM bellekler bir adres çözümleyicinin gereken çıkışlarını diyonotlarla veri çıkışına bağlayan maskeli ROM'lardır. Bunlara veri üretimde bağlantı maskesi vasıtasyyla yerleştirilir ve bu veri asla silinmez.

Gene maskeli ROM bellek gibi bir dekoder çıkışına bağlı diyonotlardan oluşan, ancak zayıf metalize bağların özel bir programlayıcının sağladığı yüksekçe bir gerilimle kalıcı olarak kopartılabilen bir sefer programlanabilen bellekler de vardır. Küçük kapasiteli bu bellekler OTP ROM, ya da kısaca PROM olarak adlandırılır ve genellikle donanımın gerektirdiği karakter tablosu, ya da adres çözücü gibi özel ikili işlevlerle programlanır. Örneğin $8k \times 8$ bit PROM yongasının adres erişim süresi $T_{rc}=100\text{ns}$ civarıdır.

EEPROM olarak adlandırılan bellekler kapısına özel yük tutan bir izole bölge sayesinde ancak yüksekçe bir programlama gerilimiyle istenen veriyi saklar. Okumak için 200 ns gerektiren bir EEPROM'da veri silmek ve yeniden veri yazmak 5 ile 20 ms arasında zaman alabilir. Aynı adrese en fazla 1 000 000 kez yazılabılır.

Flaş ROM bellek bir EEPROM olmasına rağmen veri yazma hızını arttıran kapasitesi 256 bayt ile 8k bayt arasında olabilen yazma tampon belleği sayesinde yazma süresi mikrosaniyeler seviyesine indirir. Gigabaytlar seviyesindeki bellek kapasitelerine ulaşmak mümkündür ve adres çözümleyicinin özel düzeni sayesinde $T_{rc}=200\text{ns}$ civarı erişim süresi elde edilir. Flaş ROM belleklere de üst üstr en fazla 1000000 kere yazılabılır.

Tablo 9.2: Çeşitli ROM yongaları

UV-E PROM	hız(ns)	kapasite(bit)	Düzen	uç sayısı	V_{pp}
2716	450	16k	$2k \times 8$	24	25
2732A-20	200	32k	$4k \times 8$	24	21
27C64-15	150	64k	$8k \times 8$	28	12.5
27128-20	200	128k	$16k \times 8$	28	12.5
27C256-20	200	256k	$32k \times 8$	28	12.5
27C512-25	250	512k	$64k \times 8$	28	12.5
27C010-12	120	1M	$128k \times 8$	32	12.5
E EEPROM Adı	hız(ns)	kapasite(bit)	Düzen	uç sayısı	V_{pp}
28C16A-25	250	16k	$2k \times 8$	24	25
28C64A-15	150	64k	$8k \times 8$	28	12.5
28C256-15	150	128k	$16k \times 8$	28	12.5
Flaş ROM	hız(ns)	kapasite(bit)	Düzen	uç sayısı	V_{pp}
28F256	120	256k	$32k \times 8$	32	12
28F512	120	512k	$64k \times 8$	28	12
28F010	150	1M	$128k \times 8$	32	12
28F020	150	2M	$256k \times 8$	32	12

9.3.1 Sık kullanılan ROM bellek yongaları

Mikro işlemci devrelerinde yaygın kullanım alanı bulan bellek yongaları başlıcaları üç grupta toplanır. Örneklerimizde yer alacak ROM yongalarının çeşitli özellikleri Tablo 9.2'da verilmiştir.

EPROM yongaları: genellikle 27xxx olarak kodlanır. EPROM'lar 16k ile 4M bit aralığında kapasiteye sahiptir.

E EEPROM yongaları: genellikle 28Cxxx olarak adlandırılır. Yalnızca 16k, 64k ve 128k kapasitelerde üretilir.

FlaşROM yongaları: 28Fxxx olarak kodlanır.

9.4 Bellek erişim ve denetim sinyalleri

9.4.1 Adres ve veri uçları

Belleklerin 2^n yazmaç adreslemek üzere $A_0 \dots A_{n-1}$ olarak adlandırılan toplam n adres ucu bulunur. Örneğin 2k yazmaç adresleyen 2716'da $2^{11}=2k$ yazmaç adreslemek üzere $n = 11$ olduğuna göre $A_0 \dots A_{10}$ olarak adlandırılmış 11 adres ucu vardır.

ROM belleklerin veri uçları yalnızca çıkış için kullanıldığından genellikle 00 .. 07 gibi 0 harfiyle işaretlenir. RAM belleklerde veri uçları

okuma çevriminde veri çıkışı, yazma çevriminde ise veri girişi amacıyla kullanılır.

9.4.2 Bellek denetim sinyalleri

RAM ve ROM belleklerin denetim sinyalleri genellikle düşük-etkindir. Bellek yongası \overline{CS} ya da \overline{CE} girişi düşürülerek seçilir, ve seçilen yonga adres çözümlemeye hazır duruma girer, ancak veri uçları giriş olarak kalır. Seçilen belleğin güç harcaması seçilmeyen belleğe göre tipik olarak on kattan fazla artar. \overline{OE} çıkış-etkinle girişi düşükse veri yolu çıkış durumuna geçer ve seçilen adresteki veriyi çıkarır. Ancak, adres çözücü T_{aa} süresi dolmadan henüz adresi seçemediğinden çıkışlara rastgele değerler gider. RAM yongalarda, $\overline{CE}=0$ ile seçikten sonra, \overline{OE} 'yi düşürmeden yazılacak adresi ve veriyi belleğin adres ve veri uçlarına yollayıp adres çözümleme süresi dolduktan sonra \overline{WE} 'yi düşürüp yükselterek veri bellekte uygulanan adrese yazdırılır.

9.4.3 Statik RAM, Rasgele erişimli bellekler

Statik RAM bellekler veri hücresi her bit için bir flip-flop devresi kullanılarak oluşturulmuş büyük bir bellek matrisi ile adreslenen yazmacı seçin bir adres-cözücü birimden oluşur. Genellikle 8-bit veri genişliğine sahip olan bu bellekler küçük kapasitelerde yüksek hızlara çıktııkları için ön-bellekte kullanılırlar. Basit yapıları ve denetim birimi gerektirmemesi nedeniyle düşük-uç uygulamalarda veri belleği gereklisini için de tercih edilirler.

Numarası	hızı(ns)	Organizasyon	uç sayısı
6116-1	100	$2k \times 8\text{-bit}$	24
6264-10	100	$8k \times 8\text{-bit}$	24
62256-10	100	$32k \times 8\text{-bit}$	28

Tablo 9.3: Çeşitli statik RAM yongalar

9.4.4 Dinamik bellek

Dinamik RAM (DRAM) yongalar, sakladıkları veriyi veri hücresindeki kondansatörün yükü olarak saklar. Statik RAM yongalarının bir

bit veri saklayabilen 10-transistörlü flip-flop devreleriyle karşılaştırıldığında DRAM hücre bit başına veriyi saklamakta beş kat daha az yonga alanı kullanır ve bu nedenle özellikle yüksek veri kapasitelerinde tercih edilir

DRAM veri hücreleri iki boyutlu bir dizi oluşturacak şekilde düzenlenerek satır ve sütun adresi ile seçilir. Seçilen biti okuyan veri duyacı devresi eğer bit bir ise hücre kapasitörünü tekrar yükler. Hücre düzeminin doğal matrix yapısı nedeniyle adres çözümleme, satır-adresi ve sütun-adresi olmak üzere iki adres çözümüne dağıtıldığından özellikle yüksek kapasitelerde aynı kapasiteli SRAM yongaya göre daha hızlı çalışır.

DRAM yonganın en büyük dezavantajı, hücrelerde bit değerini yük olarak tutan kapasitelerin 1ms gibi kısa sürede boşalmasıdır. Bilgi kaybını önlemek üzere bütün hücrelerdeki verinin 1 ms den önce okunarak yeniden yüklenmesi gereklidir. Her kolon için bir duyaç devresi bulunduğundan belleğin tümündeki veriyi yenilemek için satır adreslerinin tümünü en azından bir ms içinde tarayıp her bir satır adresi için ya okuma ya da yenileme işlemi yapmak gereklidir. Gerek işlemciden gelen adresi satır ve sütun adreslerine ayırmak, gerek süreyi aksatmadan veri yenileme işlemini yapabilmek üzere DRAM yongalar *DRAM bellek denetim biriminin* denetiminde kullanılır ve sisteme denetim biriminin bu iş için oluşturduğu soketlere takılarak bağlanır.

DRAM yongaların uç sayısını ve böylece maliyetini azaltmak üzere satır ve sütun adresleri ortak çöktür. Örneğin, $64k \times 1$ bit olarak düzenlenmiş 4464 yongasında satır ve sütun adreslerini girmek üzere yalnızca 8 adres ucu ($A7..A0$) bulunur. \overline{RAS} (satır adres seçici) ve \overline{CAS} (sütun adres seçici) olmak üzere iki denetim girişi bulunan bu yonganın veri giriş ve veri çıkış olmak üzere iki veri ucu vardır. \overline{RAS} düştüğünde $A7..A0$ girişlerindeki adresi $A7..A0$ satır adres biti olarak mandallar. \overline{RAS} düşükken \overline{CAS} 'ın düştüğü anda gene $A7..A0$ girişlerinden gelen 8-bit $A15..A8$ olarak kolon adresi çözümleyiciye aktarır. Seçilen hücre belirlenince eğer \overline{WE} düşükse veri girişindeki bitler adreslenen hücreye aktarılır. Eğer \overline{OE} ucu düşükse hücredeki veri yonganın veri çıkışına aktarılır.

DRAM önce \overline{RAS} yerine \overline{CAS} düşürülerek çalıştırıldığından veri çıkışını etkinleştirmez ve peşpeşe verilen adres ve \overline{RAS} darbeleri için veri tazeleme işlemi yapabilir. Bir satır adresi sayacında üretilen adresle belleğe erişim yapılmayan çevrimlerde birden fazla satır yenilemek mümkün olur.

Örnek 9.3.

$64k \times 1$ -bit DRAM belleğin kaç adres, ve kaç veri ucu vardır.

Çözüm: $64k = 2^{16}$ olduğuna göre $64k$ için 16 adres biti gereklidir. Ancak DRAM bu adres bitlerinin yarısını satır, diğer yarısını sütun adresi olarak kullandığından $16/2 = 8$ adres ucuna sahiptir. Birer bitlik düzende olduğundan bir veri ucunu veri giriş ve veri çıkış ucu olarak kullanır.

Örnek 9.4.

$128k \times 4$ -bit DRAM belleğin kaç adres, ve kaç veri ucu vardır.

Çözüm: $128k = 2^{17}$ olduğuna göre $128k$ için 17 adres biti gereklidir. Yarısını satır, yarısını sütun adresi olarak kullanan DRAM'ın $17/2 = 9$ (tamsayı bölme) adres ucu bulunur. Dörder bitlik düzende olduğundan dört veri ucunu hem veri giriş hem de veri çıkış için kullanır.

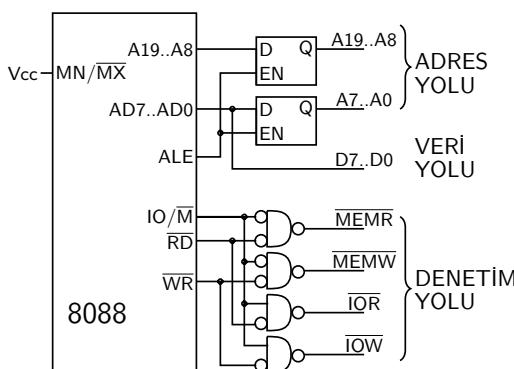
Numarası	hızı(ns)	Organizasyon	uç sayısı
4116-20	200	$16k \times 1$ -bit	16
4164-15	150	$64k \times 1$ -bit	16
41464-8	80	$64k \times 4$ -bit	18
41264-6	60	$256k \times 1$ -bit	16
414264-10	100	$256k \times 4$ -bit	20

Tablo 9.4: Çeşitli DRAM yongalar

DRAM yongaların genellikle veri genişliği bir yada dört bit, adres genişliği ise 7 ile 12 bit arasındadır. Bir bitlik yongaların sekiz tanesi birlikte kullanılarak 8-bit bellek elde edilir. IBM-PC'de bu sekize ek olarak kullanılan dokuzuncu bite sekiz veri bitinin paritesi yazılır. Veri okunduğunda paritesi uyusmazsa bir kesme ile işlemci durdurulur. Böylece kesmenin dönüş adresinden hangi belleğin bozulduğu kolayca anlaşılır.

9.5 Bellek Genişletme ve Adres Çözücü

8088 minimal sistemin adres çözümü devreleri ile sınırlı kalacağımızdan adres çözümü örneklerimizi aşağıdaki adres, veri ve denetim yolları üzerinde vereceğiz.

Bellek sistemi genellikle birden fazla bellek yongası, bunların bekleme çevrimlerine göre işlemciye READY üreten bekleme denetim devresi, ve bellek yongalarının birarada çalışmasını sağlayacak devrelerden oluşur. Bellek yongalarını

1. Bellek yongasının veri genişliği işlemci veri yoluna göre yetersiz ise veri genişliğini artırmak üzere,
2. Belleğin adres genişliği sistemde istenen adres aralığını dolduramıysa adres genişliğini artırmak üzere.

iki farklı amaçla birarada kullanabiliriz.

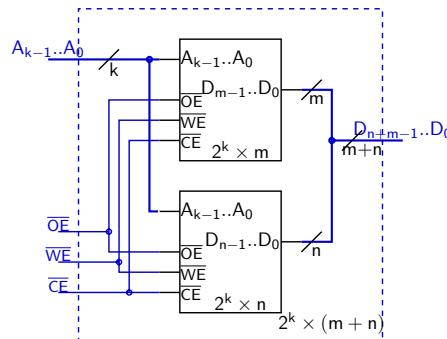
9.5.1 Veri genişletme

Adres genişliği birbirine eşit belleklerin veri genişliğini artırmak üzere belleklerin bütün adres uçları a_0' a_0 'a, a_1' a_1 'e bağlamak üzere birbirine bağlanır. Belleklerin \overline{CE} , \overline{OE} , ve \overline{WE} denetim uçları da aynı biçimde birbirine bağlanarak yongaların aynı anda aynı adresten okuma ve yazması sağlanır. Veri hatları ise bir yonganınki alt bölümü, diğer ise üst bölümü oluşturacak biçimde bağlanır. Bu şekilde bağlanan $2^k \times m$ bitlik ve $2^k \times n$ bitlik iki bellek, veri genişliği $m + n$ bitlik bir belleğe dönüşür.

Örnek 9.5.

$4k \times 4$ bitlik 2 bellek kullanarak 4-bit yerine 8-bit veri genişliğinde bellek birimi oluşturalım.

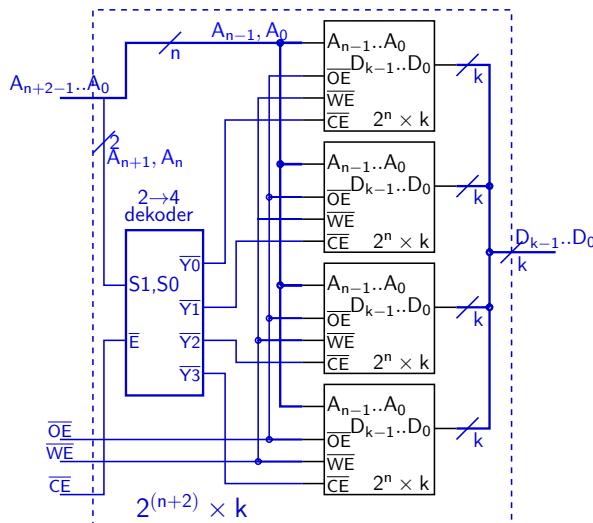
Çözüm $4k = 2^{12}$ olduğundan $k=12$, $m=4$, $n=4$ oluyor. Belleklerin aynı anda aynı adresi okuma ya da yazma için kullanabilmesi için adres ve denetim uçlarını diğerinin aynı isimli adres ve denetim ucuna bağlamalıyız. Bellek veri uçlarını küçük harfle gösterirsek birinci belleğin $b_3..b_0$ uçlarını $b_3..b_0$ 'a bağlarken ikinci belleğin $b_3..b_0$ uçlarını $b_7..b_4$ 'e bağlarsak iki yonga aynı anda çalışarak 8-bit veriyi saklayıp okur.

Şekil 9.2: Belleklerin veri genişletmek üzere birleştirilmesi

9.5.2 Adres genişletme

Elimizdeki belleklerin veri genişliği işlemcimize uyumlu olsa da sisteme-deki bellek kapasitesinin bellek yongasından daha geniş olması için bellekleri adres genişletmek üzere biraraya getirme yöntemine adres genişletme denir.

Şekil 9.3: Belleklerin adres genişletmek üzere birleştirilmesi, $p=4$, $k=2$ ve $m=2$ durumu.

Toplam n adres ucunu $A_{n-1} .. A_0$ olarak, ve k adet veri ucunu $D_{k-1..D_0}$ ile gösterdiğimiz $p=2^m$ tane bellek yongamız varsa adres

genişletme yöntemiyle bu belleklerden $A_{n+m-1} \dots A_0$ ile gösterdiğimiz $n+m$ adres ucuna ve gene k veri ucuna sahip bir bellek elde ederiz.

Örneğin elimizde dört adet $4k \times 8$ -bit bellek yongası olsa, ama sisteme $16k \times 8$ -bit bellek gereksinimi varsa, $4=2^2$ olduğuna göre $p=4$, $m=2$, ve bellekler $4k$ adreslediğine göre $4k=2^{12}$ olduğundan yonganın adres genişliği $n=12$, veri genişliği ise $k=8$ bittir. Belleklere $A_{11..A_0}$ olmak üzere toplam 12 adres hattı bağlanır. Adres genişletirken 4 yongadan birini etkinleştirmek üzere iki seçme-girişi ve dört etkinleştirme çıkış olan bir dekoder kullanırız. Dekoderin etkinleştirme girişleri etkin değilse hiçbir çıkış da etkinleşmediğine göre amaçlanan $16k$ baytlık belleğin \overline{CE} sinyali olarak kullanılabilir. Dekoderin seçme girişlerini sistemin A_{13}, A_{12} adres hatlarına bağlayarak bu adreslerin durumuna göre dekoderin $A_{13}, A_{12} = 00$ olduğunda ilk belleği, $A_{13}, A_{12} = 0,1$ olduğunda ikinciyi, ve böyle giderek $A_{13}, A_{12} = 1,1$ olduğunda dördüncüyü etkinleştirmesini sağlayalım. Bunun için dekoderin çıkışlarından $\overline{Y_0}$ ’ı birinci belleğin \overline{CE} girişine, $\overline{Y_1}$ ’ı ikinci belleğin \overline{CS} ’sine ... $\overline{Y_3}$ ’ü dördüncüünüğine bağlarız. Artık bir anda belleklerden yalnızca bir tanesi çalışır ve belleklerden hangisinin çalışacağını adresteki A_{13}, A_{12} bitleri belirler. Böylece dört bellek adres uzayında peşpeşe $4k$ -baytlık 4 alanı doldurur.

Örnek devrede dekoder kullanmış olsakta dekoderin işlevi
 $\overline{OE}, A_{13}, A_{12} = 0,0,0$ olduğunda $Y_3, Y_2, Y_1, Y_0 = 1110$,
 $\overline{OE}, A_{13}, A_{12} = 0,0,1$ olduğunda $Y_3, Y_2, Y_1, Y_0 = 1101$,
 $\overline{OE}, A_{13}, A_{12} = 0,1,0$ olduğunda $Y_3, Y_2, Y_1, Y_0 = 1011$,
 $\overline{OE}, A_{13}, A_{12} = 0,1,1$ olduğunda $Y_3, Y_2, Y_1, Y_0 = 0111$, ve
 $\overline{OE} = 1$ olduğunda ise $Y_3, Y_2, Y_1, Y_0 = 1111$
çıklarmaktır. Bu iş bir VE-VEYA devresiyle kolayca gerçekleşir. Adres çözümleme amacıyla VE-VEYA devresi, dekoder yongaları, veya küçük kapasiteli hızlı ROM bellek yongalarından biri kullanılır. VE-VEYA devreleri özellikle gelişen teknolojiyle birlikte günümüzde yaygın kullanım alanı bulan PLC ve FPGA yongalarının dekoder olarak programlanması gereklidir.

9.6 Adres Çözücü devreler

Adres çözümleme tasarımlarında en kullanışlı yöntemlerden biri adres tablosu, ya da diğer adıyla adres haritası kullanmaktadır. Adres tablosunun en üst satırı çözümlemede gereken sistem adres bitleridir. Örneğin 13 adres ucu $8k \times 8$ bit’lik (6264) dört belleği 20-bit adres yolu

olan bir sisteme 00000_h adresinden başlayarak yerleştirmek istersek, ilaveten, $8k \times 8$ bitlik bir EEPROM'u da son adresini $0FFFF_h$ adresine rastlayacak biçimde kullanmayı amaçlasak donanımdaki bağlantıları tanımlayan adres haritasını aşağıdaki gibi hazırlarız.

sistem	a19	a18	a17	a16	a15	a14	a13	a12	a11-a0	hex adres
RAM_a	0	0	0	0	0	0	0	0	000_h	00000
	0	0	0	0	0	0	0	1	FFF_h	01FFF
RAM_b	0	0	0	0	0	0	1	0	000_h	02000
	0	0	0	0	0	0	1	1	FFF_h	03FFF
RAM_c	0	0	0	0	0	1	0	0	000_h	04000
	0	0	0	0	0	1	0	1	FFF_h	05FFF
RAM_d	0	0	0	0	0	1	1	0	000_h	06000
	0	0	0	0	0	1	1	1	FFF_h	07FFF
ROM	1	1	1	1	1	1	1	0	000_h	FE000
	1	1	1	1	1	1	1	1	FFF_h	FFFFF

Tabloyo oluştururken RAM_a 'yı 00000_h adresinden başlatırsak, $8k$ belleğin son adresi $01FFF_h$ olur. RAM_b 'yı bir sonraki adres olan 02000_h 'den başlatarak belleklerin sürekliliğini sağlarız. Bu şekilde yerleştirerek sonunda RAM_d 'yı 06000_h 'den başlatarak son adresinin $07FFF_h$ 'ye geldiğini buluruz. Bellek uzayının sonuna dayamak istediğimiz ROM yongası için $FFFFF_h$ 'den geriye doğru $8k$ giderek ROM başlama adresini $FE000_h$ buluruz. Tabloyu bu şekilde doldurarak her bir bellek yongasını etkinleştirmek üzere adres bitlerinin hangilerini kullanmak gerektiğini kolayca görebiliriz.

Tabloda her bir belleğin içinde çözümlenen adres bitlerini ayırarak işe başlarız. Bu tablodaki $a_{12..a_0}$ sütunları hem RAM'lara, hem de ROM'a doğrudan bağlanarak bu yongaların içinde çözümlendiğinden ayrıca yonga dışında çözümleme gerektirmez. Belleklerin kendi adres devresinde çözümlenecek adres bitlerine bellek-içi adres bitleri diyoruz.

Adres çözümlemeyi的目的 her bir yonga için etkinleştirme sinyali üretmektir. Tablonun en solundaki bir dizi adres biti ($a_{19..a_{15}}$) bütün RAM satırlarında aynı olduğundan RAM yongalarının tümü için $a_{19..a_{15}}$ bitleri yalnızca bir NAND (çıkışı \bar{y} olan) ile değerlendirilir. Bu NAND'ın çıkışı (\bar{y}) bir sonraki VE kapısına evirilip bağlanarak değerlendirilmiş olduğu adres bitlerinin adrese uygunluğunu iletmesi sağlanır.

Son olarak, adres tablosunu her yonga için iki satır yerine tek satırda kodlamak ta mümkünür. Zaten bütün yongalar için ilk satır ile ikinci satır yonga-içi adreslere kadar birbirinin aynı, yonga-içi adresler için farklıdır. İki satırı tek satıra düşürürken satırların aynı olan adres bitlerini değeri (0 ya da 1) ile, farklı olanlarını ise x ile gösterebiliriz. Ayrıca devrenin yonga içi çözümlenen adreslerle ilgisi olmadığından bu bölgeyi kısmen yazmamak ta sık kullanılan kısaltma yöntemlerine

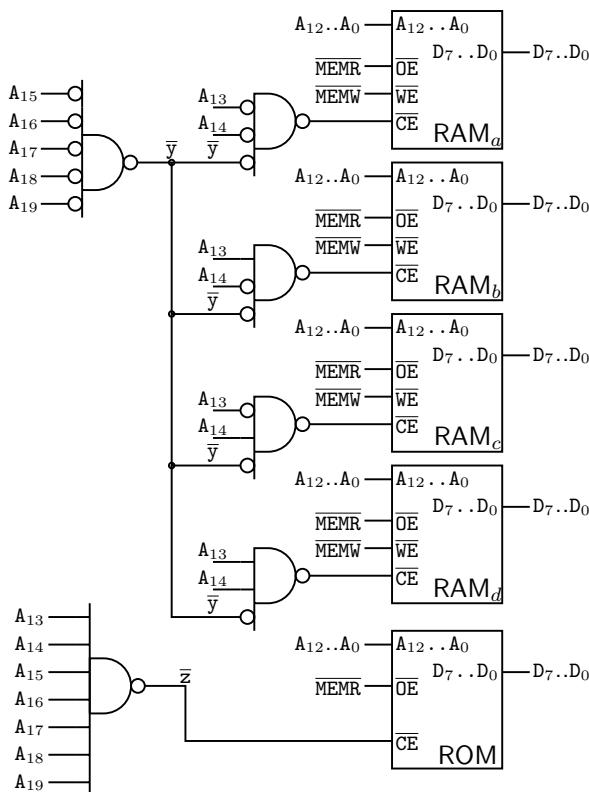
dahildir. Bu şekilde kısaltılan adres tablosu aşağıdaki biçimde dönüşür.

sistem	a19	a18	a17	a16	a15	a14	a13	a12 ...	hex adres
RAM _a	0	0	0	0	0	0	0	x ...	00000 01FFF
RAM _b	0	0	0	0	0	0	1	x ...	02000 03FFF
RAM _c	0	0	0	0	0	1	0	x ...	04000 05FFF
RAM _d	0	0	0	0	0	1	1	x ...	06000 07FFF
ROM	1	1	1	1	1	1	1	x ...	FE000 FFFFF

9.6.1 NAND ile adres çözümü

Adres tablosuna bakınca $a_{19}..a_{15}$ sütunlarındaki mavi bölgede tüm bitlerin bütün bellek yongaları için aynı değerde, hepsinin 0 olduğunu görüyoruz. Bu kısmı gerçekleştirmeye tek bir VE-değil (NAND) kapısı yeter. Beş girişli NAND'ın girişlerine evirilmiş adres bitleri $\bar{a}_{19}..\bar{a}_{15}$ 'u verirsek bu NAND'ın çıkışı sadexe $(\bar{a}_{19} \bar{a}_{18} \bar{a}_{17} \bar{a}_{16} \bar{a}_{15}) = (11111)$, diğer deyişle, $(a_{19} a_{18} a_{17} a_{16} a_{15}) = (00000)$ sağlandığında 0 çıkarır. RAM'ların, kırmızı yazılı a_{14} ve a_{13} bitlerinin farklı değerlerinde etkinleşmesi istendiğinden her bir yongaya bir NAND daha kullanırız ve tabloda yongayı sıfırda etkinleştirilen her adres bitini NAND girişine bir evirici ile bağlarız. Önceki NAND çıkışı olan \bar{y} , $(a_{19}..a_{15})$ bitleri (00000) iken 0 olur. RAM_a'yı etkinleştirmeek NAND'ın girişlerine \bar{y} , a_{14} ve a_{13} evirilerek verilir. Yalnızca $(\bar{y}, a_{14}, a_{13}) = (0,0,0)$ olduğunda NAND çıkışı RAM_a'nın \overline{CE} girişini düşürerek bu RAM'ı etkinleştirir. Diğer RAM yongalarının \overline{CE} sinyali için de benzer şekilde üç girişli NAND ve eviriciler kullanılır.

Devredeki tek EEPROM'un bütün harici $(a_{19}..a_{13})$ adres bitlerinin 1 olduğu durumda etkinleşmesi gerekiyor. Bunu sağlamak üzere harici adres bitlerini, \bar{z} çıkışını veren NAND kapısının girişlerine doğrudan, evirici kullanmadan bağlarız. NAND çıkışını da doğrudan ROM'un düşük-etkin çalışan CE girişine vererek aşağıdaki çözüm devresini elde ederiz.

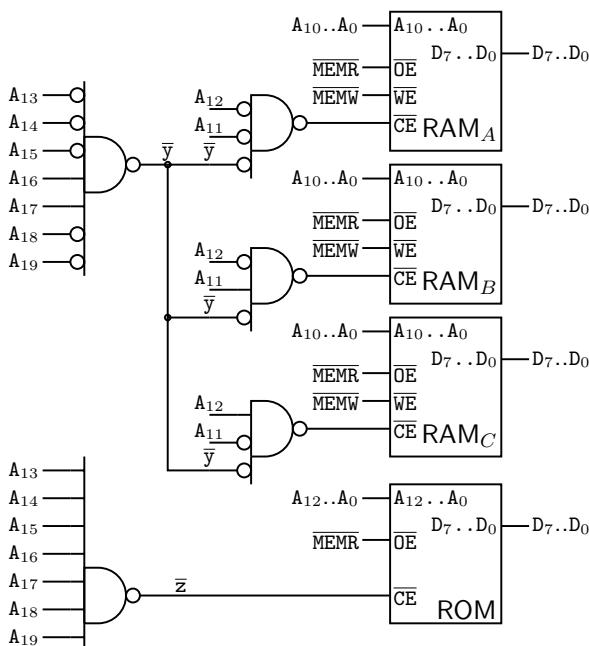
Örnek 9.6.

Son adresi $FFFFF_h$ 'de olan bir 2764 EEPROM (8k×8-bit) ve ilk adresi 30000_h 'den başlayan üç 6116 RAM (2k×8-bit) için NAND kapılı adres çözümleme devresi tasarlayalım

Cözüm: Adres tablosunda $a_{10..a_0}$ bitleri RAM_A , RAM_B , ve RAM_C nin yonga-içi çözümleyicisiyle işlenecektir. ROM'un çözümleyicisi de $a_{12..a_0}$ bitlerini kullanır. RAM_A 30000_h 'den başlayarak yerleştirilince aşağıdaki tablo çıkar.

sistem	a19	a18	a17	a16	a15	a14	a13	a12	a11	a10	...	hex adres
RAM_A	0	0	1	1	0	0	0	0	0	x	...	30000 307FF
RAM_B	0	0	1	1	0	0	0	0	1	x	...	30800 30FFF
RAM_C	0	0	1	1	0	0	0	1	0	x	...	31000 317FF
ROM	1	1	1	1	1	1	1	x	x	x	...	FE000 FFFFF

Bu tablodaki RAM'ların mavi bölgesi 7-girişli bir NAND gerektirir. Her RAM için farklı olan her kırmızı satırındaki iki bit mavi bölgeyi özetleyen NAND çıkışıyla birlikte etkinleştirme NAND'ına gireceğinden üç girişli üç NAND kullanacağız. ROM tek yonga olduğundan ROM satırının mavi bölgesini değerlendirerek bir NAND doğrudan ROM'u etkinle çıkışlı üretir. Devre aşağıdaki gibidir.

9.7 Dekoder ile adres çözümleme

Dekoder, sayısal elektronikte sık kullanılan birimlerden biridir. Yüksek-etkin m seçme girişi ($s_{m-1}..s_0$), ve $n = 2^m$ adet ($\bar{y}_{n-1}..\bar{y}_0$) düşük-etkin çıkışı bulunur. Düşük etkin çalışan çıkış-etkinle (\bar{E}) girişi düşük değilse çıkışların hiçbirini etkin olmaz, ve yüksekte kalır. \bar{E} düşükse seçme girişlerine ikili kodlanmış olan sayıya karşılık gelen çıkış düşerek etkinleşir. Yaygın olarak kullanılan 74LS138 3'ten 8'e dekoderin üç seçme girişi, $2^3 = 8$ çıkışı ve biri yüksek etkin, diğer ikisi yüksek etkin olan üç çıkış-etkinle girişi vardır.

74LS139 yongası içinde yalnızca tek etkinle girişi (\bar{E}) bulunan 2'den 4'e iki dekoder devresi yer alır. Bu iki dekoder 74LS139A ve 74LS139B olarak adlandırılır.

Dekoderlerin seçme girişleri adres tablosundaki bazı satırlar arasında farklı olan adres bitlerine bağlanarak kullanılır. Gerekirse, fazla-dan kullanılan VE-VEYA kapılarıyla dekoder çıkışlarını daha da küçük adres aralıklarına çözümlemek, ya da çıkışları birleştirerek daha da geniş adres aralıklarını etkinlemek mümkündür.

E1	\bar{E}_2	E3	S2	S1	S0	\bar{Y}_0	\bar{Y}_1	\bar{Y}_2	\bar{Y}_3	\bar{Y}_4	\bar{Y}_5	\bar{Y}_6	\bar{Y}_7
0	x	x	x	x	x	1	1	1	1	1	1	1	1
x	1	x	x	x	x	1	1	1	1	1	1	1	1
x	x	1	x	x	x	1	1	1	1	1	1	1	1
1	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1
1	0	0	0	0	1	1	0	1	1	1	1	1	1
1	0	0	0	1	0	1	1	0	1	1	1	1	1
1	0	0	0	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1
1	0	0	1	0	0	1	1	1	1	0	1	1	1
1	0	0	1	0	1	1	1	1	1	1	0	1	1
1	0	0	1	1	0	1	1	1	1	1	1	0	1
1	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0

Tablo 9.5: 74LS138 3'ten 8'e Dekoder Doğruluk Tablosu

\bar{E}	S1	S0	\bar{Y}_0	\bar{Y}_1	\bar{Y}_2	\bar{Y}_3
1	x	x	1	1	1	1
0	0	0	0	1	1	1
0	0	1	1	0	1	1
0	1	0	1	1	0	1
0	1	1	1	1	1	0

Tablo 9.6: 74LS139 2'ten 4'e Dekoder Doğruluk Tablosu. Bir pakette A ve B olarak adlandırılan iki dekoder bulunur.

Örnek 9.7.

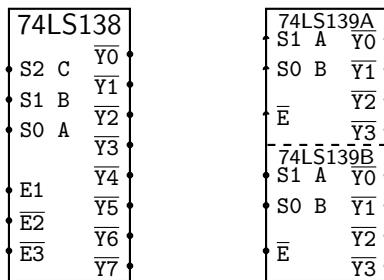
Aşağıdaki verilen adres tablosunu için bir 74LS138 ve NAND kapıları kullanarak adres çözümü devresini bulalım.

sistem	a19	a18	a17	a16	a15	a14	a13	a12	a11	a10	...	hex adres
RAM _A	0	0	1	1	0	0	0	0	0	x	...	30000 307FF
RAM _B	0	0	1	1	0	0	0	0	1	x	...	30800 30FFF
RAM _C	0	0	1	1	0	0	0	1	0	x	...	31000 317FF
ROM	1	1	1	1	1	1	1	x	x	x	...	FE000 FFFFF

Çözüm: ROM'un \bar{CE} 'si tek bir NAND ile üretilir. RAM'lardan biri $a_{19..a_{13}} = (0011000)$ olduğunda etkinleşirken, RAM_A , RAM_B ve RAM_C belleklerinin etkinleşmesi de a_{12} ve a_{11} adres bitlerinin 00, 01 ve 10 olmasına bağlı olarak belirlenir.

Öncelikle a_{12} ve a_{11} 'i 138'in S_1 ve S_0 girişine bağlayarak başlatalım. RAM'ları düşükten etkinleştirilen a_{13} 'ü S_2 'ye bağlayarak RAM_A 'nın \bar{CE} sini ($S_2, S_1, S_0 = (000)$)'a karşılık gelen \bar{Y}_1 çıkışından üretebiliriz. Ancak diğer adres bitlerinin de istenen adres aralığını sağlaması için devreyi değişik biçimlerde gerçekleştirebiliriz.

Birinci yolda, E_1 'i tabloya göre yüksekte etkinleyen a_{16} 'ya; \bar{E}_2 'yi ise

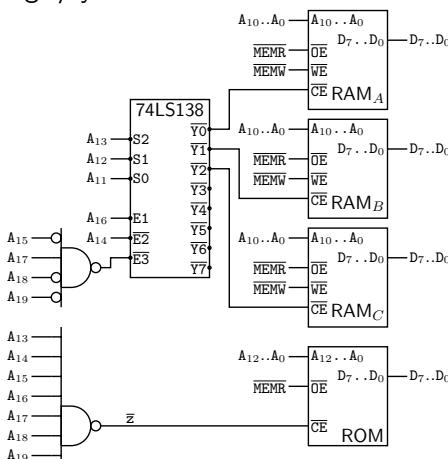

Şekil 9.4: 74LS138 ve 74LS139 Dekoder yongaları

düşükte etkinleyen a_{13} 'e bağlarız. Geriye kalan adres bitlerini çıkış \bar{S}_2 'yi sürecek NAND kapısıyla işleriz. Yukarıdaki bağlantıları adres tablosunda söyle gösteririz.

sistem	a_{19}	a_{18}	a_{17}	a_{16}	a_{15}	a_{14}	a_{13}	a_{12}	a_{11}	a_{10}	...	hex adres
RAM_A	0	0	1	1	0	0	0	0	0	x	...	30000 307FF
RAM_B	0	0	1	1	0	0	0	0	1	x	...	30800 30FFF
RAM_C	0	0	1	1	0	0	0	1	0	x	...	31000 317FF
ROM	1	1	1	1	1	1	1	x	x	x	...	FE000 FFFFFF
LS138		\bar{E}_3	\bar{E}_3	\bar{E}_3	E_1	\bar{E}_3	\bar{E}_2	S_2	S_1	S_0		$RAM_{A,B,C}$

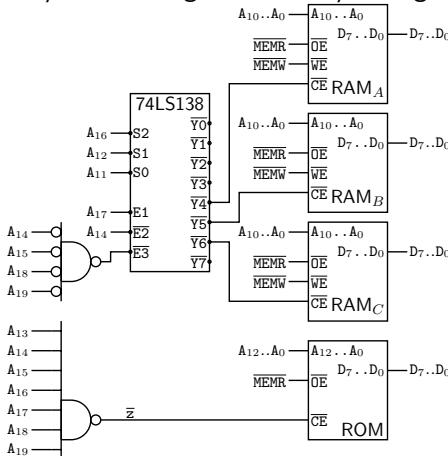
Tablonun RAM'lar ve ROM için kullanılan adres çözümü devre şeması söyleyedir.

Aynı devreyi ikinci yolla gerçekleştirirken yüksekte etkinleştirilen a_{17} ile a_{16} 'yı E_1 ile S_2 'ye bağlaysak, RAM_A yi ($S_2 S_1 S_0 = 100$) etkinleştirdiğiinden RAM_A nin \bar{CE} 'sinin \bar{Y}_4 'e bağlarız. bu durumda RAM_B nin \bar{CE} 'sinin \bar{Y}_5 'e RAM_C nin \bar{CE} 'sinin \bar{Y}_6 'ya bağlarız. Böylece diğer bağlantılarla yalnızca düşükte etkinleştirilen adres bitleri kalır. Bu durumu aşağıdaki tabloda gösteriyoruz.

sistem	a19	a18	a17	a16	a15	a14	a13	a12	a11	a10	...	hex adres
RAM _A	0	0	1	1	0	0	0	0	0	x	...	30000 307FF
RAM _B	0	0	1	1	0	0	0	0	1	x	...	30800 30FFF
RAM _C	0	0	1	1	0	0	0	1	0	x	...	31000 317FF
ROM	1	1	1	1	1	1	1	x	x	x	...	FE000 FFFFF
LS138		\bar{E}_3	\bar{E}_3	E ₁	S ₂	\bar{E}_3	\bar{E}_3	E ₂	S ₁	S ₀		RAM _{A,B,C}

Bu şekildeki bağlantı devre şematisinde aşağıdaki gibi ifade edilir.

Bu iki çözüm örneğinden görüldüğü gibi adres çözümleme devresi tasarımda çok geniş esneklik payı olduğundan çözümlerin pek çoğu aynı derecede iyi çözüm olarak kabul görür.

Örnek 9.8.

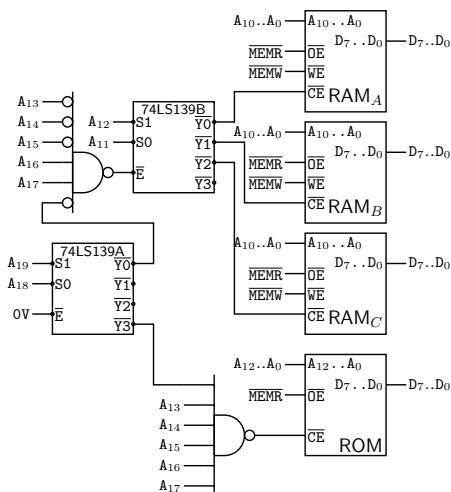
Aşağıdaki verilen adres tablosunu için bir 74LS139'daki iki dekoderi ve NAND kapıları kullanarak adres çözümü devresini bulalım.

sistem	a19	a18	a17	a16	a15	a14	a13	a12	a11	a10	...	hex adres
RAM _A	0	0	1	1	0	0	0	0	0	x	...	30000 307FF
RAM _B	0	0	1	1	0	0	0	0	1	x	...	30800 30FFF
RAM _C	0	0	1	1	0	0	0	1	0	x	...	31000 317FF
ROM	1	1	1	1	1	1	1	x	x	x	...	FE000 FFFFF

Çözüm: Elimizdeki iki dekoderden birini ROM ile RAM'ları ayırmakta, ve böylece bunların NAND devrelerini küçültmekte kullanabiliyoruz. Diğer dekoderi a₁₂ ve a₁₁ adres bitlerini çözmekte kullanırsak $\bar{Y}0$ 'ı RAM_A, $\bar{Y}1$ 'ı RAM_B, $\bar{Y}2$ 'yi RAM_C'nin \bar{CE} 'lerine bağlayız. Bu durumu adres tablosunda aşağıdaki gibi ifade ederiz.

sistem	a19	a18	a17	a16	a15	a14	a13	a12	a11	a10	...	hex adres
RAM _A	0	0	1	1	0	0	0	0	0	x	...	30000 307FF
RAM _B	0	0	1	1	0	0	0	0	1	x	...	30800 30FFF
RAM _C	0	0	1	1	0	0	0	1	0	x	...	31000 317FF
ROM	1	1	1	1	1	1	1	x	x	x	...	FE000 FFFFF
LS139A	S ₁	S ₀										RAM/ROM
LS139B			\bar{E}	\bar{E}	\bar{E}	\bar{E}	\bar{E}	S ₁	S ₀	x	...	RAM _{A,B,C}

Tabloyu devre şematisine dönüştürsek aşağıdaki devreyi elde ederiz.

Son olarak vereceğimiz bu örnekte dekoder çıkışlarından adres aralığı daraltma ve genişletme yöntemini göreceğiz.

Örnek 9.9.

Adres 62000h den başlayarak bir 6116 (RAM_A $2\text{k} \times 8\text{bit}$), adres 64000h den başlayarak iki 6264 (RAM_B , RAM_C , $8\text{k} \times 8\text{bit}$), ve son olarak 68000h 'den başlayarak bir 62256 (RAM_D $32\text{k} \times 8\text{bit}$) bellek yongası yerleştirmek üzere

- adres tablosunu
- adres tablosunda tek LS138 ile çözümü
- tek LS138'li devrenin şematik çizimini hazırlayın.

Çözüm:

- a) Adres tablosunu daima küçük adreslerden büyüğe giderek kuruyoruz.

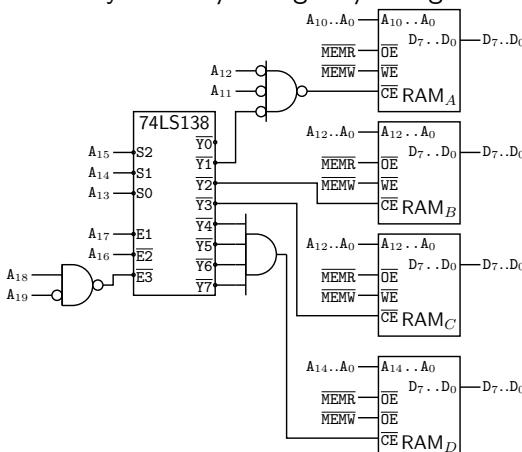
sistem	a19	a18	a17	a16	a15	a14	a13	a12	a11	a10	...	hex adres
RAM_A	0	1	1	0	0	0	1	0	0	x	...	62000 627FF
RAM_B	0	1	1	0	0	1	0	x	x	x	...	64000 65FFF
RAM_C	0	1	1	0	0	1	1	x	x	x	...	66000 67FFF
RAM_D	0	1	1	0	1	x	x	x	x	x	...	68000 6FFFF

- b) Tabloda yonga içi çözülen adreslerin çoğu (dörtte ikisi) a12 bitinden başlıyor. Dekoderin s2,s1,s0 girişlerine a15,a14,a13 bitlerini rastlatırsak iki RAM tam çözümlenirken diğer iki RAM de adres aralığı daraltma ve adres aralığı genişletme teknikleriyle etkinleyeceğiz. Dekoder seçme sütunlarını kırmızı renk ile gösterirsek tablo aşağıdakine dönüşür.

sistem	a19	a18	a17	a16	a15	a14	a13	a12	a11	a10	...	hex adres
RAM _A	0	1	1	0	0	0	1	0	0	x	...	62000 627FF
RAM _B	0	1	1	0	0	1	0	x	x	x	...	64000 65FFF
RAM _C	0	1	1	0	0	1	1	x	x	x	...	66000 67FFF
RAM _D	0	1	1	0	1	x	x	x	x	x	...	68000 6FFFF
LS138	E3	E3	E1	E2	S2	S1	S0				...	RAM _{A,B,C,D}

Elimizdeki dekoderi a₁₂ ve a₁₁ adres bitlerini çözmekte kullanırsak $\overline{Y_0}$ 'ı RAM_A, $\overline{Y_1}$ 'ı RAM_B, $\overline{Y_2}$ 'yi RAM_C'nin CE'lerine bağlarız. Bu durumu adres tablosunda aşağıdaki gibi ifade ederiz.

c) Bu tabloyu devre şematiğine çevirdiğimizde aşağıdaki devre oluşur.

9.8 PC'de bellek bütünlüğü ve güvenirliği

IBM-PC'de bellek bütünlüğü ve güvenliğini korumak üzere iki önemli tedbir bulunur. Hem bellek bütünlüğü hem de bellek güvenirliği amaçlı tedbirler bilgisayara güç beslemeyi başlatınca açılış işlemi sırasında gerçekleştirildiği gibi ayrıca bellek güvenirliği PC'nin çalışması boyunca bellekten yapılan tüm okumalarda donanım aracılığıyla sınanır.

Bellek bütünlüğü, bilgisayarın açılışını sağlayan boot ROM'undaki kodların değişerek bozulması ya da doğru okunamaması durumunda kullanıcıyı uyarmayı ve yürütmemeyi durdurmayı amaçlar. Boot ROM içinde PC'nin çeşitli birimlerini test eden kodlardan biri de bütün ROM'u ilk adresinden son adresine kadar XOR ya da toplama işleminden geçirir. Sonucun son baytına CHECKSUM değeri denir, ve ROM'un son baytına bu değeri sıfır yapacak değer yazılır. Böylece CHECKSUM testinin sonucu sıfır vermezse hataya ilişkin bir mesaj yollayan işlemci testlerin sonunda hata oluştuğu için bir sonsuz dön-güye takılır.

Bellek güvenirligi, özellikle DRAM belleklerin, okuma, veya tazeleme işlemlerindeki hatalar yüzünden düzgün çalışmaması durumunda kodu yürütmenin durdurulması ve kullanıcının uyarılmasına yönelikir. Bu amaçla, 8-bit genişliğindeki bellek bankları donanımda 9 bit olarak gerçekleştirilir. Belleğe yazılan her baytin eşlik değeri¹ bir eşlik hesaplayıcı donanımla bulunup dokuzuncu bite yazılır. Okunan her baytin eşliği de aynı donanım ile hesaplanıp dokuzuncu bitten okunan eşlik ile karşılaştırılır. Okunan ve hesaplanan eşlikler farklısa eşlik karşılaştırıcı XOR devresi işlemciyi bir durdurulamaz kesme ile uyarır. Kesme servisi, kesme dönüş adresinden bozuk bellek blokunu tespit ederek kullanıcıyı bir mesaj ile uyarır ve sonsuz döngüde bekler.

Bellek güvenirligini doğru eşlik değerleriyle başlatabilmek üzere boot ROM'daki açılış kodu belleğin tümüne damatahtası dizisi adı verilen 0AAh ve 055h dizisi yazıp okur. Böylece bozuk RAM daha açılışta belirlenmiş olur. Bunun yanı sıra, bilgisayar açılış aşamasını hatasız geçse bile besleme gerilimi veya elektromanyetik gürültü nedeniyle oluşacak okuma-yazma hatalarını da anında tespit edip programın muhakkak doğru çalışmasını, ya da hata mesajıyla durmasını sağlar.

9.9 Bellek veri yolu genişliği ve veri yolu band genişliği

Veri yolundan birim zamanda iletilen veri miktarına *veri yolu bant genişliği* denir. f_{bw} ile gösterilen veri yolu bant genişliği , n_d veri yolu genişliğine ve T_d veri yolu çevrim süresine bağlıdır.

$$f_{bw} = \frac{n_d}{T_d}$$

Örneğin 5MHz'lik 8088 sisteminde veriyolu, 8-bit okuma ya da yazma bellek çevrimini 4 işlemci çevriminde tamamlıyor. Bellek veri yolu bant genişliğini hesaplarken $n_d=1$ bayt, ve $T_d=4 \times \frac{1}{5\text{MHz}}$ olduğundan

$$f_{bw,88,0W} = \frac{n_d}{T_d} = 1 \text{ bayt} \times 5\text{MHz}/4 = 1.25 \text{ Mbayt/saniye}$$

buluruz.

¹parity

80286 veriyolu 16-bit=2 bayt genişlikte olduğundan ve 16-bit veri aktarımını 2 işlemci çevriminde tamamladığından 2.5 MHz 8086 sisteminde veriyolu bant genişliği

$$f_{bw,286,0W} = \frac{n_d}{T_d} = 2 \text{ bayt} \times 2.5 \text{MHz}/2 = 2.5 \text{ Mbayt/saniye}$$

olur. İşlemci saat hızı iki kat düşük olan 80286'nın bant genişliği iki kat daha yüksek olduğuna göre birim zamanda iki kat fazla komut çalıştırabilir.

8088'den iki kat düşük hızdaki 80286 işlemci, yavaş bellek ile çalıştırıldığında, örneğin her erişim çevriminde 3 bekleme çevrimi kullandığında bant genişliği

$$f_{bw,286,3W} = \frac{n_d}{T_d} = 2 \text{ bayt} \times 2.5 \text{MHz}/(2 + 3) = 1 \text{ Mbayt/saniye}$$

olacağından 8088'li sistemden yavaş çalışır. Yavaş bellek yüzünden 80286 sisteminin saat hızını artırsak bile bekleme çevrim sayısı da aynı oranda artacağından sonuç pek fazla etkilenmez.

Bölüm 10

Giriş/Çıkış devreleri uygulamaları

8086 ve 8088 işlemcilerinde izole giriş/çıkış gerçekleştirmek üzere dört çeşit komut olduğunu, ve bu komutlara uygun basit giriş/çıkış devrelerinin nasıl çalıştığını bölüm 8.6.3, 8.6.4, ve 8.6.5'de öğrendik. Buna ek olarak, tipki izole giriş/çıkış komutu bulunmayan pek çok işlemci gibi 8088 ve 8086 sisteminde de bellek üzerinden giriş/çıkış portu gerçekleştirebiliriz. Bellek üzerinden giriş/çıkış portlarının en büyük avantajı her çeşit adreslemeyi kullanan bellek veri aktarım ya da işlem komutu ile giriş çıkış yapmaya olanak sağlamasıdır. Ancak, bunun yanında, başlıca sakıncaları, giriş/çıkış donanımının bellek erişim sistemi karmaşıklığı ve bellek adres uzayında yer kaplamasıdır. Bu bölümde önce bellek üzerinden giriş çıkış devrelerini izole giriş çıkış ile karşılaşmalıdır olarak göreceğiz. Ardından, birden çok giriş/çıkış portu gerektiğinde sık sık kullanılan programlanabilir çevre arayüzü (PPI)¹ yongalarıyla çeşitli uygulamalar göreceğiz.

10.1 8255 programlanabilir çevre arayüzü yongası

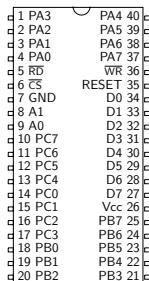
8080 işlemcisine port olarak geliştirilmiş olan 8255 çevre arayüzü yongası PPI² olarak tıpkı isimlendirilir. Yonga, hem basit giriş/çıkış, hem de tek ve çift yönlü 8-bit paralel veri aktarımı protokolünü sağlamak üzere tasarlanmıştır. Burada yonganın yalnızca basit/giriş çıkış amaçlı kullanımını sağlayan mod-0 uygulamalarıyla ilgileneceğiz.

10.1.1 8255'in uçları ve yazmaç adresleri

8-bit veriyoluna bağlanmak üzere geliştirilmiş 8255 PPI yongası mod-0 kullanımında **PCH** ve **PCL** olmak üzere dörder bitlik iki adet, ve **PA** ile **PB** olmak üzere sekizer bitlik iki adet giriş/çıkış devresi olarak tasarlanmıştır. PPI'daki yazmaçlara **CS** etkinleştirilmeden erişilemez.

¹programmable peripheral interface (PPI)

²Programmable Peripheral Interface (PPI)

Şekil 10.1: 40 uçlu 8255 yongasının uçları

Dörder bitlik portlar aynı yazmacın sağ ve sol dört biti olduğundan bir arada kullanıldığında 8-bitlik üç adet giriş/çıkış portu oluşturur. Bu portların yazmacı adresleri 8255'in A0 ve A1 uçlarıyla seçilir. Seçilen porta yazmak için WR, portu okumak için ise RD girişi etkinleştirilir. Üç port yazmacı dışında, 8255'in çalışma modlarını ve bu modlardaki durumunu belirleyen bir de yapılandırma³ yazmacı bulunur. RESET girişi bu yazmacıları tüm portların giriş olarak çalıştığı başlangıç durumuna getirir. Şekil 10.1'deki 8255 yongasının uçları sunları amaçlar.

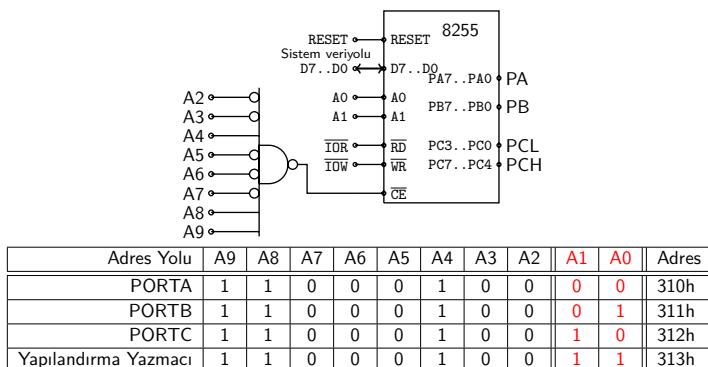
- D0..D7: Sistem veri yolu
- CS, A0, A1: Yonga etkinleştirme ve yazma seçme girişleri
- RD, WR: Seçilen yazmaca okuma ve yazma girişleri
- PA, PB: Port-A ve Port-B giriş/çıkış uçları
- PCL, PCH: Port-C sağ-dört ve sol-dört giriş/çıkış uçları
- RESET: PPI başlatma ucu.

PPI yongasındaki port yazmaclarına Tablo 10.1'daki gibi erişilir.

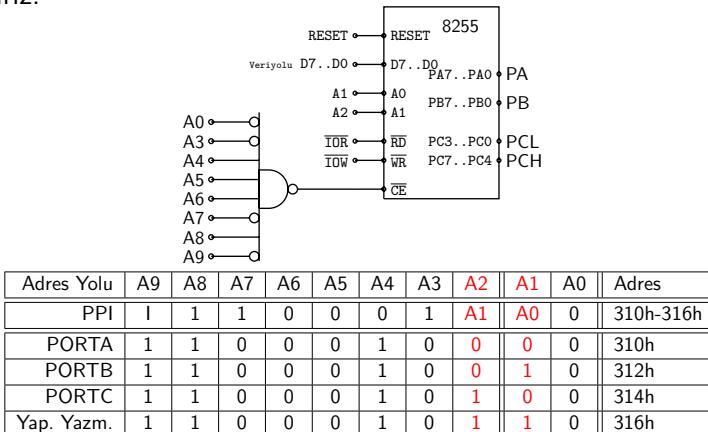
CS	A1	A0	Seçilen Yazmacı
0	0	0	Port A
0	0	1	Port B
0	1	0	Port C
0	1	1	Yapılardırma Yazmacı.
1	x	x	Yonga Etkin değil

Tablo 10.1: 8255 PPI yongasında yazmacılara erişim tablosu.

³configuration

PPI.A0 ile PPI.A1'in sistemin A0 ve A1 adres hatlarına bağlanması zorunluluğu yoktur. Örneğin 16-bitlik veri yolu kullanıldığında, çift adresler Bank-L'den (d15..d8 bitleri) okunurken tek adresler Bank-H'den (d7..d0 bitleri) erişildiğinden bütün yazmaç adreslerini çift adreslere rastlatmak için aşağıdaki gibi PPI.A0'ı sistemin A1'ine, PPI.A1'i ise sistemin A2'sine bağlamak gereklidir. Bu durumda adres çözümlemesinin eksikli kalmaması için sistemin A0'ını da adres çözücü kapıda değerlendiririz.

10.1.2 8255'in yapılandırma yazmacı ve mod-0 yapısı

8255 PPI yongasını mod-0 düzende yapılandırmak için yapılandırma yazmacının ilgili bitlerine gereken değerleri yazmalıyız. Yapılandırma yazmacının bitleri Tablo 10.2'daki işlevleri gerçekleştirir:

Örnek 10.1.

Bir sistemde PPI'nın PA'sından bazı röleleri sürüp, PB'sine, 6 anahtar-düğmeli bir tuş takımı, PCL'ye iki LED bağlayacağız. Boş

Bit	İşlevi
D7	1: Basit giriş/çıkış modu / 0: BSR (bit-set-reset)
D6 D5	Mod seçimi, 00: Mod0 / 01: Mod1 / 1x: Mod2
D4	PA yapılandırma, 0: çıkış / 1: giriş.
D3	PCH yapılandırma, 0: çıkış / 1: giriş.
D2	Mod Seçimi, 0: Mod0 / 1: Mod1.
D1	PB yapılandırma, 0: çıkış / 1: giriş.
D0	PCL yapılandırma, 0: çıkış / 1: giriş.

Tablo 10.2: 8255 PPI yapılandırma yazmacı bitlerinin mod0 işlevleri

kalacak PCH'yi ise çıkış yapmak istiyoruz. Yapılandırma yazmacına ne yazmamız gereklidir.

Çözüm: Rölelerin bobinlerini sürmek üzere PA'yı çıkış, anahtarları okumak üzere giriş, hem LED'lere bağlanacak PCL'yi, hem de boş kalacak PCH'yi çıkış yapmak istiyoruz. Yapılandırma yazmacının D7-D5'ini 100 yaparak mod-0 basit giriş çıkış modunu seçeriz. İlaveten D4'ü ve D3'ü 00 yaparak hem PA'yı hem de PCH'yi çıkış olarak yapılandırırız. D2'yi 0 yaparak mod-0'ı seçeriz. PB'yı giriş, PCL'yi çıkış olarak kullanmak üzere de D1 ve D0'ı da 10 yaparız. Sonuç olarak yapılandırma yazmacına $YY=10000010b=82h$ yazmamız gereklidir.

—=—

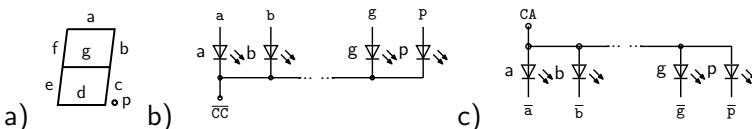
10.2 8255 ile 7-Bölülü Göstergelerin kullanımı

70'li yıllarda üretilmeye başlanan ışık çıkarıyan diyonik二极管 (LED'ler) iki üç voltlu geçmeyen ileri eğilim gerilimleri nedeniyle 5V gerilim kaynaklı sayısal devrelere en uygun gösterge niteliği kazandılar. 5V ileri gerilim altında bir LED diyonik TTL çıkış katlarının sürebileceğinden daha yüksek akımlar çekmesi nedeniyle portlara daima akımı sınırlayan bir seri direnç ile bağlanır. Üst üste iki karenin her bir kenarını birbirinden bağımsız olarak aydınlatan 7 adet LED'in özel biçimde bağlanması ile elde edilen yapıya 7-bölülü LED gösterge⁴ adı verilir. Kısaca 7seg olarak adlandırdığımız bu göstergelerin sayımı gösterecek yedi bölütündeki 7 LED'in yanısıra ondalık noktası için de bir LED'i bulunur.

⁴7-segment LED display

10.2.1 7-Bölülü Göstergenin Yapısı

Yedi bölülü göstergelerdeki sekiz LED'in her birini en az sayıda uç ile birbirinden bağımsız sürebilmek üzere sekiz akım kolu ve bir de akımın geri dönüşünü sağlayacak ortak uç gereklidir. Örneğin ortak anotlu göstergede LED'lerin anotları ortak anot CA ucuna bağlanır. Her bir bölümün katotları da \bar{a} , \bar{b} , \bar{c} , \bar{d} , \bar{e} , \bar{f} , \bar{g} , ve \bar{p} adıyla anılır. Üstü çizgili bölüm isimleri LED'i etkinleştirmek için ucun düşük mantık çıkışıyla sürülmeli gerektiğini gösterir. Katodları \overline{CC} ucunda birleştirilen ortak katod göstergelerde ise, her bir bölümün anodu ayrı ayrı a, b, c, d, e, f, g, ve p olarak adlandıracağımız bölüm uçlarını oluşturur. Katodları birleşik olanlara ortak katodlu, anodları birleşik olanlara ise ortak anodlu 7seg denir. 7seg'lerin bölüm isimleri Şekil 10.2'deki gibidir.

Şekil 10.2: 7-segment LED göstergesi. a) bölümlerin ve noktanın markanması (a, b, ..., g, p) b) Ortak Katodlu 7seg göstergenin yapısı, c) Ortak Anotlu 7seg yapısı.

10.2.2 Gösterge Kodu ve Kullanılışı

Ortak katodlu (\overline{CC}) göstergeye "1" yazmak istersek b ve c bölümterini akım yollayarak etkinleştirmemiz, diğer tüm bölümteri durdurmanız gereklidir. Örneğin \overline{CC} ucu toprağa (0V'a) bağlı göstergenin bölüm uçları $a \leftarrow PA0$, $b \leftarrow PA1$, $c \leftarrow PA2$, $d \leftarrow PA3$, $e \leftarrow PA4$, $f \leftarrow PA5$, $g \leftarrow PA6$, $p \leftarrow PA7$ biçiminde bağlıysa, bölüm LED'leri port çıkışının 1 olduğunda yanacağına göre PA'ya $\overset{p}{0}0000\overset{f}{1}\overset{e}{0}\overset{d}{0}\overset{c}{0}\overset{b}{1}\overset{a}{0}=06h$ gönderirsek yalnızca b ve c bölümünü yakabiliyoruz. Göstergede "1" görünmesi için yolladığımız bu sayıya birin göstergen kodu deriz. Göstergen kodları, bölüm uçlarının port çıkışına bağlı olduğu sıraya göre değişir. Bölümteri aynı sıraya bağlı CA⁵ göstergenin göstergen kodu, CC⁶ göstergenin göstergen kodunu evirişidir. Örneğin burada birin aynı bağlantı sırası için "1" in CA göstergen kodunu 06h bulduysak CC göstergen için $\overline{06h}=0F9h$ buluruz.

⁵Common Anode ortak anotlu

⁶Common Cathode ortak katodlu

Bağlantı değişikliklerinin program koduna etkisini azaltmak üzere gösterge kodlarını bir tablodan çağırarak kullanırız. Aşağıda iki değişik bağlantı sırası için, $\{ a \leftarrow PA_0, b \leftarrow PA_1, c \leftarrow PA_2, d \leftarrow PA_3, e \leftarrow PA_4, f \leftarrow PA_5, g \leftarrow PA_6, p \leftarrow PA_7 \}$ bağlantılı bir CC göstegenin, ve $\{ p \leftarrow PA_0, a \leftarrow PA_1, b \leftarrow PA_2, c \leftarrow PA_3, d \leftarrow PA_4, e \leftarrow PA_5, f \leftarrow PA_6, g \leftarrow PA_7 \}$ bağlantılı bir CC göstegenin veri bölümündeki kod tablosunu görüyoruz.

```

1      .data
2 ;      abcdefgp
3 CCGK db 11111100b, ;0
4      01100000b, ;1
5      11011010b, ;2
6      11110010b, ;3
7      01100110b, ;4
8      10110110b, ;5
9      10111110b, ;6
10     11100000b, ;7
11     11111110b, ;8
12     11110110b ;9
13
ya da onaltılık sayılarla
1      .data
2 ;      pabcdefg
3 CCGK db 01111110b, ;0
4      00110000b, ;1
5      01101101b, ;2
6      01111001b, ;3
7      00110011b, ;4
8      01011011b, ;5
9      01011111b, ;6
10     01110000b, ;7
11     01111111b, ;8
12     01111011b ;9
13     ...

```

ve

```

1      .data
2 ; bağlantı sırası abcdefgp
3 CCGK db 0FCh, 060h, 0DAh, 0F2h, 066h,
4      0B6h, 0BEh, 0E0h, 0FEh, 0F6h
5      ...

```

```

1      .data
2 ; bağlantı sırası pabcdefg
3 CCGK db 07Eh, 030h, 06Dh, 079h, 033h,
4      05Bh, 05Fh, 070h, 07Fh, 07Bh
5      ...

```

Tabloyu kullanırken, örneğin bölüm uçları port-0310h'ye bağlanmışsa ortak katodlu göstergeye 3 yazmak üzere gösterge kodunu tablodan dolaylı adreslemeyle okuruz.

```

1      .data
2 ; bağlantı sırası abcdefgp
3 CCGK db 0FCh, 060h, 0DAh
4      db 0F2h, 066h, 0B6h, 0BEh
5      db 0E0h, 0FEh, 0F6h
6      ...
7      .code
8      ...
9      mov bx,3

```

```

10    mov al,[bx]+offset CCGK
11    mov dx,0310h
12    out dx,al
13    ...

```

Aynı tabloyu ortak anodlu devrede tablodan okunan gösterge kodlarını evirerek, ya da, `com` komutuna gerek kalmadan evirilmiş gösterge kodu tablosu ile kullanabiliriz.

<pre> 1 .data 2 CCGK db 0FCh, 060h, 0DAh 3 db 0F2h, 066h, 0B6h, 0BEh 4 db 0E0h, 0FEh, 0F6h 5 .code 6 ... 7 mov bx,3 8 mov al,[bx]+offset CCGK 9 com al ; CA ise evir 10 mov dx,0310h 11 out dx,al 12 ... </pre>	<pre> 1 .data 2 CCGK db ~0FCh, ~060h, ~0DAh 3 db ~0F2h, ~066h, ~0B6h, ~0BEh 4 db ~0E0h, ~0FEh, ~0F6h 5 .code 6 ... 7 mov bx,3 8 mov al,[bx]+offset CCGK 9 mov dx,0310h 10 out dx,al 11 ... </pre>
---	--

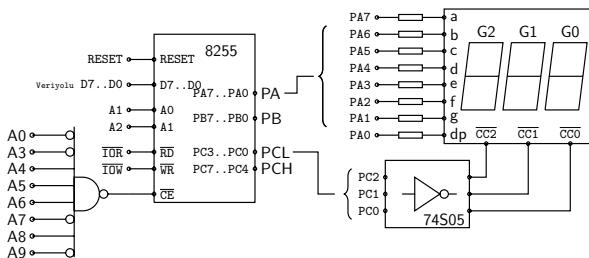
10.2.3 Çoklamalı 7-Bölülü Gösterge

Sekiz taneye kadar 7seg göstergeyi bir arada bir porta çoklamalı yöntemle bağlamak mümkündür. Çoklamalı yöntemde aynı porta bağlı aygıtları bir anda yalnızca birini olmak üzere sırayla sürerek hepsinin çalışması sağlanır.

Etkin olan aygıtı belirlemek üzere ikinci bir port kullanılır. Örneğin ortak katodlu üç göstergeyi çoklamalı kullanmak için, her üç göstergenin bülüt uçları Şekil 10.3'deki gibi, akım sınırlayacak dirençler üzerinden PA portuna bağlanır. Bir anda yalnızca bir gösterge çalışacağından port çıkışı göstergeleri sürekli güçtedir.

En sağdan başlayarak göstergeleri G0, G1 ve G2 olarak numaralandırmış ortak katodlarını sırasıyla $\overline{CC0}$, $\overline{CC1}$, $\overline{CC2}$ ile gösterelim. $\overline{CC0}$, $\overline{CC1}$, $\overline{CC2}$ uçları, sırasıyla PC0, PC1 ve PC2 uçlarını eviren 74S05 evirici-tamponun çıkışlarına bağlanır. Böylece PC0 yüksekken evirilmiş çıkış $\overline{CC0}$ 'ı topraga bağlar, düşükken toprak bağlantısı olmayan G0 çalışmaz.

74S05 veya ULN 2004 yongaları sekizli bir evirici tampondur. Girişleri 1 TTL yükümasına karşı açık kollektör tipi çıkışları 100 mA'e kadarki yükleri rahatça sürebilir. Bu iki yongayı motor ya da röle bobini gibi yüksek akımla sürülen aygıtları sürmek için de kullanırız. Evirici tampon yedi bölümten aynı anda geçebilecek akımın PC0 uçlarını aşırı yüklemesini önler.

Şekil 10.3: Çoklamalı gösterge uygulaması

Örneğin göstergeye "123" yazmak için, sırasıyla

- G0'a '3' yazmak için $\{PA \leftarrow 11110010b, PC \leftarrow 00000110b\}$ yollanıp görülmesi için 2 milisaniye beklenir
- G1'e '2' yazmak için $\{PA \leftarrow 11011010b, PC \leftarrow 00000101b\}$ yollanıp görülmesi için 2 milisaniye beklenir
- G2'ye '1' yazmak için $\{PA \leftarrow 01100000b, PC \leftarrow 00000011b\}$ yollanıp bu gösterge için de 2 milisaniye beklenir.
- Rakamların görülmemesini sürdürmek üzere (a-c) işlemleri ara vermekszin tekrarlanır.

$\{PA \leftarrow 11110010b, PC \leftarrow 00000110b\}$ yollandığında, PC'nin kullanılan üç biti evirildiği için $\overline{CC2} = 0, \overline{CC1} = 0, \overline{CC0} = 0$ olur ve yalnızca en sağdaki G0 göstergesinin ortak katodu topraklandığı için PA'ya yazılan 0F2h sadece o göstergede 3 yazılmasını sağlar. Birkaç milisaniye sonra portlara $\{PA \leftarrow 11011010b, PC \leftarrow 00000101b\}$ yazıldığında bu kez PA'ya yollanan 0DAh, G1 göstergesinde 2 görürmesini, ve ondan birkaç milisaniye sonra yollanan $\{PA \leftarrow 01100000b, PC \leftarrow 00000011b\}$, G2 göstergesinde 1 çıkışını sağlar. Bu işlem sürekli tekrarlanırsa hızlı değişimlerin ortalamasını alan gözlerimiz sanki G2 göstergesinde sürekli 1, G1'de sürekli 2, G0'da sürekli 3 yazıyor gibi görür ve böylece göstergedeki sayımı 123 olarak okuruz.

Örnek 10.2.

Giriş çıkış adresi 0310h-0313h aralığında olan PPI'in PA'sına $\bar{a} \leftarrow PA0, \bar{b} \leftarrow PA1, \bar{c} \leftarrow PA2, \bar{d} \leftarrow PA3, \bar{e} \leftarrow PA4, \bar{f} \leftarrow PA5, \bar{g} \leftarrow PA6, \bar{p} \leftarrow PA7$ olacak biçimde, üç ortak anotlu yedi-bölülü-göstergede bağlayalım ve PC2, PC1, PC0 uçlarını akımı evirmeden tamponlayan emiter-takipçi transistörlerle CA2, CA1, CA0 uçlarına bağlayalım. 8086'mızın işlemci frekansı ilk IBM-PC'ler gibi 4.77MHz olsun. Bu donanım için göstergede saniyeleri yazacak bir kaynak kodu yazmaya çalışacağız.

Çözüm Programda bazı sabitleri isimlendirmek kodlamayı kolaylaşdıracaktır. Örneğin PA 0310h, ve PB 0312h gibi. Zaman saymak için loop komutunun 17 saat çevrimi sürmesinden yararlanacağız. İşlemci frekansı 4.77MHz olduğuna göre boş loop döngüsü $17/4.77 = 3.564$ mikrosaniye sürer. Ya da 1ms (milisaniye) için $4770/17 = 280$ loop döngüsü gereklidir. CX'e 65535'ten büyük rakam koyamayacağımız için bu yolla en çok $65536/280 = 234$ ms bekleyebiliriz.

```

1 ; M.Bodur / saniye göstergesi      40 ; bit-5 PA, bit-4 PCH,
2 ; işlemci hızı 4.77 MHz.          41 ; bit-1 PB, bit-0 PCL
3 ; 0310-0313 port asresindeki    42     mov al,10001010b
4 ; PPI'in PA7..PA0 ina            43     out dx,al
5 ; ortak katodlu üç 7-seg        44
6 ; abcdefgp sırasıyla bağlı.    45 Anadöngü:
7 ; PC2..PC0 sırasıyla           46     bekle 10*280 ; 10ms
8 ; ~CC2, ~CC1, ~CC0'a bağlı.   47 ; zaman sayacını bir azalt
9                               48     dec zs
10    .model small
11    .stack 64
12
13 bekle macro süre
14    local bekleLP
15    mov cx, süre
16    bekleLP: loop bekleLP
17    endm
18
19    .data
20 ; gösterge kod tablosu
21 CCGK db 0FCh, 060h, 0DAh
22 db 0F2h, 066h, 0B6h
23 db 0BEh, 0E0h, 0FEh, 0F6h
24 ; gevşek BCD, 3 rakamlı
25 sayı db 0,0,0
26 ; gösterge indeksi, ve yeri
27 gi dw 2
28 gy db 00000100b
29 ; zaman sayacı
30 zs db 100
31
32    .code
33 ;ilkdeğerler
34    mov ax,@data
35    mov ds,ax
36
37 ; PPI'nin ilkdeğeri
38 ; PA ve PCL portları çıkış,
39    mov dx,313h
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50 ; zs =0 ise 1 saniye doldu
51     jnz zssifirdegil
52 ; zs=100 yap, sayı'yı arttır
53     mov al,100
54     mov zs,al
55
56 ;BCD sayıyı artır
57     mov bx,0
58     mov cx,3
59     scf
60 LP:
61     mov al,0
62     adc al, [bx+offset sayı]
63     aaa
64     mov [bx+ offset sayı],al
65     inc bx
66     loop LP:
67
68 zssifirdegil:
69 ; gösterge imlecini kaydır.
70 ; gy=0 olursa gi=2,
71 ; ve gy=00000100b yap
72     dec gi
73     shr gy
74     jne gabinetmedi
75     mov ax, 2
76     mov gi, al
77     mov al, 00000100b
78     mov gy, ax

```

```

79 gabinetmedi:
80
81 ; indekslenen sayıyı göster
82     mov bx,gi
83     mov bl,[bx+sayı]
84     mov al,[bx]+offset CCGK
85     com al ; CA ise al'yi evir
86     mov dx,0310h
87     out dx,al
88 ; gy'nin gösterdiğini seç
89     mov al,gy
90     mov dx,0312h
91     out dx,al
92
93 ; 10ms periyodlu döngü başına
94     jmp Anadöngü
95     end main

```

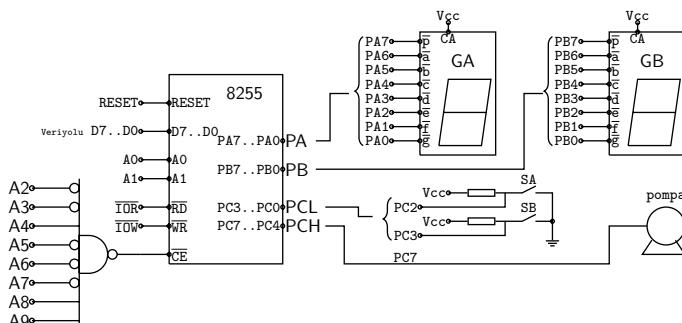
Örnek 10.3.

8088'in 4.77 MHz'de islediği aşağıdaki devredeki 8255'in CS girişi 0318h - 031Fh aralığında etkinleşiyor. PPI'nin A0 ucu veri yolunun A1'ine, A1 ucu ise veri yolunun A2'sine bağlıdır. 8255'in PA ve PB çıkışlarına GA ve GB ile gösterilen birer ortak-anotlu 7-böülü-gösterge bağlıdır. Göstergelerin $\bar{p}, \bar{a}, \bar{b}, \bar{c}, \bar{d}, \bar{e}, \bar{f}, \bar{g}$ uçları sırasıyla b7..b0 bitlerine, CA uçları da Vcc'ye bağlıdır. PCL'nin PC2 ucu SA seviye detektör anahtarına, PC3 ise SB seviye detektör anahtarına bağlıdır. Anahtarlar kapalı devreyken port girişini toprağa bağlamaktadır. PC7 ise ilk tanktan ikinci tanka su basan pompa motoruna kumanda etmektedir.

Her on milisaniyede bir,

- o GA'da eğer SA açık devreyse 'E', değilse 'F' görünmesini.
- o GB'de eğer SB açık devreyse 'E', değilse 'F' görünmesini.
- o PC7 çıkışının yalnızca SA kapalı ama SB açıksa 1, değilse 0 olmasını

sağlayan bir çeviriçi kodu yazın.

Şekil 10.4: İki tanklı su deposu sisteminin donanımı.

Çözüm:

Bu kodlamayı önce mantık işlemlerini dallanmalarla kodlayarak, daha sonra da istenenlerin bir işlev tablosunu çıkararak iki değişik yol ile çözeceğiz.

Kodlama-1: Program kodlamaya başlamadan belirlememiz gereken maddeler şunlardır:

- Port adresleri PA: 0310h, PB: 0311h, PC:0312h, Yapılandırma Yazıcı YY: 0313h'dır.
- PA, PB ve PCH çıkış, PCL ise giriş olarak yapılanmalıdır.
- 4.77 MHz saat hızındaki 8088 bir milisaniyede (ms) loop komutunu $1000 * 4.77 / 17 = 280$ kere işler. 10 ms bekleme için boş loop 2800 kere dönmelidir.
- pabcdef sırasıyla bağlı olan GA ve GB'ye 'E' yazan gösterge kodu 01001111b, 'F' yazan gösterge kodu 01000111b'dir .
- SA ve SB anahtarlarını sınamak üzere SA= 00001000b ve SB=00000100b olmak üzere iki etiket kullanacağız. Anahtar toprağa bağlı olduğundan, açıkken 1, kapalıken 0 okuruz. TEST komutu ile sınadığımızda sonuç sıfırsa anahtarın kapalı, birse açık olduğunu anlarız.
- hem SA açık, hem SB kapalı durumda PC7'yi 1 yapabilmek üzere BL=1000000b ile başlayacağız. SA kapalıysa veya SB açıksa BL'yı 0000000b yapıp BL'yı PC'ye yazacağız.

```

1 ; iki tanklı su sisteminde      25    .model small
2 ; pompa ve gösterge kodu        26    .code
3                               27
4 ;sabitler                      28 ;PPI yapılandırma
5 PA    equ 310h                 29    portyaz YY, 10000001b
6 PB    equ 311h                 30
7 PC    equ 312h                 31 anadöngü:
8 YY    equ 313h                 32 ; PC7 için BL=80h yap
9 GkE   equ ~4Fh                 33 mov bl=80h
10 GkF  equ ~47h                 34 ;anahtarları oku
11 SA   equ 00001000b            35 portoku PC
12 SB   equ 00000100b            36 ; SB için ah'ye sakla
13                               37 mov ah, al
14 ;makrolar                     38 test al, SA
15 portyaz macro port,sayı      39 jz SAAçık
16     mov dx, port               40 ;SA kapalıysa
17     mov al, sayı               41 mov bl,0
18     out dx, al                42 portyaz PA, GkF
19     endm                       43 jmp SBtest
20 portoku macro port           44 SAAçık:
21     mov dx, port               45 portyaz PA, GkE
22     in dx, al                 46 SBtest:
23     endm                       47 test ah, SB
24                               48 jz SBaçık

```

```

      56    portyaz PC, bl
49    ;SB kapalıysa          57 ; 10 ms bekleme
50    portyaz PA, GkF        58    mov cx, 2800
51    jmp pompa            59 LP: loop LP
52 SBaçık:                60    jmp mainloop
53    mov bl,0              61    end
54    portyaz PA, GkE        62
55 pompa:

```

Kodlama-2: Bu çözümde problemdeki eylemi tablo olarak yapıp bütün işlemleri tabloya bakarak yapacağız. Bunun için gerekli ön hazırlıklar:

- o Problemde durum bilgisi yoksa işlem sonucu yalnızca girişlere bağlıdır. Bu soruda istenilenler de girişlerin eski değerlerine değil, yalnızca son değerine bağlı olduğundan sorudaki eylem girişlere kombinatoryal olarak bağlıdır ve giriş-çıkış tablosu ile ifade edilebilir.
- o Soruda SA ve SB olmak üzere iki ikili giriş, PA, PB ve PC olmak üzere üç 8-bitlik çıkış var. Tablonun girişleri SA ve SB'nin 4 farklı kombinasyonu, çıkışları PA, PB ve PC olacak.

SB	SA	GA	GB	pompa
PC3	PC2	PA	PB	PC
kapalı 0	kapalı 0	47h F	47h F	00h dur
kapalı 0	açık 1	4Fh E	47h F	00h dur
açık 1	kapalı 0	47h F	4Fh E	80h pompala
açık 1	açık 1	4Fh E	4Fh E	00h dur

```

      20    shl al,1
1     .model small
2     .data
3 TPA ~47h,~4Fh,~47h,~4Fh
4 TPB ~47h,~47h,~4Fh,~4Fh
5 TPC 0,0, 80h,0
6     .code
7 main proc far
8     mov ax,@data
9     mov ds,ax
10 ; PPI yapılandırır
11    mov dx, 313h ; YY
12    mov al, 10000001b
13    out dx,al    ; PPI
14
15 anadöngü:
16    mov dx, 312h ; PC
17    in al, dx    ; SA,SB
18    and ax,000Ch; maske
19 ; SB,SA'yı en sağa kaydır
      20    shl al,1
      21    shl al,1
      22 ; index yap
      23    mov bx,ax ;
      24 ; tablodan oku, porta yaz
      25    mov al, [bx]+offset TPA
      26    mov dx, 0318h ; PA
      27    out dx,al
      28    mov al, [bx]+offset TPB
      29    mov dx, 031Ah ; PB
      30    out dx,al
      31    mov al, [bx]+offset TPC
      32    mov dx, 031Ch ; PC
      33    out dx,al
      34 ;10 ms bekle
      35    mov cx,2800
      36 LP: loop LP
      37    jmp anadöngü
      38 main endp
      39    end main

```

Kodlama-3: C dilinde çözüm dallanmalarla şöyle ifade edilir.

```
1 // PA, PB, PC, YY port adresi: 0x318h, 0x31Ah, 0x31Ch, 0x31Eh.  
2 // "E" nin kodu ~01001111b = ~4Fh  
3 // "F" in kodu ~01000111b = ~47h  
4 #include <dos.h>  
5 #include <conio.h>  
6 #include <stdio.h>  
7 main() {  
8     char PC;  
9     outp(0x313h, 0b10000001); //PPI yapılandırır  
10    do{  
11        PC=inp(0x312h);  
12        if (PC&0x04) {outp(0x310, ~0x47)};  
13        else outp(0x310, ~0x4F);  
14        if (PC&0x08) outp(0x311, ~0x47);  
15        else outp(0x311, ~0x4Fh);  
16        if ((PC&0x0C)==0x04) outp(0x312,0x80);  
17        else outp(0x312,0x00);  
18    } while(1); }
```

10.3 LCD gösterge modülü

Hitachi firmasının Optrex adıyla geliştirdiği çok satırlı dot-matris karakter üreteçli LCD sürücü, doğrudan sürülmesi son derece zor olan LCD-cam gösterelere göre arayüzü son derece kolay bir LCD modül tipinin standartlaşmasını sağladı.

Tipik bir LCD modülde 8 veri ucu D7..D0, ve üç denetim ucu bulunur. Denetim uçlarından

- E düşen kenarda çalışan etkinleştirme girişidir.
- RS yazmaç seçici girişidir. metin için 0, komut için 1 kullanılır.
- R/W okuma/yazma seçici girişidir. Okuma 1, yazma 0 iledir.

Modülün daha kısıtlı ve yavaş çalışan 4-bit modunda yalnızca D7..D4 uçlarını kullanılarak veri uçları azaltılır. Böylece portların üç sayısı yetersiz kaldığında, R/W ucu toprağa bağlanan modül yalnızca 6 çıkış ucuyla sürülebilir. Tipik olarak 32x5x7 karakterlik modül yaklaşık 4mA harcayarak pikselleri saniyede 50 kez sürer. Sönüklük ışıkta modülü görünürlüğünü yapan arka-aydınlatması için de yaklaşık 15 mA gereklidir.

LCD modül güç uygulandıktan sonra yaklaşık 80 ms başlama süresi gerektirir. Çoğu uygulamada modülü düzenlemeye başlamadan önce 200ms beklenir. Modülü düzenlemek için kullanılabilecek komutlar Tablo 10.3'da verilmiştir.

Hex Code	Command
28	2 satır 5x7 nokta 4-bit modu (4.8ms bekle)
38	2 satır 5x7 nokta 8-bit modu (4.8ms bekle)
01	Göstergeyi sil (1ms bekle)
02	İlk karaktere dön
04	Ekran imini arttır (sola kaydır)
06	Ekran imini azalt (sağa kaydır)
05	Ekranı sağa kaydır
07	Ekranı sola kaydır
08	Ekranı ve ekran imlecini kapat
0A	Ekranı kapat ekran imlecini aç
0C	Ekranı aç ekran imlecini kapat
0E	Ekranı ve ekran imlecini aç
0F	Ekranı aç ekran imlecini kırpala
10	Ekran imlecini sola kaydır
14	Ekran imlecini sağa kaydır
18	Bütün ekranı sola kaydır
1C	Bütün ekranı sağa kaydır
80	Ekran imlecini ilk satır ilk sütuna koy
C0	Ekran imlecini ikinci satır ilk sütuna koy

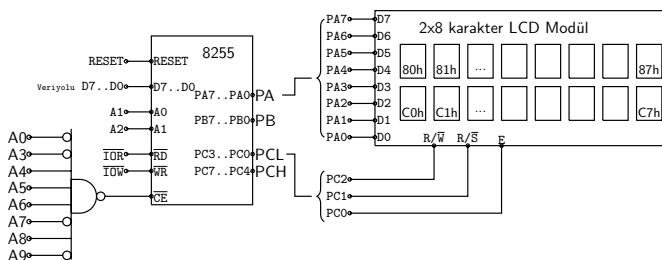
Tablo 10.3: LCD modül düzenleme komutları

10.3.1 LCD Modülüne port bağlantısı ve kullanımı

LCD Module "Selam" yazmak için yolladığımız komut ya da karakterlerin kodlarını sırayla modülün D7..D0 girişlerine verir, veri bir komutsa RS=1 yapar, E girişini yükseltir ve düşürürüz. Modülü yeni başlatırsak 8-bit veri iletimi için yapılandırmak üzere şu verileri yollamamız gereklidir:

- Modüle gerilim uygulayıp, 200ms bekleriz.
- Modülüne RS girişi yüksek mantık değerindeyken şu komutları yollamalıyız
 - ▷ 38h yollayarak modülü 2-satır ve 5x7 noktalı düzende başlatırız. Bu komutun ardından en az 4.8ms beklememiz gereklidir.
 - ▷ 0Eh yollayarak, ekranı ve ekran imlecini açarız.
 - ▷ 01h yollayarak, ekranın bütün karakterlerini sileriz. Bu işlem 1.2 ms alır.
 - ▷ 06h yollayarak, ekran imlecinin her harfle otomatik sağa kaymasını sağlarız
 - ▷ 80h yollayarak, ekran imlecini ilk satırın başına getiririz.
- Yazılacak metini yollarken RS girişini düşükte tutarız. Ekran imi harfler yollandıkça kendiliğinden sağa kayar. Ardarda yollanan 'S', 'e', 'l', 'a', 'm' ascii karakterleri ekranın birinci satır birinci sütünden başlayarak 'Selam' yazar.

Örnek 10.4.

Şekil 10.5: 8-bit verili LCD modülü 8255 arayüzü

Şekil 10.5'deki LCD modülün arayüzünün bağlandığı 8088 yongaşının işlemci saati 4.77 MHz olsun. Kullanılmayan port uçları giriş olarak yapılandırılacak olsun. Modülün ilk satırında geçen saniyeleri yazan bir 8088 programı yazalım.

Çözüm: Önce gerekli bilgileri toplayarak başlayalım.

- Port adresleri PA-0170h, PB-012Ah, PC-014Ch, Yapılandırma Yazıcı YY-0176h adresindedir.
- PA ve PCL çıkış PB ve PCH ise giriş olmalıdır.
- 8088 loop komutu 17 saat döngüsü tuttuğundan 4.77 MHz saat hızında bir milisaniye (ms) için $CX=1000*4.77/17=280$ lik loop döngüsü gereklidir. N ms bekleme için $CX=280* N$ gereklidir. Bu yolla tek döngüde en çok $65535/280= 234$ ms bekleme süresi elde edilir.
- Modüle veri yazarken PC2 sıfır yapılmalı, veri komut ise PC1'deki RS=1, metin ise RS=0 olmalı, PC0 a bağlı E, veri varkan 1 yapılp, 1 mikrosaniye sonra 0'a düşürülmelidir. Bunun için Metin=00000000b, ve Komut=00000010b adında sabitler tanımlayacağız

```

1 ; (c) M.Bodur.
2 ; LCD modülde saniye sayma      18
3 ; İşlemci saati 4.77 MHz.       19 bekle macro süre
4 .model small                   20     local bekleLP
5 .stack 64                      21     mov cx, süre
6                               22 bekleLP: loop bekleLP
7 .data                         23     endm
8 sayı db 0,0,0                  24
9                               25 LCDYolla macro veri
10 ; sabitler                    26     mov al,veri
11 msan equ 280                 27     call LCDChr
12 Metin equ 0                  28     endm
13 Komut equ 2                  29
14 PA    equ 0170h               30 ; artık koda başlayabiliriz.
15 PB    equ 0172h               31     .code
16 PC    equ 0174h               32 main:
17 YY    equ 0176h               33     mov ax,@data
                                         34     mov ds,ax

```

```

77 LP:
35      78    mov al,0
36 ; PPI yapılandırma      79    adc al, [bx+offset sayı]
37     mov dx, YY          80    aaa
38     mov al, 10001010b    81    mov [bx+ offset sayı],al
39     out dx,al           82    inc bx
40                               83    loop LP:
41 ; LCD başlatma         84
42     mov ah,0             85 ; 5*200 msan= 1saniye bekle
43     LCDYolla 0           86 LP1s: mov al,5
44     mov ah, Komut        87    bekle 200*msan
45     LCDYolla 38h         88    dec al
46     bekle 5*msan         89    jnz LP1s
47     LCDYolla 0eh         90
48     LCDYolla 01h         91 ; döngü başına git
49     bekle 2*msan         92    jmp anadöngü
50     LCDYolla 06h         93
51     LCDYolla 80h         94 LCDChr proc
52     LCDYolla 06h         95 ; LCD'ye AL'dekini yollar.
53                               96 ; RS değerini AH belirler.

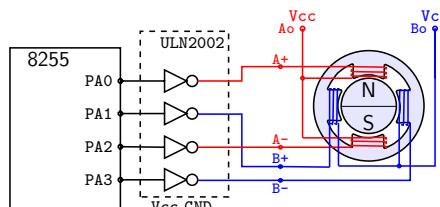
54 Anadöngü:
55     ;Ekranı sil, başa git 97    push ax
56     mov ah, Komut          98    push dx
57     LCDYolla 01h          99    push cx
58     bekle 2*msan          100   mov dx, PA
59     LCDYolla 80h          101   out dx, al
60                               102   mov dx, PC
61     ;Sayıyı göster        103   mov al, ah
62     mov ah, Metin          104   out dx, al
63     mov al, sayı+2          105   inc al
64     or al,30h              106   out dx, al
65     call LCDChr            107   ;1 mikrosan bekle
66     mov al, sayı+1          108   bekle 1
67     or al,30h              109   dec al
68     call LCDChr            110   out dx, al
69     mov al, sayı           111   mov dx, PA
70     or al,30h              112   mov al, 0
71     call LCDChr            113   out dx, al
72                               114   pop cx
73     ;BCD sayıyı arttır     115   pop dx
74     mov bx,0               116   pop ax
75     mov cx,3               117   ret
76     scf                  118 LCDChr endp
                               119   end main

```

10.4 Adım Motoru Arayüzü

En basit yapılı 6 uçlu can-stack tipi sabit miknatıslı rotorlu adım motorunun statorunda orta uçlu iki bobin çifti bulunur. Her bir bobin çifti statorda farklı bir açıyla yerleştirildiğinden sürülen bobine bağlı olarak miknatıslı rotorun N kutubu sürülen bobinin kutup-başlarına yönelir. Adım motorlarının rotorundaki sabit miknatısın N-kutup sayısı 4, 8, 12, 24, 36, 48, 64, 96 gibi çeşitli sayırlarda olabilir ve örneğin 24 N-kutuplu bir can-stack motor her tam adımda 1/24 tur ilerler.

Motorun A sarımının orta ucu A₀, diğer iki ucu A⁺ ve A⁻ olarak, B sarımının da orta ucu B₀, diğer iki ucu B⁺ ve B⁻ olarak adlandırılır. Böyle bir motoru sayısal devrelerle sürmek için en kolay yol A₀ ve B₀ uçlarını +V_{cc} gerilim kaynağına bağlamak, A⁺, B⁺, A⁻ ve B⁻ uçlarını ise portun b₀, b₁, b₂, b₃ bitleriyle değiştirmektir. Motor sarımlarının nominal akımı, port çıkışının sürebileceği maksimum akımdan yüksek olduğundan araya 78S05 veya ULN2002 gibi bir açık-kollektörlü sürücü, ve bobinin akımını keserken oluşacak gerilim darpelerini önlemek ve manyetik alanında biriken enerjiyi gerilim kaynağına geri yüklemek üzere bobinlerin ucundan gerilim kaynağına birer diyon bağılamak gereklidir. 500mA'e kadarki endüktif yük'lere kullanılabilen ULN2002 gereken diyotlarla da donatılmıştır.

Şekil 10.6: Sabit miknatıslı rotorlu altı uçlu adım motorunun unipolar çalışması için 8255 arayüzü.

Sarımlara yalnızca bir yönde gerilim uygulayan Şekil 10.6'deki bağlantı tipine unipolar bağlantı denir. A⁺ ile A⁻ aynı manyetik yolu üzerinde olduğu için ikisine aynı anda uygulanan akımların manyetik etkisi birbirini götürür. Uçlara uygulanan unipolar nominal gerilime karşılık rotorun açısı ve bu açıda tutunma torku aşağıdaki tablo 10.4'da verilmiştir. Tutma torku unipolar yerine bipolar bağlantı kullanılırsa dört sarımın da birbirini destekler yönde sürülmesiyle %100 olur. Birinci satırda görüldüğü üzere rotordaki kalıcı miknatıs nede-

niyle gerilim uygulanmasa bile nisbeten zayıf ta olsa motorun adımlını kolayca kaybetmeyeceği derecede bir tutma torku vardır.

Tablo 10.4: Unipolar bağlanan k N-kutuplu motorda uygulanan üç gerilimlerine karşılık rotor açısı θ ve tutma torku oranı (F/F_{max})

B ⁻	A ⁻	B ⁺	A ⁺	Açı: θ	tork: (F/F_{max})%	adım
0	0	0	0	-	5%	-
0	0	0	1	0	30%	yarım
0	0	1	1	45/k	50%	tam
0	0	1	0	90/k	30%	yarım
0	1	1	0	135/k	50%	tam
0	1	0	0	180/k	30%	yarım
1	1	0	0	225/k	50%	tam
1	0	0	0	270/k	30%	yarım
1	0	0	1	315/k	50%	tam
0	0	0	1	360/k	30%	yarım

10.4.1 Motor Kodu Tablosu ve Kullanılması

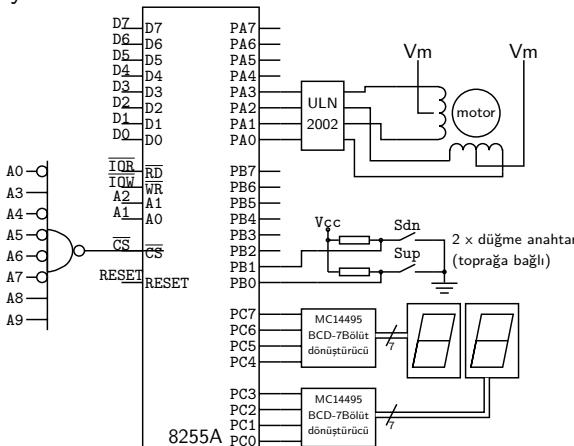
Tablodan da anlaşılacağı üzere, adım motorunun sürekli dönenmesi için sarım uçlarına uygulanan akımların düzenli biçimde sürekli değiştirilmesi gereklidir. Tablodaki sırada oluşan değişim dizisi rotoru her adımda saatin tersi yönde sekizde bir tur döndürür. Ancak motorun daha güçlü çalışması için yalnızca iki sarımın aynı anda sürüldüğü güçlü adımları kullanmak gereklidir. Bu dört adımlık dizi ise rotoru her adımda dörtte bir tur döndürür. Arada zayıf adımları kullanan sekizli motor kodlarına yarımlı kod da denir.

Port PA'ya bağlanmış olan motor, tablodaki 8 adımlık dizi için sırasıyla adım kodları $PA=\{01h, 03h, 02h, 06h, 04h, 0Ch, 08h, 09h\}$ dizisinde ileri dönerken dizinin herhangi bir noktasında dizi geriye doğru ilerlerse geriye döner. Daha güçlü çalışan 4 adımlık dizi ise $PA=\{03h, 06h, 0Ch, 09h\}$ adım kodlarından oluşur. Motorun bir adımdan bir sonrakine geçebilmesi zaman aldığı için her adımin arasında motorun hızına uygun bir süre beklemek gereklidir. Bekleme sürelerini ayarlayarak motorun hızını son derece hassas olarak belirleyebiliriz.

Uygulamada, adım kodu dizisini bir tabloya koyar, motorun açısal durumunu adım sayısı olarak örneğin $Adım$ tamsayılarında tutarız. Motor kodunu tablodan okurken $Adım$ 'in son üç yada iki bitini imleç olarak kullanırız. Adımları kolayca uygulayabilmek için makro ve prosedürlerden yararlanırız.

Örnek 10.5.

4.77 MHz'lik 8088 e bağlanmış bir Bir 8255A'nın portları PA'dan bir adım motorunu sürerken PB0'den Sup ve PB1'den Sdn düğmelerinin durumunu okuyor. Her 200ms 'de bir Sup 0 (basılı) ise motor yarımadım ilerletilsin, Sdn 0 ise yarımadım geriletsin, ve adım motorunun açısal konumu basamak sayısını olarak ikili sistemde PC'ye yazılsın istiyoruz.

Çözüm Programı kodlamak üzere hazırlık yapalım.

- Devre şemasından PA: 0308h, PB: 030Ah, PC: 030Ch, ve yapılandırma YY: 0x030Eh adreslerinde olduğu görülmeyecek.
- PPI'da, PA ve PC çıkış PB giriş olarak yapılandırılmalıdır.
- 200 ms beklemek üzere $200 * 4770 / 17 = 56117$ loop komutu çalıştıracağız.
- Yarım adımlı sekizli motor kodları olan 01h, 03h, 02h, 06h, 04h, 0Ch, 08h, 09h dizisini MKT motor kodu tablosuna yerleştireceğiz.
- Motor adım sayacının son üç bitini motor kodunun imleci olarak kullanacağız.
- Sdn ve Sup basıldığından 0, serbest iken 1 okunur. Anahtarları mantıksal akış ile çözümleyerek motor konum sayacını güncelleyeceğiz.
- Adım sayacını Port-C'ye yazarken evirerek değeri '1' olan bitlerin porttan '0' olarak çıkış LED'ini yakmasını sağlayacağız.

```

1 ; Motor denetim
2 ; (c) M.Bodur
3 .model small
4 .data
5 Adım dw ?
6 MKT db 01h,03h,02h,06h
7 db 04h,0Ch,08h,09h
8 .code
9 main proc far
10 mov ax,@data
11 mov ds,ax
12 ;8255 yapılandırma
13 mov dx,30Eh
14 mov al, 10000010b
15 out dx,al
16 ;adım ilkdeğeri

```

```

17    mov ax, 0          33   jnz adımgöster
18    mov Adım,ax        34   dec Adım
19
20 anadöngü:           35   adımgöster:
21 ;anahtarları oku      36   mov dx,30Ch
22   mov dx,30Ah         37   mov ax, Adım
23   in al,dx ;Sup-b0,Sdn-b1 38   out dx,al
24 ; ah'ye kopyala       39 ;adımı indekse döndür
25   mov ah,al           40   and ax,0007h ; maske
26 ; Sup birse adımı arttır 41   mov bx, ax
27   and al,01h ; Sup     42   mov al,[bx]+offset MKT
28   jnz diğerdüğme      43   mov dx, 308h
29   inc step            44   out dx,al
30 diğerdüğme:          45   mov cx, 56117 ; onlusayı
31 ;ah'deki kopyayı kullan 46 L1: loop L1 ;200ms bekle
32   and ah,02h ; Sdn     47 ..jmp anadöngü
33
34 main endp

```

Bu programı C ile kodlamak oldukça kolaydır.

```

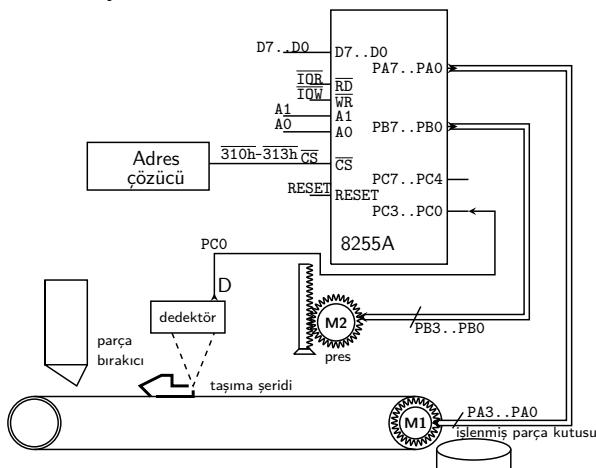
1 #include <conio.h>
2 #include <stdio.h>
3 main() {
4   const char
5   MKT[ ]= {0x01,0x03,0x02,0x06,0x04,0x0C,0x08,0x09};
6   outp(0x30B, 0x80); // 8255A yapılandır
7   char anahtar, Adım=0;
8   do{ // anadöngü
9     anahtar=inp(0x309);
10    if ( !(anahtar&0x01) ){ step++; }
11    if ( !(anahtar&0x02) ){ Adım--; }
12    outp(0x30A, Adım);
13    outp(0x308, MKT[ Adım&0x03 ] );
14    delay(200); // 200ms bekleme
15    } while(1);
16 }

```

Örnek 10.6.

Aşağıdaki 4.77MHz 8088 işlemcili sistemde 308h-30Fh port adreslerindeki 8255A PPI yongasına M1 ve M2 adım motorlarıyla D optik parça detektörü bağlanmıştır. PA portuna bağlı M1 bir konveyör şeridini döndürüyor. Şerit, parça bırakıcıdan inen parçaları taşırken, parça detektörün altındaysa, detektör PPI'nin PC2 ucuna +Vcc, altında değilse 0V veriyor. PB'ye bağlı olan M2 ise bir baskı presini aşağı yukarı

hareket ettiriyor. Yazılacak program kodunun sırasıyla şu işleri yapması isteniyor

- Şerit boş kaldığı sürece M1 motoru 50ms'de bir adım ilerleyerek döndür.
- Dönen şerit, üzerine parça bırakıcıdan düşen parçayı ilerletip D detektörünün altına getir.
- Program kodu, D'den Vcc gelmeye başlayınca M1'e tam 22 adım daha attıracak parçayı tam presin altına getir.
- Kod, M2 motorunu 30ms'de bir adım ilerleyerek toplam 45 adımda parçaya presi uygula.
- M1 motoru dururken, M2 motorunu 25ms'de bir adım atarak 30 adım ileriye döndürerek presi parçanın üzerine indirmeli, ve ardından aynı hızda 30 adım geriye döndürerek presi yukarıya çek.
- Parça işlenmişler kutusuna düşünmeye kadar, ve D'den Vcc gelmediği sürece M1 motorunu 50ms de bir adım hızında döndürmeye devam et.

Çözüm Kodlamaya geçmeden önce planımızı yapalım.

- Motorların dört tam adım için 4'lü konum kodlarını tutan MKT adlı bir tablo oluşturup içine { 3,6,12,9} yazmalıyız.
- M1 ve M2 motorlarının açısal konumunu tutmak üzere 8-bitlik adım1 ve adım2 tanımlamalıyız.
- Öncelikle motorlardan herbirini değişik hız ve adımla çalıştırabilmek için bir makro tanımlamakta yarar var. `motor` makrosunda şu argumanlar gerekecek: i) a konum değişkeni, ii) p port adresi, iii) d dönüş yönü iv) n adım sayısı v) w bekleme süresi.
- Bekleme için daha öncekiler gibi 17 saat döngülü loop komutunun 4.77MHz'de 28 kere işlediğinde toplam 100 mikro saniye sürmesini kullanabiliriz.

Şimdi programın kodunu yazmaya başlayabiliriz.

```

1 ;(c) M Bodur 2 motorlu örnek
2 ; 4.77 MHz'de 100usan=28loop
3 yuzusan equ 28
4
5 motor macro a,p,d,n,w
6 ;a: motor konum sözcüğü
7 ;n: uygulanacak adım sayısı
8 ;d: dönüş yönü, (1 or -1)
9 ;p: motor portu
10 ;w: bekleme süresi(x100us)
11 ;MKT: motor kodu tablosu
12 local mn,mw
13 mov cx,n
14 mn:
15 mov bx,a
16 add bx,d
17 mov a,bx
18 and bx, 0003h
19 mov al,[BX+offset MKT]
20 mov dx,p
21 out dx,al
22 ; wait w * 100mikrosaniye
23 push cx
24 mov cx, w*yuzusan
25 mw:
26 loop mw
27 pop cx
28 loop mn
29 endm
30
31 ;Program Kodu
32 .model small
33 .stack 64
34 .data
35 adim1 dw 0
36 adim2 dw 0
37 MKT db 3,6,12,9
38
39 .code
40 mov ax,@data
41 mov ds,ax
42
43 ;PPI yapılandırma
44 ; PA,PB çıkış, PCL giriş
45 mov dx,303h
46 mov al,10000001b
47 out dx,al
48
49 anadöngü:
50 ;M2 bir adım ileri
51 ; a, p,d,n, w
52 motor adim1,300h,1,1,500
53 ;detektöre bak
54 mov dx,302h
55 in al,dx
56 ; D=0 ise başa dön
57 and al,01h
58 jz anadöngü,
59
60 ;parça algilandi
61 ; a, p, d, n, w
62 motor adim1,300h, 1,22,500
63 motor adim2,301h, 1,45,300
64 motor adim2,301h,-1,45,300
65 jmp anadöngü
66 end

```

Aynı kodu, daha basit makrolar kullanarak, ve sadece kod bütütünde yazmaya çalışsak aşağıdaki programı elde ederiz

```

1 motor macro p,n
2 mov dx,p
3 mov bx,word ptr n
4 and bx,0003h
5 mov al,CS:[bx+offset MKT]
6 out dx,al
7 endm
8
9 bekle macro yüzmikrosaniye
10 local bekle1,
11 push cx
12 mov cx, yüzmikrosaniye*28

```

```

        41    in al, dx
13 bekle1:          42    test al, 01h
14    loop bekle1      43    jnz anadöngü
15    pop cx           44
16    endm             45 ;parça detektörün altında
17
18 .model small       46    mov cx,22
19 .code
20 main:              47 geneA1:
21    jmp kodbasi      48    inc word ptr CS:A1
22 MKT:                49    motor 300h, A1
23    db 0Ch,06h         50    bekle 500
24    db 03h,09h         51    loop geneA1
25 A1 dw 0            52
26 A2 dw 0            53    mov cx,45
27
28 kodbasi:           54  ileriA2:
29 ;PPI yapılandır     55    inc word ptr CS:A2
30    mov dx, 303h       56    motor 301, A2
31    mov al, 81h         57    bekle 300
32    out dx, al         58    loop ileriA2:
33
34 anadöngü:          59
35    inc word ptr CS:A1 60    mov cx,45
36    motor 301h, A1      61 geria2:
37    bekle 500           62    dec word ptr CS:A2
38
39 ; detektörü oku      63    motor 301, A2
40    mov dx,302h          64    bekle 300
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68

```

10.5 Sayısalan-Örneksele Dönüştürücüler

Sayısal işlemciler yazmaç genişliğine bağlı olarak 8 ya da 16-bitlik tam-sayıları doğrudan komutlarıyla işleyebilir. İşlemcinin doğrudan mantıksal ve aritmetik işlemlerde kullanıldığı sonlu tamsayıları gerilim, ya da akım gibi fiziksel varlıklı örneksel değişkenlere dönüştüren donanıma Digital/Analog (D/A) ya da Sayısal/Örneksele dönüştürücü, kısaca DAC diyoruz.

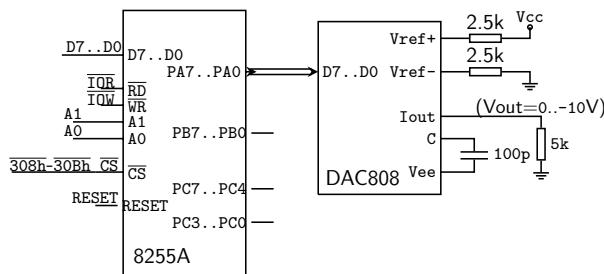
Önde gelen DAC teknolojileri arasında

- i) R/2R merdiven devresini,
- ii) darbe genişlik bindirme⁷ teknğini ve
- iii) delta-sigma dönüştürücüler

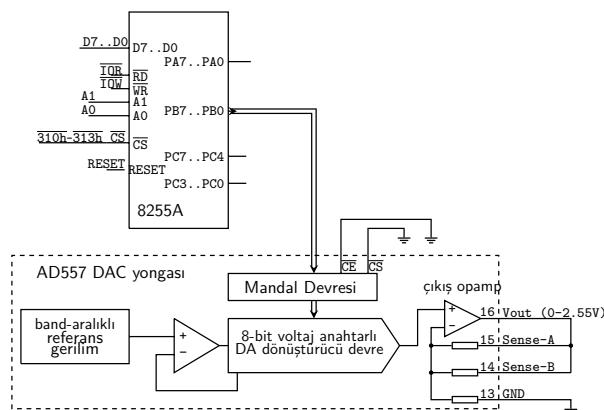
sayabiliriz. Telekomun sayısallaşmasıyla birlikte delta-sigma dönüştü-

⁷Pulse Width Modulation

rüçülerin kullanımı baskın duruma gelse de R/2R devreleri özellikle endüstriyel kontrol alanında rolünü korumaktadır. Bu bölümde inceleyeceğimiz DAC808 ve AD557 yongaları 200 kHz'in üzerinde çalışabilen tipik 8-bit R-2R devreleridir. Şekil ve 'de DAC808 ve AD557 ile kurulan örnek DAC devreleri görülmektedir.

Şekil 10.7: DAC808 ile DAC arayüzü

Şekil 10.8: AD557 ile DAC arayüzü

Sayısal-Örneksel dönüştürmelerde örnekSEL değişkenin alt ve üst sınırlarına alt ve üst referans (ya da alt ve üst gönderim değeri) deriz. Sayısal-örneksel dönüştürmenin çözümünü genellikle anlamlı bit sayısı ile ifade ederiz. Dönüşürmedeki örnekSEL tolerans ise alt ve üst referansların farkının 2^n 'de biridir. Dönüşürme hesaplarında kolaylık açısından sayısal değerin bir değişmesi ile örnekSEL değerde olacak değişime örnekSEL basamak denir. Dönüşürücü sayısını gerilime dönüştürüyorsa örnekSEL basamağa gerilim basamağı da denir. Örne-

ğin 8 bitlik bir DAC dönüştürücü 0 ile 255 arasındaki sayıları V_{ref-} ile V_{ref+} arasındaki 255 basamağa dönüştürür. V_{ref-} gerilimi genellikle 0V olarak kullanılır. V_{ref+} ise girişteki en büyük sayıyla elde edilecek çıkış gerilimini belirler.

Akım aynası devreler aracılığıyla $R/2R$ üzerinden analog çıkış akımı oluşturan DAC 808 yongasının (V_{ref+} , V_{ref-}) girişleri $2.5k\Omega$ dirençlerle $V_{ref}=5V$ 'a bağlandığında, sayısal giriş $N=255$ iken çıkış akımı $I_{out}=2$ mA olur. Bu I_{out} çıkış akımı, bir direnç üzerinde V_{out} gerilimine dönüştürülerek kullanılırsa $N=255$ durumunda $5k$ direnç üzerinde -10V, $2.5k$ üzerinde ise -5V çıkış gerilimi oluşur. Çıkış gerilimi bir evirici opamp devresinin girişine uygulanırsa, $2.5k$ 'lık geri besleme direnci ile, $N=255$ için opamp çıkışındaki Vout 5V olur. Geri besleme direncini uygun değerde seçerek maksimum çıkış gerilimini istediğimiz değere ayarlayabiliriz.

Özellikle ses sinyali üretmek üzere tasarlanmış olan AD557'nin içinde $V_{ref+}=2.55$ V referans kaynağı ve $V_{ref-}=0V$ (=toprak) bağlantısı bulunur. Böylece 3V'tan 5.5V'ta kadarki besleme gerilimleri için girişi $N=0$ da çıkışı $Vout=0V$, girişi $N=255$ olduğunda ise çıkışı $Vout = 2.55V$ üretir.

10.5.1 Basamak gerilimi

İdeal DAC girişine sırayla $N=0$ 'dan $N=255$ 'e kadarki sayıları yolladığımızda çıkış gerilimi $v_{out} = N \times V_{ref}/255$ olur. V_{out} 'u hesaplamakta kullandığımız $\Delta V = V_{ref}/255$ çarpanı, birim giriş başına çıkış gerilimi değişimidir ve basamak gerilimi olarak adlandırılır. Basamak gerilimi ΔV sembolü ile kısaltılır.

Örnek 10.7.

8-bitlik DAC808 devresinin referans gerilimi +5V ve toprağa bağlı $2.5k\Omega$ dirençlerle oluşturulunca çıkış akımı 0 ile -10V arasında değişiyor.

a) DAC'ın basamak gerilimi kaç voltur?

b) Giriş $N=24$ uygandığında çıkış gerilimini bulun.

Çözüm:

a) DAC'ın girişi 8-bit olduğundan uygulanacak en büyük sayı $N=255$ 'tir. $N=0$ 'da çıkış 0V, $N=255$ 'te -10V olduğuna göre basamak gerilimi

$$\Delta V = -10V/255 = 0.0392V$$

bulunur.

- b)** $N=20$ uygulandığında çıkış gerilimi

$$V_{out} = N \times \Delta V = 20 \times 0.0392 = 0.784\text{V}$$

olur.

10.5.2 Periyodik Fonksiyon Üreteci

Testere dışı dalgası, bir periyodu içinde ilkdeğerinden sondeğerine doğrusal olarak yükselen ve periyodunu tekrarlayarak devam eden bir sinyaldir. DAC çıkışı, çözünürlüğünün yettiği ölçüde, basamak gerilimi kadar değişimler yaparak bir testere dışı dalgası oluşturabilir. Örnek bir testere dalgası oluştururken basamak süresi ve dalganın genliğini belirleyen faktörleri inceleyeceğiz.

Oluşacak testere dışı dalgasının en düşük ve en yüksek değerleri olan V_a ve V_b gerilimlerini üretेÖcek N_a ve N_b girişleri basamak voltagından $N = V/\Delta V$ bağıntısıyla kolayca bulunur. Testere dışının T_p sürelik doğrusal yükselen sırtını girişteki sayıyı eşit sürelerde birer birer arttırarak elde ederiz. N_a 'dan N_b 'ye kadar girişi toplam $N_b - N_a$ kez artıracagımıza göre girişi her arttırmanın ardından

$$\Delta t = \frac{T_p}{N_b - N_a}$$

kadar bekleme süresi gereklidir.

Örnek 10.8.

0..-10 V çıkış sağlayabilen 8-bitlik bir DAC ile periyodu $T_p=500\text{ms}$ olan 0..-3V'luk testere dışı dalgası üretmek üzere N_a , N_b , ve Δt değerlerini bulalım.

Çözüm:

$$N_a = 3000\text{mV}/39.0625\text{mV} = 76.8 \approx 77$$

$T_p = 500 \text{ ms}$ süreyle 77 basamağa dağıtılnca her basamakta

$$\Delta t = 500\text{ms}/77 = 6.5\text{ms}$$

beklemek gerektiğini buluruz.

Örnek 10.9.

Beklemeleri kodlarken devredeki işlemcinin 4MHz'de çalıştığını ve loop komutunun 17 saat çevriminde tamamlandığını varsayıarak. şekil 10.7'deki DAC808 devresinden, 500ms periyotlu, -1V 'tan -8V 'a düşerek tekrar eden bir testere dışı dalga üretecek program yazalım.

Çözüm: Programa başlamadan gerekecek hazırlıklar şunlardır:

- DAC'ın basamak gerilimi $-10/255 = -0.0392$ V 'tur.
- $-1V$ için $N_{-1V} = -1/-0.0392 = 25.5$, tamsayı olarak 25'tir.
- $-8V$ için $N_{-8V} = -8/-0.0392 = 204$ 'tür.
- 500ms'lik periyotta 25'ten 204'e N toplam 179 basamak artıp, bir de 25'e dönüş için toplam 180 periyotlu zaman gereklidir. Her bir adımın süresi $T_N = 500/180 = 2.778$ ms olmalıdır.
- $2.778 \text{ ms} = 2778\mu\text{s}$ sürecek bir loop döngüsü

$$cx = \frac{2778\mu\text{saniye} \times 4M(\text{çevrim/saniye})}{17(\text{çevrim/tur})} = 653 \text{ tur}$$

ile başlamalıdır.
- PPI'da PA'yı giriş, diğer bütün portlar çıkış olarak yapılandırılacak.
- Programda altprogram veya veri bütütü kullanmayacağımızdan DS 'yi ve yiğiti başlatmaya gerek yoktur.

```

13      out dx, al
1     .model small
2      .code
3 main proc far
4 ; PPI yapılandırma
5      mov al, 10010000b
6 ...mov dx, 303h
7      out dx,al
8 ; ana döngü başlıyor
9 anadongu:
10 ; -1 V'tan başla
11      mov dx, 300h ; PA
12      mov al, 25 ; -1V
13      out dx, al
14 ; Azalarak devam et
15 L1:
16 ; 2.778 ms bekle
17      mov cx,653
18 bekle: loop bekle
19 ; 205'e dek arttır
20      inc al
21      cmp al,205
22      jb L1
23      jmp anadöngü
24 main endp
25 end main

```

Örnek 10.10.

Aşağıdaki programdaki bekle10ms makrosu, işlemci hızı 3.4MHz'lik bir 8088'de argümanı kadar 10 mikrosaniye bekleme sağlıyor. 3.4MHz'lik 8088'e bağlı olan Şekil 10.8'deki AD557 devresinin üreteceği örnekSEL çıkışın dalga şeklini ve periyodunu bulup (0, 3V)'a karşılık (0, 20 m saniye)'lik bir grafikte gösterin.

```

1 macro bekle10us nn
2 ; işlemci hızı 3.4MHz.
3 local L1
4      mov cx,nn*2
5 L1: loop L1
6      endm

```

```

    22 inc al
7      23 cmp al,0A0h
8 .model small
9 .code
10 main proc far
11 ;PPI PA-PB-PC çıkış
12 mov dx, 30Bh
13 mov al, 10000000b
14 out dx,al
15
16 anadongu:
17 mov dx, 309h
18 mov al,50h
19 art:
20 out dx,al
21 ..bekle10us 5
22 inc al
23 cmp al,0A0h
24 jb art:
25 ..bekle10us 100
26 ..mov al,50
27 out dx,al
28 ..bekle10us 200
29 azal:
30 out dx,al
31 bekle10us 2
32 dec al
33 ..cmp al,0
34 jne azal
35 jmp anadongu
36 main endp
37 end main

```

Çözüm: Önce `bekle10us` makrosunun gerçekten argümanın değeri başına ne kadar beklediğini görelim: Argümanın değerine k dersek `loop` komutu $k \times 2$ kere döndüğünde göre işlemci toplam $17 \times 2 \times k$ işlemci çevrimi bekler. Her işlemci çevrimi $T_p = \frac{1}{3.4\text{MHz}}$ olduğuna göre toplam süre

$$T(k) = 34k \times T_p = 10k \mu\text{saniye}$$

olur.

Devredeki DAC'ın basamak gerilimini belirleyelim: Şekildeki bağlantı için v_{out} gerilimi $N=0$ için $0V$, $N=255$ için $2.55V$ üretiyor. Basamak gerilimi

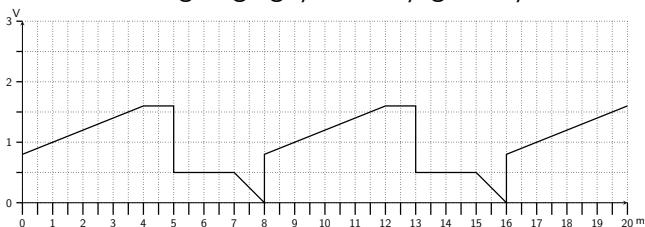
$$x\Delta V = 2.56V/256 = 0.01V = 10mV$$

bulunur.

Şimdi programı izleyerek çıkışı belirleyelim.

- satır-18'de $al=50h=80$ 'den başlayan anadönü satır-19..24 arasında $50 \mu\text{s}$ aralıklarla artarak $al=0A0h=160$ 'a kadar çıkıyor ve her turda DAC'a yazılıyor. Böylece toplam $80 \times 50 = 4000 \mu\text{s} = 4\text{ms}$ sürede DAC'ın v_{out} gerilimi $80 \times 10\text{mV} = 0.8\text{V}$ 'tan başlayıp onar milivolt basamaklarla $160 \times 10\text{mV} = 1.6\text{V}$ 'a çıkıyor.
- Ardından 1.6 Voltta satır-25 nedeniyle $100 \times 10 \mu\text{s} = 1\text{ms}$ sabit kalıyor.
- satır-26-27'de $al=50$ yapılp bu değer DAC'a yazılıncaya V_{out} aniden $50 \times 10\text{mV} = 0.5\text{V}$ oluyor ve satır-28 nedeniyle 2ms boyunca sabit kalıyor.

- satır-29..34 arasındaki azaltma döngüsü 50 kere dönüyor ve toplam $50 \times 20 = 1000 \mu\text{s}$ aniyede al'yi sıfıra indirerek çıkış 0V'a düşüyor.
- satır-35'te anadöngüye dönüşle bir periyod sonlanıyor. Toplam periyod süresi $4\text{ms} + 1\text{ms} + 2\text{ms} + 1\text{ms} = 8\text{ms}$ oluyor. Çıkış 8 ms'de bir kendini tekrarlıyor.
- Gerilimleri grafiğe geçirirsek aşağıdaki çizimi elde ederiz.

10.5.3 Örneksel-Sayısal Arayüz

Yalnızca sayısal değerleri işleyebilen bir bilgisayarın, sıcaklık, basınç, voltaj, akım gibi örneksel değişkenleri işleyebilmesi için örneksel değişken bir dönüştürücüyle ⁸ gerilime, gerilim de Analog/Digital dönüştürücü (ADC) devreler kullanılarak sayısal değere dönüştürülür. Diğer fiziksel değişkenleri akım ya da gerilim gibi elektriksel değişkene dönüştüren birimler duyaç⁹ olarak da adlandırılır.

ADC tipleri

Örneksel sayısal dönüştürücü tipleri arasında en yaygın üçü şunlardır:

- Değişkeni süreye dönüştürüp süreyi sayarak sayısal değere dönüştürmek en basit ve en ucuz yoldur.
 - RC zaman sabitinden:** Örneğin oyun çubukları¹⁰ bir potansiyometrenin direncini bir kondansatörle oluşturduğu zaman sabitinden kondansatörün boşalma süresini sayarak bulur.
 - Cift tümlev yöntemi:**¹¹ girişin ve referans geriliminin dual eğimli tümlevini kullanan dönüştürücüler, 16-bit yada daha yüksek yüksek çözünürlüğe, girişin yaklaşık bir saniye süreyle ortalamasını alarak erişirler.

⁸transducer

⁹sensor

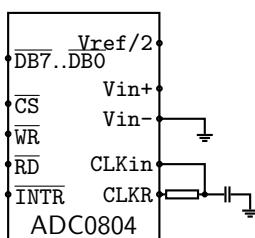
¹⁰Joysticks

¹¹Dual Slope Integration

- ▷ **Delta-sigma yöntemi:** giriş sinyalinin ADC değerini, giriş geriliminin bir kondansatör üzerinde alınan tümlevini dengeleyecek dayanak geriliğini sayısından bulur.
- **Ardışık yaklaşırma yazmacı¹²**: genellikle ses frekanslarından daha yüksek hızlarda dönüştürme yapmak üzere kullanılır. Bu yöntem en sol bitten başlayarak her çevrimde bir voltaj karşılaştırması yapıp bir bit ayırtırarak istenen çözünürlüğe erişir.
- **Anlık Dönüştürücü¹³:** Video frekanslarıyla videodan da yüksek frekanslarda, aynı anda mümkün olduğunda çok gerilim karşılaştırıcı kullanarak dönüşüm hızlandırır. Örneğin 5-bit anlık (flaş) dönüştürücünde toplam 31 örneksek karşılaştırıcı giriş gerilimini aynı anda 31 basamak değeriyle karşılaştırıp, 31 girişli bir enkoder devresiyle birkaç nanosaniyede beş bitlik çıkışa kodlar. Örneğin, iki anlık 5-bit dönüştürücü peşpeşe kullanılarak çevrim süresi 30-40 ns civarı olan 10-bit dönüştürücü oluşturulur.

ADC0804 yongası

ADC0804 8-bit çözünürlüklü tek kanallı ve 8080 veriyoluna doğrudan bağlanabilen bir SAR dönüştürücüdür. Uçlarının işlevleri şöyledir:

Şekil 10.9: ADC0804 yongasının uçları

- \overline{CS} düşük-etkin giriş: yongayı okuma ve yazma için etkinleştirir.
- \overline{RD} düşük-etkin giriş: yongadan dönüştürücü sonucunu veri yoluyla aktarmayı etkinleştirir.
- \overline{WR} düşük-etkin giriş: dönüştürme işlemini başlatır. Dönüşürme işlemi toplam 16 saat çevrimi sürer.
- $V_{ref}/2$ örneksel dayanak geriliği girişidir. Dönüşürme tamamlanınca ADC0804 V_{in} örnekSEL girişinden

¹²Successive Approximation Register (SAR)

¹³Flash Converter

$$N_{ADC} = 255 \times (V_{in+} - V_{in-}) \times V_{ref}/2$$

sayısal dönüştürme sonucunu oluşturur.

- DB7..DB0 üçdurumlu veri çıkış uçları \overline{CS} ve \overline{RD} düşükken N_{ADC} sayısal dönüştürme sonucunu çıkarır. \overline{CS} veya \overline{RD} yüksek olduğu sürece yüksek empedans kalır.
- V_{in+} ve V_{in-} örneksel giriş gerilimi uçlarıdır.
- DGND ve AGND sayısal ve örneksel toprak uçlarıdır.
- CLKIN ve CLKR uçları RC saat üretici uçlarıdır. $R=10k$, $C=150pF$ kullanıldığında saat hızı yaklaşık 500kHz olur ve ADC0804 8-bit dönüştürmeyi en çok 72 saat çevriminde tamamlar.
- \overline{INTR} çıkışı örnekselden sayısala dönüştürme başlayınca yükselir, dönüştürme tamamlanınca düşer. \overline{INTR} ucu düşer düşmez okuma yaparak sonuç en kısa gecikmeyle okunur.

ADC0804 $V_{in}=V_{in+}-V_{in-}$ gerilimini sayıya dönüştürken bir birim sayısal artışı karşılık gelen gerilim artısına basamak gerilimi denir. Basamak gerilimi ΔV ile gösterilir.

Örnek 10.11.

$V_{ref}/2=1.024$ Volt için ADC0804'ün i) basamak gerilimi ne kadardır?, ii) okunan değer $N_{ADC} = 32$ ise V_{in} giriş gerilimi ne kadardır?

Çözüm: i) Basamak gerilimi

$$\Delta V = V_{ref}/N_{ADCmax} = 2048/256 = 8mV$$

olur. ii) Bu ADC ile okunan $N_{ADC}=32$ değeri $V_{in} = \Delta V \times N_{ADC} = 0.256$ V anlamına gelir.

Örnek 10.12.

ADC0804 yongasının dayanak gerilimini tam 10mV'a ayarlamak için $V_{ref}/2$ ucuna kaç volt uygulamalıyız?

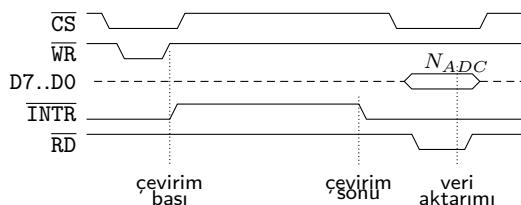
Çözüm: $V_{ref}/2 = 10mV \times 256 / 2 = 2560 / 2$ mV = 1.280 V.

ADC0804 dönüştürme çevrimi

ADC 0804'ün örnekselden sayısala dönüştürme çevrimi aşağıdaki basamaklardan oluşur.

- Dönüştürme çevrimi \overline{CS} düşükken \overline{WR} ucunun yükselen kenarında başlar. Bunun için işlemcinin ADC portuna herhangi birşey yazması, ya da eğer bu uç port üzerinden bağılısa düşürüp yükseltmesi gereklidir.

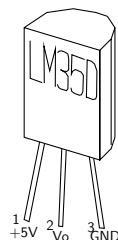
- Dönüştürme çevriminin başlamasıyla birlikte $\overline{\text{INTR}}$ ucu yukarı kalkar.
- Dönüştürmenin tamamlanmasıyla $\overline{\text{INTR}}$ aşağı iner. İşlemci cu- $\overline{\text{INTR}}$ ucunu sürekli test ederek, ya da bu ucu kesme kaynağı ola-
rak kullanarak dönüştürmenin tamamlandığını anlayabilir. Eğer işlemcinin zaman kaybetmesi tolere edilebiliyorsa, $\overline{\text{INTR}}$ ucuna bakmayan işlemci, dönüştürme süresi olarak en az $150 \mu\text{saniye}$ beklemelidir.
- Dönüştürme tamamlandıktan sonra $\overline{\text{CS}}$ düşükken $\overline{\text{RD}}$ düşük kal-
diği süre boyunca ADC0804 N_{ADC} 'yi veri çıkışlarına çıkarır.
ADC0804 port olarak bağlanmışsa işlemci doğrudan okuma ya-
parak, bir port üzerinden bağlıysa $\overline{\text{CS}}$ ve $\overline{\text{RD}}$ 'yi düşürüp portu
okuyarak N_{ADC} değerine erişir.

Şekil 10.10: ADC 0804 zamanlama diyagramı

LM35D ve ADC0804 ile sıcaklık ölçümü

Sıcaklık gibi fiziksel değişkenleri gerilime dönüştürmek için sıcaklık duyacı kullanırız. LM35D ortam sıcaklığını kolayca gerilime çevirmek üzere geliştirilmiş bir duyaç yongasıdır.

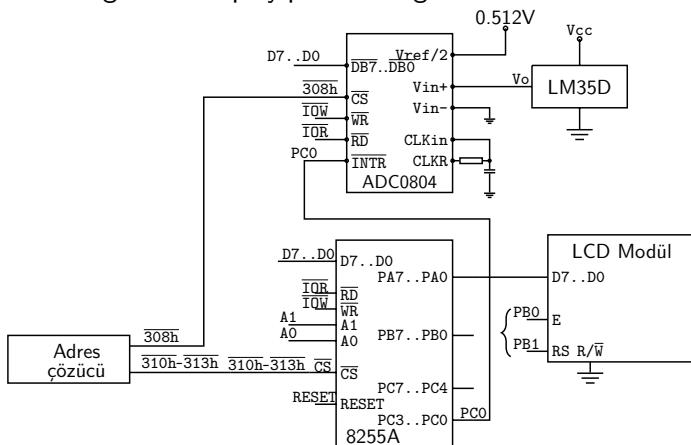

Şekil 10.11: LM 35D sıcaklık duyacının görünüşü

Santigrad Celcius sıcaklığı θ ile gösterirsek, LM 35, -55°C ile 150°C arasında en çok 0.5°C hata ile $V_o = 10 \times \theta\text{mV}$ çıkış verir. Eksi çıkış gerilimleri için V_o çıkışından -5V 'a $100\text{k}\Omega$ bağlamak yeterlidir. LM35D tipi olanlar ise, 0°C ile 100°C arasında $V_o = 10 \times \theta\text{mV}$ çıkış sağlar. Fahrenheit ölçüm için ise 10mV/F kazanç ile LM34 ($-50\text{F} .. 300\text{F}$) ve LM34D ($32\text{F} .. 200\text{F}$) aralığını ölçer.

Örnek 10.13.

Bu örneğimizde $V_{ref}/2=0.512\text{V}$ dayanak gerilimli bir ADC0804'ü 0308h adresine bağlayacağız. Devremizdeki 0300h .. 0303h adreslerinde çalışan 8255'in PC0 ucunu ADC'nin INTR çıkışını okumak için kullanacağız. diğer portlardan PA'yı bir LCD modüle veri yollamakta, PB0 ve PB1'i ise LCD'nin E ve RS girişini sürmekte kullanacağız. Yazacağımız programın amacı ADC0804'ten okuduğumuz sayısal değerden sıcaklık değerini hesaplayıp LCD'de göstermektir.

Çözüm: Önce kodlama için gereken bazı bilgileri gözden geçireceğiz. Kodlamayı iki basamakta yapacağız. ilk basamakta ADC'den Nadc'yi okuyup sıcaklığı hesaplayacağız ve PA'ya yazacağız. İkinci basamakta sonucu PA'ya yazmak yerine LCD module aktarmak için gerekli LCDinit ve LCDnum prosedürlerini yazacağız.

Gereken bilgiler: T_c , $^{\circ}\text{C}$ biriminden sıcaklık olsun.

- ADC: $\Delta V = 512 \times 2/256 = 4\text{mV}$. $Nadc = V_o / \Delta V$
- LM35D: $V_o = 10 \text{ mV} \times T_c$
- $T_c(Nadc)$: $T_c = Nadc/2.5$.

Yalnızca tamsayı işlemleri yapabildiğimizden işlemi
 $T_c = Nadc \times 2 / 5$ olarak hesaplamalıyız.

Port adresleri:

- Yapılandırma: 313h;
- PA: 310h; PB: 311h; PC: 312h;
- ADC başlatma ve okuma adresi: 308h;

LCD için:

- Saat hızı 4.77MHz olan işlemci 17 saat-çevrimlik loop komutunu $CX=1000*4.77/17=280$ kere çalıştırınca 1ms beklemiş olur. Yazacağımız dur1msan makrosu argumanı kadar msaniye bekleme sağlayacaktır.
- LCD'ye veri ve metin yollamak için yazdığımız prosedür ah=02h ile çağrırlırsa al'yı denetim verisi olarak, ah=0 ile çağrırlırsa al'yı metin verisi olarak yollayacak. Böylece örneğin mov ax,0280h den sonra çağrırsak LCD'ye denetim verisi olarak 80h gidecek. mov ax,'A' dan sonra çağrırsak LCD'ye 'A' yazacak.
- LCD'ye metin yollarken, veriyi PA'ya koyar. PC'den sırasıyla 0, 1, 0 ve 0 çıkararak RS=0 iken E darbesi üretiriz.
- LCD'ye denetim verisi yollarken, veriyi PA'ya koyar. PC'den sırasıyla 2, 3, 2, ve 0 çıkararak RS=1 iken E darbesi üretiriz.
- LCD'yi başlatırken 200ms bekleriz. Ardından sırasıyla denetim verisi olarak 38h yollar, 5ms bekler, 0Eh, ve 01h yollar, 2ms bekler, son olarak 06h yollarız.
- LCD'ye Tc'yi yazabilmek için Tc'yi 100'e ve 10'a bölerek onluk ascii sayıya çevirir Tca'ya koyarız. Sonra denetim verisi olarak 80h ile imleci başa taşır, metin verisi olarak ascii karakterleri sırayla yollayıp yazıyı oluştururuz.

Yapılacak işler:

- 8255'i yapılandır.
- LCD'yi başlat
- ana döngü içinde
 - ▷ ADC işlemini başlat
 - ▷ ADC'nin bitmesini bekle
 - ▷ ADC'yi Nadc'ye oku
 - ▷ $Tc=Nadc \times 2/5$ sayısını hesapla
 - ▷ Tc'yi LCD'ye yaz
 - ▷ Tc'yi PA portuna yaz.
 - ▷ Ana döngünün başına dön.

```

1 .model small          4 Nadc db ?
2 .stack 64             5 Tc    db ?
3 .data                 6 Tca   db ?,?,?

```

```

7                               56    mov al,Tc
8   .code
9 main proc far
10  mov ax,@data
11  mov ds, ax
12
13 ;PPI yapılandırma
14  mov dx, 303h
15  mov al, 81h ; PCL giriş,
16  out dx,al
17
18 ;LCD'yi başlat
19  call LCDbaşlat
20
21 ; ana döngüye başla
22 anadongu:
23 ; ADC'yi başlat
24  mov dx, 308h
25  out dx,al
26 ; ADC'nin sonlanmasını bekle
27  mov dx,302h ; port PC
28 bekle:
29  in al,dx
30  and al,01h ; bit-0'a bak
31  jnz bekle ; 1 ise bekle
32 ;ADC'yi oku
33  mov dx,308h ;ADC portu
34  in al,dx
35  mov Nadc,al
36 ;ikiyle çarpıp beşe böl
37  mov cl, 2
38  mul cl ; ax= Nadc . 5
39  mov cl, 5
40  div cl ; ax= Nadc . 2/5
41  mov Tc,al ; sıcaklık
42  call LCDTc ; LCD'ye yaz
43  mov al,Tc ; sıcaklık
44  mov dx,300h ; port PA
45  out dx,al ; PA'ya yaz
46 ;anadöngüye dönüş
47  jmp anadongu
48 main endp
49
50 proc LCDTc
51 ;Tc'yi ascii'ye dönüştür
52 ;ilk iki rakam boşluk olsun.
53  mov ax,2020h
54  mov word ptr Tca,2020h
55 ;Tc'yi ax'e yükle
56    xor ah,ah ;ah=0
57    ;al<10 ise tek rakamlıdır
58    cmp al,10
59    jb rakam1
60    cmp al,100
61    jb rakam2
62    cmp al,30h ;ascii yap
63    ;üçüncü rakamı bul
64    mov cl,100 ; al=ax/cl
65    div cl ; ah=ax%cl
66    add al,30h ; ascii yap
67    mov byte ptr Tca,al
68 ;kalanı dönüştür
69    mov al,ah
70    xor ah,ah ;ah=0
71 rakam2:
72    mov cl,10
73    div cl
74    add al,30h
75    mov byte ptr Tca+1,ah
76    mov al,ah
77 rakam1:
78    add al,30h
79    mov byte ptr Tca+2,al
80
81 ;rakamları LCD'ye yaz
82 ; satır-1 sütun-1 den başla
83  mov ax,0280h ; denetim 80h
84  call LCDveer
85  xor ah, ; metin yolla
86  mov al, Tca
87  call LCDveri
88  mov al, Tca
89  call LCDveri
90  mov al, Tca+1
91  call LCDveri
92  mov al, Tca+2
93  call LCDveri
94  ret
95 LCDTc endp
96
97 durimsan macro msan
98  local L1
99  mov cx, 280*msan
100 L1:
101  loop L1
102  endm
103
104 LCDveri proc

```

```

105 ; AL veri
106 ; AH 2:denetim, 0:metin
107 push ax
108 push dx
109 mov dx,300h ; veri portu
110 out dx,al ; veri yollandı
111 mov dx,301h ; RS ve E portu
112 mov al,ah ; E=0, RS=ah
113 out dx,al ; çıkışa
114 inc al ; E=1, RS=ah
115 out dx,al ; E yükseldi
116 dec al ; E=0
117 out dx,al ; E düştü
118 mov al,0 ; RS düştü
119 out dx,al ;
120 mov dx,300h ; veri portu
121 out dx,al ; sıfırlandı
122 pop dx
123 pop ax
124 ret
125 LCD endp
126
127 LCDbaslat proc
128 durımsan 200
129 mov ax,0238h
130 call LCDveri
131 durımsan 5
132 mov ax,020Eh
133 call LCDveri
134 mov ax,0201h
135 call LCDveri
136 durımsan 2
137 mov ax,0206h
138 call LCDveri
139 ret
140 LCDbaslat endp
141
142 end main

```

Yukarıdaki LCDveri prosedürü makro olarak yazsaydık her bir karakter yazarken programa 18 komutluk kodu eklemiş olacaktık.

Ek A

Turbo ve MS Assembler ile çalışma

Turbo Assembler (TASM) 8086'nın yükseldiği dönemlerde en yaygın kullanılan çeviri yazılımıydı. TASM ile derlenecek yürütülebilir program dosyasının kaynak metnini örneğin ilk.asm gibi uzantısı -.asm olan bir dosya yazmak gereklidir.

A.1 Kaynak Dosyası ve DOS Penceresi

TASM içindeki editör alışığınız işlem kodlarını kullanmadığı için büyük ihtimalle size zorluk çıkarır. Kaynak metni dosyasını en kullanışlı bulduğunuz ASCII editör ile hazırlayabilirsiniz. Diyelim ki programınızı *ilk.asm* dosyasına yazdırın. TASM çeviriçi kullanabilmek için start -> run -> [command] ile bir DOS işletim sistemi penceresi açmalısınız. TASM klasöründe başarılı açılmış bir DOS penceresinde şuna benzer bir mesaj göreceksiniz.

1 Microsoft Windows XP [Version ...]

2 (C) Copyright

3 C: ... \TASM>

A.2 TASM ile Objeler ve Liste Oluşturma

TASM'ın bulunduğu klasör içinde tüm TASM opsiyonlarını görmek için

>TASM /h

komutunu kullanabilirsiniz.

Bizim kullanacağımız opsiyonlar şunlardır

/1,/1a : liste dosyası oluştur (1a genişletilmiş liste).

/z : düzeltme hatası varsa ilgili satırı göster.

Örneğin ilk.asm dosyasının objesini oluşturmak için

```
1 ... \TASM>TASM ilk.asm
```

ya da listeleme seçeneklerini de çalıştırırmak için

```
1 ... \TASM>TASM ilk.asm \l
```

yazarız. TASM hatalı çeviri durumunda bize şu mesajları döndürür.

```
1 Turbo Assembler Version 1.0 ....
2
3 Assembling file: ilk.asm
4 error messages: None
5 Warning messages: None
6 Remaining memory: 455k
7
8 C: ... \TASM>
```

Tipik bir liste dosyasında şunları görürüz

```
1 Turbo Assembler Version 1.0      02/25/08 17:26:10      Page 1
2 ILK.ASM
3      1 0000          .MODEL SMALL
4      2 0000          .STACK 64
5      3 0000          .DATA
6      4 0000  52      DATA1   DB 52H
7      5 0001  25      DATA2   DB 25H
8      6 0002  ??      SUM     DB ?
9      7 0003          .CODE
10     8 0000          MAIN    PROC FAR ;program girişi
11     9 0000  B8 0000s  MOV AX, @DATA ;data bolut par.
12    10 0003  8E D8   MOV DS, AX ; DS e konuldu
13    11 0005  A0 0000r  MOV AL, DATA1 ;ilk sayı
14    12 0008  8A 1E 0001r  MOV BL, DATA2 ;ikinci sayı
15    13 000C  02 C3   ADD AL, BL ;ikisini topla
16    14 000E  A2 0002r  MOV SUM, AL ;SUM a koy
17    15 0011  B4 4C   MOV AH, 4CH ;DOS a cık
18    16 0013  CD 21   INT 21H
19    17 0015          MAIN    ENDP
20    18          END MAIN
```

Örneğin .MODEL SMALL, .STACK hiç kod oluşturmayan talimat örnekleridir. Veri bölümündeki değişkenlerden 4.satırda tanımlanan DATA1, 0000 ofsetinde bir baytlık yerdir. DATA2nin adresi ofset 0001 de, SUM ofset 0002dedir. Kod bölümü ofseti 0000 dan başlar. 9.satırda B8 0000s kodu MOV AX,anlık16 komutunun makine obje kodudur ve 0000s ile rülecektir. 10. satırda 0003 kod bölümündeki ofseti, 8E D8 bu ofsetteki

makine kodu, aynı satırındaki `MOV DS,AX` deyimi ise makine kodunun kaynak metnidir. Takip eden ; DS e konuldu açıklaması kodlamaya gitmemiştir. `MOV DS,AX` 8086'nın çoğu yazmaç komutları gibi iki baytlık bir komuttur. Buna karşılık örneğin `MOV AX,anlık16` bir baytlık komut ile 16-bitlik anlık işlenen olmak üzere üç baytla kodlanmıştır. Örneği inceleysek 12.satırda iki bayt kod ve 16-bit adresle kodlanan `MOV BL,DATA2` komudunu görebiliriz. 11 ve 12. satırlarını karşılaştırırsak geçici yazmaç olarak AL yi kullandığımızda kodun kısaldığını da görürüz. İşlemcinin yürüteceği kodları önce komut yazmacına taşması gerektiğinden kısa kod aynı zamanda hızlı koddur.

A.3 TLINK ile EXE dosyası oluşturma

Kaynak metinden `ilk.obj` dosyasını başarıyla oluşturduysak bir sonraki basamak TLINK bağlayıcısıyla bu obje dosyasını yürütülebilir dosyaya dönüştürmektir. Bunun için gene DOS penceresinde

```
1 ... \TASM>TLINK ilk
```

yazmamız yeterlidir. TLINK, obje içinde indekslenmiş adreslerin yerine objedeki etiket adreslerini yerlestirecektir. TLINK in daha önemli bir işi daha vardır. Eğer programımızda daha önceden objelenip kitaplığı yerleştirilmiş yordamlar çağrırsak TLINK bu yordamların kodunu programınızın sonuna ekleyip adresleri ona göre düzenler. TLINK yazdığımız DOS komutıyla bize `ilk.exe` dosyasını oluşturur. `ilk.exe` yi

```
1 ... \TASM>ilk.exe
```

komuduyla çalıştırabiliriz. Ancak `ilk.exe` nin kullanıcıdan beklediği girişi ya da kullanıcıya ileteceği çıkış olmadığından sanki hiçbir iş yapılmıyor gibi görünür. `ilk.exe` nin neler yaptığını ancak debug programlarıyla gözlemleyebiliriz.

A.4 TD ve EXE dosyasının takip edilmesi

TD içinde `ilk.exe` yi açabilmek için ya önce TD yi başlatıp sonra File -> Load ile `ilk.exe` dosyasını yükleriz, ya da

```
1 ... \TASM>TD ilk.exe
```

The screenshot shows the Turbo Debugger (TD) interface. The top menu bar includes File, Edit, View, Run, Breakpoints, Data, Options, Window, Help, and READY. The title bar says '=CPU 80486'. The assembly code pane shows the following instructions:

```

cs:0000 B86C5B    mov  ax,5B6C
cs:0003 8ED8      mov  ds,ax
cs:0005 A00600    mov  al,[0006]
cs:0008 8A1E0700  mov  bl,[0007]
cs:000C 02C3      add  al,b1
cs:000E A20800    mov  [0008],al
cs:0011 B44C      mov  ah,4C
cs:0013 CD21      int  21
cs:0015 005225    add  [bp+s]+25,d1
cs:0018 0000      add  [bx+s],al
cs:001A 0000      add  [bx+s],al
cs:001C 0000      add  [bx+s],al
cs:001E 0000      add  [bx+s],al

```

The registers pane shows:

ax	0000	c=0
bx	0000	z=0
cx	0000	s=0
dx	0000	o=0
si	0000	p=0
di	0000	a=0
bp	0000	i=1
sp	0040	d=0
ds	585B	
es	585B	
ss	586D	
cs	586B	
ip	0000	

The stack pane shows:

ds:0000	CD 20 FF 9F 00 9A F0 FE = f U=
ds:0008	1D F0 E4 01 0E 22 AE 01 +≡ΣΩΡ"«Ω
ds:0010	0E 22 80 02 69 1C D7 0D J'ÇÖİLJ»
ds:0018	01 01 01 00 02 FF FF FF 0000 e

The memory dump pane shows:

ss:0042 0000
ss:0040 0000

At the bottom, there are keyboard shortcuts: F1-Help, F2-Bkpt, F3-Mod, F4-Here, F5-Zoom, F6-Next, F7-Trace, F8-Step, F9-Run, F10-Menu.

Şekil A.1: TD program kodunu, datasını ve işlemcinin yazmaçlarını gösterir.

yazarak TD yi başlatırken ilk.exe yi de yüklemesini bildiririz.

ilk.exe TD ye yüklendiğinde ekrana Şekil A.1 deki görüntü çıkar. cs:0000 ile adreslenen alan kod bütütünde yer alan komutları gösterir. ax, bx, ... ip yazmaçların göründüğü penceredir. Aşağıdaki ds:0000 ile başlayan bellek dökümü veri bütütündeki değişkenleri izleyebilmek içindir. Sağ alt köşedeki pencereden de yığıttaki olaylar gözlenir.

Şimdi cs:0000 satırını incelersek mov ax,5B6C komutunun bellekte

cs:0000 B86C5B

olarak kodlandığını görürüz. 0000 ofsetten başlayarak işlem kodu B8, ve 16-bit anlık işleneni 5B6C küçük uçtan dizilerek yer alıyor. Sağdaki küçük değerli bayt önce kodlandığından adres-0001 e 6C konuyor ve büyük değerli bayt onu izliyor. Böylece B86C5B ardisık üç bayt yer kaplıyor. Bir alttaki kodun adresi 0000+3 veya bütütyle gösterirsek cs:0003 oluyor. Küçük uçtan dizilmeyi cs:0005 ve cs:0008 den başlayan kodlarda da gözlüyoruz.

A.5 EXE nin TD de yürütülmesi

TD yürüteceği bir sonraki komutu küçük üçgen ile işaretler. F7, ve F8 tuşları kodu birer basamak yürütür ancak F7 yordam çağrılarını hızlı işler, F9 ise bir durma noktasına ulaşıcaya dek kodu tam hız çalıştırır. Durma noktasını koymak ve kaldırmak için F2 tuşu kullanılır.

A.6 MASM ile çalışma

MASM çeviriçi TASM dan çok az değişiklik gösterir. MASM bağlayıcı programına gereken etiketleri CRF dosyasına, kullanılmış bütün etiketlerin alfabetik dizinini de MAP dosyasına koyar. Bu dosyalar büyük kaynak programların modüller biçiminde bağlanması sırasında gerekir. Verdiğimiz örnek program hem TASM ile hem de MASM ile hiçbir değişiklikle gerek kalmadan çevrilir ve çalışılır.

A.7 TASM ile COM dosyası oluşturma

Aşağıdaki örnek TASM ile COM dosyası oluşturmak için bir şablon olarak kullanılabilir.

```
1 1 0000          csg segment
2 2              org 100h
3 3              assume cs:csg,ds:csg,es:csg
4 4 0100          prgcode proc near
5 5 0100 EB 07 90    jmp start
6 6              ;data area starts
7 7 0103 0956    data1 dw 2390
8 8 0105 3456    data2 dw 3456h
9 9 0107 ????
10 10             sum dw ?
11 11             start:
12 12 0109 A1 0103r   ;code area starts
13 13 010C 03 06 0105r  mov ax,data1
14 14 0110 A3 0107r  add ax,data2
15 15 0113 B4 4C    mov sum,ax
16 16 0115 CD 21    mov ah,4ch
17 17 0117          int 21h
18 18 0117          prgcode endp
19 19              csg ends
                      end prgcode
```


Ek B

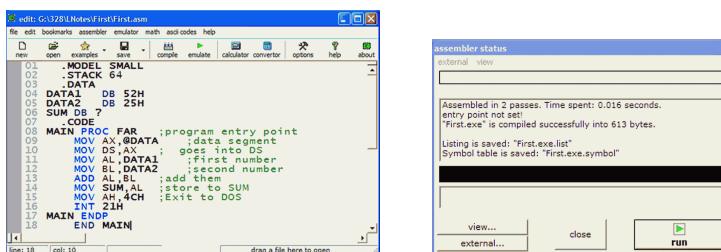
EMU8086 Kod Geliştirme Ortamı

Kod geliştirme ortamları bir programı kaynak metinden başlayarak kullanıcıyı çevirme ve bağlantı işlemleriyle yormadan COM veya EXE dosyası oluşturup oluşan makine kodunu aynı zamanda kaynak metin üzerinden takip ederek izleyebilmemizi sağlar. EMU8086 assembly program geliştirme amaçlı eğitsel bir araçtır.

www.emu8086.com sayfasından en son sürümünü indirip bilgisayarınıza kurabilirsiniz. Windows üzerinde geliştirilmiş olan bu yazılımı ASM, OBJ, LST, EXE veya COM dosyaları fareyle tutup EMU86 ikonunun içine bırakarak çalıştırabilirsiniz. ASM ve LST dosyalar metin editörünü, OBJ, EXE, ve COM dosyalar ise hata ayıklayıcı ünitelerini çalışmaya başlayacaktır.

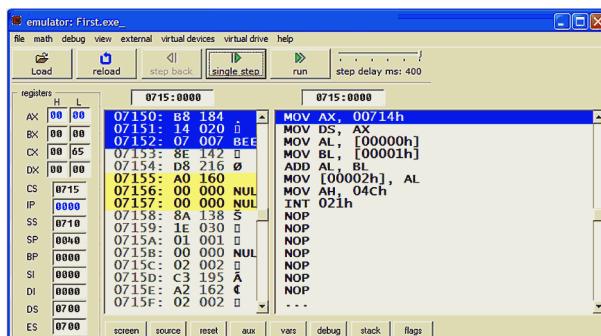
B.1 EMU8086 Metin Editörü

EMU86 Editörü komut anımsatıcılarını, hex sayıları ve etiketleri farklı renklendiren özel bir editordur. Metin hazırlanıktan sonra (compile) butonuna basarak kaynak metnin çevrilmesi ve bağlanması sağlanabilir. Yanındaki (emulate) butonu ise 8086 emulatorunu başlatacaktır.

Şekil B.1: EMU8086 Editörü ve çeviriçi bildirim penceresi

Emul8086 ortamı kullanışlı bir yardım donanımına sahiptir. COM ve EXE dosyası oluşturmak üzere şablonlar içerir. Önemli bir avantajı

Şekil B.2: Emulator penceresi

EMU8086 nın floppy disk, bellek, işlemci ve I/O portları dahil komple bir 8086 sistemini kendinize has bios ve boot programları dahil emule edebilmesidir. Windows ortamının kullanım kolaylığı sayesinde ASM programcılığına yeni başlayanlar için bile cazip bir ortamdır.

B.2 EMU8086 Çevirici Diliyapısı

EMU8086 diliyapısı¹ MASM ve TASM gibi yaygın çeviricilerin dil-yapısına çok benzer. Ancak kendine has bazı ek talimatları vardır. Başka çeviriçi ile derlemek için EMU8086 kaynak metinlerindeki '#' ile başlayan talimatları açıklamaya dönüştürmek gereklidir. En son END talimatının ardından giriş noktasını yazmak gereklidir. Bunların dışında EMU8086 nın ürettiği kod TASM ve MASM kodıyla 100% aynıdır. Ayrıca EMU8086 da byte ptr ve word ptr anahtar sözcükleri b. ve w. ile kısaltılabilir. Diğer çeviricileri kullanacak olanlar metinde gerekli değiştirmeleri yapmalıdır. LEA ile ilgili sorunlar çıkabilir. LEA ya alternatif komut olarak MOV tercih edilmelidir.

¹syntax

Ek C

Sık Kullanılan Komutlar

8086 Assemblerinde yaygın olarak kullanacağımız komutları tanıtacağız.

C.1 İki işlenenli komutlar

Komut bir aritmetik-mantık işlemi yürütüyorrsa genellikle *kaynak* işlemede kullanılan ama değeri değişimyen anlık değer, bellek ya da yazmaç içeriğini, *hedef* ise sonuçların yazılıdığı bellek ya da yazmacı gösterir. Özel durumlar haricinde kaynak ve hedef aynı uzunlukta (bayt ya da word) olmalıdır ve ikisi birden bellekte olamaz. Hedef8 ve kaynak8 yalnızca 8-bit verili komutlarda, *hedef16* ve *kaynak16* ise yalnızca 16 bit verili komutlarda kullanılmıştır.

MOV hedef, kaynak: Veriyi kaynaktan hedefe kopyalar.

Bayrakları etkilemez.

XCHG hedef₁, hedef₂: Hedef₁ ile hedef₂ işlenenlerinin değerlerini yerdeğiştirir.

Bayrakları etkilemez.

ADD hedef, kaynak: Hedef ve kaynak işlenenlerini toplayıp hedef işlenene koyar.

CZSOPA bayraklarını günceller.

ADC hedef, kaynak: Kaynak, hedef, ve daha önceki işlemlerden kalan elde (CF) bayrağını toplayıp hedefe koyar.

CZSOPA bayraklarını günceller.

SUB hedef, kaynak: Hedeften kaynağı çıkarıp sonucu hedefe koyar.

CZSOPA bayraklarını günceller.

SBB hedef, kaynak: Hedeften kaynağı ve elde bayrağını çıkarıp sonucu hedefe koyar..

CZSOPA bayraklarını günceller.

AND hedef, kaynak: İki işlenenin mantıksal 've' sonucunu hedef işlenene koyar.

CO bayraklarını sıfırlar, ZSP bayraklarını günceller.

OR hedef, kaynak: İki işlenenin mantıksal 'veya' sonucunu hedef işlenene koyar.

CO bayraklarını sıfırlar, ZSP bayraklarını günceller.

XOR hedef, kaynak: İki işlenenin mantıksal 'yada' sonucunu hedef işlenene koyar.

CO bayraklarını sıfırlar, ZSP bayraklarını günceller.

CMP kaynak₁, kaynak₂: Kaynak₁ i kaynak₂ den çıkarır. Çıkarma sonucunu hiçbir yere yazmaz ancak sonucuna göre CZSOPA bayraklarını günceller. Koşullu sıçramalardan önce kullanılır.

TEST kaynak₁, kaynak₂: İki işlenenin mantıksal 've' sonucuna göre ZSP bayraklarını günceller, CO bayraklarını her zaman sıfırlar. Koşullu sıçramalardan önce kullanılır.

C.2 Adres İşlenenli Komutlar

CALL adres: Altyordam çağrıma komutudur. Dönüş adresini (CS:IP) yığıta koyup gönderideki adrese sapar. Dönüş için RET komutu gerekir.

Bayrakları etkilemez

JMP adres: Koşulsuz sapma komutudur. Adres kısa, yakın veya uzak tipte olabilir. Bayrakları etkilemez.

Jxx adres: Kısa adresli xx koşullu sıçramadır. Koşul gerçekleşirse adres sapar, gerçekleşmezse bir sonraki adrese devam eder. Bayrakları etkilemez. xx şunlardan biri olabilir

Bayraklı koşullar TEST, CMP, ADD, SUB, AND vs. sonrası:

C, NC, Z, NZ, S, NS, O, NO, P, NP

N:değil, C:elde, Z:sıfır, S:negatif, O:taşma, P:eslıkli

İşaretsiz sayılarla CMP sonrası

A, B, E, AE, BE, NA, NB, NAE, NBE

N:değil, A:yukarı, B:asağı, E:esit

İşaretli sayılarla CMP sonrası

L, G, E, LE, GE, NL, NG, NBE, NGE

N:değil, L:küçük, G:büyük, E:esit anlamınaadır.

LOOP adres: CX i bir eksiltir. CX sıfır olmamışsa adrese sapar.

Bayrakları etkilemez.

LOOPE adres: CX i bir eksilir. Hem CX sıfır değil hem de ZF sıfır değilse adrese sapar. Bayrakları etkilemez.

C.3 Tek işlenenli komutlar

INT anlık8: Yazılım kesmesi¹ komutudur. Bayrak yazmacını ve bir sonraki komutun adresini (CS:IP) yiğita yükleyip kesme vektörene sapar. Dönüş için IRET gereklidir.

CZSOPAI bayrakları etkilenmez, C bayrağını 1 yapar.

MUL kaynak8: AL ile bellek ya da yazmaçtaki işaretetsiz sayıyı çarpar. Sonuç AX te durur.

CO bayrakları güncellenir, ZSPA etkilenir.

IMUL kaynak8: AL ile bellek ya da yazmaçtaki işaretli sayıyı çarpar. Sonucu AX te döndürür.

CO bayrakları güncellenir, ZSPA etkilenir.

MUL kaynak16: AX ile bellek ya da yazmaçtaki işaretetsiz sayıyı çarpar. Sonuç DX;AX te durur.

CO bayrakları güncellenir, ZSPA etkilenir.

IMUL kaynak8: AX ile bellek ya da yazmaçtaki işaretli sayıyı çarpar. Sonucu DX;AX te döndürür.

CO bayrakları güncellenir, ZSPA etkilenir.

DEC hedef: bellekteki ya da yazmaçtaki değeri bir azaltır. ZSOPA bayraklarını günceller, C bayrağını etkilemez.

NOT kaynak: bellek ya da yazmaçtaki değerin birli tümleyenini (\bar{M}) alır. Bayrakları etkilemez.

NEG kaynak: bellek ya da yazmaçtaki değerin ikili tümleyenini $\bar{M}+1$ işlemiyle hesaplar. CZSOPA bayraklarını günceller.

DIV kaynak8: AX teki işaretetsiz sayıyı bellek ya da yazmaçtaki işaretetsiz sayıya böler. Sonuç AL de, kalan AH de durur. Bayrakların tümü etkilenir.

DIV kaynak16: DX;AX teki işaretetsiz sayıyı bellek ya da yazmaçtaki işaretetsiz sayıya böler. Sonuç AX de, kalan DX te durur. Kaynak16 anlık olamaz.

Bayrakların tümü etkilenir.

IDIV kaynak8: AX teki işaretli sayıyı bellek ya da yazmaçtaki işaretetsiz sayıya böler. Sonuç AL de, kalan AH de durur. Bayrakların tümü etkilenir.

IDIV kaynak16: DX;AX teki işaretli sayıyı bellek ya da yazmaçtaki işaretli sayıya böler. Sonuç AX de, kalan DX te durur. Kaynak16 anlık olamaz.

Bayrakların tümü etkilenir.

¹interrupt

PUSH kaynakyazmaç16: 16-bitlik kaynak yazmacı yiğita koyar.

Bayrakları etkilemez

POP hedefyazmaç16: Yiğittan 2-bayt indirip hedef yazmaca kop-yalar.

Bayrakları etkilemez.

C.4 Bit Kaydırma ve Döndürmeler

Bütün bit kaydırma ve döndürme komutlarında bir hedef ve bir bit sayısı işleneni bulunur. Hedef işleneni 8-bit ya da 16-bitlik bellek ya da yazmaç olabilir. Bit sayısı ya 1, ya da CL işleneniyle gösterilir. Bit sayısı 1 olduğunda kayma ya da döndürme yalnızca bir bit uygulanır. Bit sayısı CL olduğunda ise kaydırma ve döndürme CL MOD 16 kere uygulanır. Örneğin $CL=00010110_2=38$ durumunda $38 \text{ MOD } 32 = 6$ bit dönme ya da kayma olacaktır. Bütün kaydırma ve döndürmelerde CPZSO bayrakları güncellenir, A bayrağı etkilendir. İşaret biti değişirse O=1, değişmezse O=0 olur.

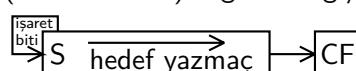
SHL hedef, 1 ; SAL hedef, 1 Hedef bellek ya da yazmacı sola bir bit kaydırır ve bit 0 a 0 koyar. En soldaki bit elde bayrağına kayar.

CPZSO bayrakları güncellenir.

SHL hedef, CL ; SAL hedef, CL Bir bitli kaydırma gibi, ancak yazmacı sola (CL MOD 32) bit kaydırır.

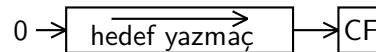
SAR hedef, 1 Hedef bellek ya da yazmacı sağa bir bit (CL deki sayının en az değerli üç biti kadar) kaydırır ancak işaret bitinin (en soldaki bit) değerini değiştirmez. bit-0 elde bayrağına kayar.

CPZSO bayrakları güncellenir.

SAR hedef, CL Bir bitli kaydırma gibi, ancak (CL MOD 32) bit kaydırır.

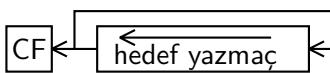
SHR hedef, 1 (SHR hedef, CL) Hedef bellek ya da yazmacı sağa bir bit (CL deki sayının en az değerli üç biti kadar) kaydırır ve en soldaki biti sıfırlar. Bit-0 elde bayrağına kayar.

CPZSO bayrakları güncellenir.

SHR hedef, CL Bir bit kaydırma gibi ancak (CL MOD 32) bit kaydırır.

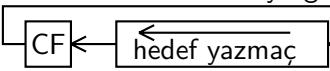
ROL hedef, 1 Hedef yazmacı ya da bellekteki bitleri sola doğru döndürür. En soldaki biti elde (C) bayrağına ve bit-0 a koyar.

CPZSO bayrakları güncellenir.

ROL hedef, CL Bir bit döndürme gibi ancak (CL MOD 32) bit döndürür.

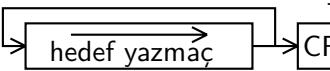
RCL hedef, 1 Hedef yazmaç ya da bellekteki bitleri elde bayrağıyla birlikte sola doğru döndürür. C bayrağındaki biti bit-0'a, ve en soldaki biti de elde bayrağına taşıır.

CPZSO bayrakları güncellenir.

RCL hedef, CL Bir bit döndürme gibi ancak (CL MOD 32) bit döndürür.

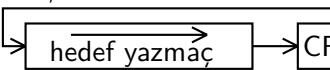
ROR hedef, 1 Hedef bellek ya da yazmacındaki bitleri sağa doğru döndürür. Bit-0'i hem C bayrağına hem de en soldaki bite taşıır.

CPZSO bayrakları güncellenir.

ROR hedef, CL Bir bit döndürme gibi ancak (CL MOD 32) bit döndürür.

RCR hedef, 1 Hedef yazmaç ya da bellekteki bitleri elde bayrağıyla birlikte sağa doğru döndürür. C bayrağındaki biti en soldaki bite, ve bit-0'ı bitini de elde bayrağına taşıır.

CPZSO bayrakları güncellenir.

RCR hedef, CL Bir bit döndürme gibi ancak (CL MOD 32) bit döndürür.

C.5 İşleneni olmayan komutlar

NOP: İş yapmaz, sadece zaman geçmesine neden olur.

DAA: DAS gibi ancak ADD işlemini düzeltir.

DAS: SUB işlemini BCD kodlamaya göre düzeltir. İşlemin hemen ardından kullanılır.

CA bayraklarını etkiler.

AAA: ADD işlemlerini ASCII kodlamaya göre düzeltir. İşlemin hemen ardından kullanılır.

CA bayraklarını etkiler.

AAS: AAA gibi, ancak SUB komutunu düzeltir. CA bayraklarını etkiler.

AAM: MUL işlemini ASCII kodlamaya göre düzeltir.

ZSM bayraklarını etkiler.

AAD: DIV işleminden önce kullanıldığından bölme sonucunu ASCII kodlamaya göre düzeltir.

ZSA bayraklarını etkiler.

CBW: AL deki işaretli sayıyı AX e uzatır.

CLC: elde bayrağı C yi sıfırlar.

STC: elde bayrağı C yi sıfırlar.

IRET: kesmeden geri dönüş komutudur. IP, CS ve Bayrak yazmaçlarının yiğittan geri indirir ve böylece kesme servisinden programın kaldığı noktaya geri döner.

RET: CALL ile yiğita saklanmış dönüş adresini (CS:IP) yiğittan indirip dönüş adresine sapar.

Bayrakları etkilemez.

PUSHF: Bayrak yazmacını (FR) yiğita koyar.

Bayraklar etkilenebilir.

POPF: Yiğittan bayrak yazmacına 2-bayt indirir.

Bütün bayraklar etkilenebilir.

C.6 I/O Port Komutları

IN AL, anlık8: 8-bitlik anlık port numarası verilen giriş portundaki 8-bit veriyi AL yazmacına kopyalar. Bayrakları etkilemez

IN AL, DX DX teki port numarası verilen giriş portundaki 8-bit veriyi AL yazmacına kopyalar. Bayrakları etkilemez. OUT anlık8, AL 8-bitlik anlık port numarası verilen çıkış portuna AL yazmacındaki 8-bit veriyi kopyalar. Bayrakları etkilemez

OUT anlık8, AL: anlık8 ile 8-bit port numarası verilen çıkış portuna AL yazmacındaki 8-bit veriyi kopyalar. Bayrakları etkilemez.

OUT DX, AL: DX te port numarası verilen çıkış portuna AL yazmacındaki 8-bit veriyi kopyalar. Bayrakları etkilemez.

Dizin

- 16lı hexadecimal, 7
adres uzayı address space, 23
bekleme döngüsü wait cycles, 19
bire tümlemek one's complementing, 5
bit, 1

cache memory, 128
çağırı, call, 59

eksileme negation, 7
elde carry, 9
en düşük değerli bit LSB, 8
en yüksek değerli bit MSB, 8

gevşek-BCD unpacked-BCD, 11

hex hex, hexadecimal, 7

işaret biti sign bit, 4
işareti ikili sayı signed binary number, 4
işareti uzatma sign extension, 10
işaretsiz ikili sayı unsigned binary number, 3
ikidurumlu flip-flop, 1
ikili binary, 1
ikiye tümler two's complement, 5
ikiye tümleyen two's complement, 5

küçük uçtan yerleştirme little endian, 28
kesme sinyali interrupt request signal, 19
kod bütürü code segment, 23
komut yakalama instruction fetch, 18

ofset (fark) offset, 23
ön-bellek cache memory, 128

program sayacı instruction counter, 17

sıkışık-BCD packed-BCD, 11

taşma overflow, 4
tersine çevirici inverter, 7
tersine çevirme invert, 7
toplayıcı adder, 7